

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine
Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine
Високи судски и тужилачки савјет Босне и Херцеговине
High Judicial and Prosecutorial Council of Bosnia and Herzegovina

CEST FBiH

CEST RS

POČETNA OBUKA
za
STRUČNE SARADNIKE U PRAVOSUĐU BiH
DRUGA GODINA

1 **MODUL**
Evropska konvencija
Ravnopravnost polova

Kanada - Bosna i Hercegovina
Projekat pravosudne reforme (JRP)
Finansirano od strane Kanadske agencije za međunarodni razvoj (CIDA)

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine
Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine
Високи судски и тужилачки савјет Босне и Херцеговине
High Judicial and Prosecutorial Council of Bosnia and Herzegovina

Javna ustanova Centar za edukaciju sudija i tužilaca u F BiH
Javna ustanova Centar za edukaciju sudaca i tužitelja u F BiH
Јавна установа Центар за едукацију судија и тужилаца у ФБиХ
Public Institution Centre for Judicial and Prosecutorial Training of F BiH

Javna ustanova Centar za edukaciju sudija i tužilaca u RS
Javna ustanova Centar za edukaciju sudaca i tužitelja u RS
Јавна установа Центар за едукацију судија и тужилаца у РС
Public Institution Centre for Judicial and Prosecutorial Training of RS

POČETNA OBUKA

DRUGA GODINA

MODUL 1

**EVROPSKA KONVENCIJA
U KONTEKSTU PRAVA
GARANTOVANIH ČLANOVIMA 5., 6. i 14**

RAVNOPRAVNOST POLOVA

**PRIRUČNIK ZA STRUČNE SARADNIKE
U PRAVOSUĐU BiH**

Autori:

Ljiljana Lalović, sudija Suda Bosne i Hercegovine
Svetlana Marić, sudija Okružnog suda Banja Luka

Sarajevo, 2009.

UVOD

Edukativni modul koji se nalazi pred Vama rezultat je podrške koju Kanada-Bosna i Hercegovina Projekat pravosudne reforme (JRP) pruža Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine i Centrima za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, u cilju kreiranja i efikasnog provođenja programa početne obuke stručnih saradnika i savjetnika koji djeluju u sudovima i tužilaštvima u Bosni i Hercegovini.

Visoko sudsko i tužilačko vijeće i Upravni odbori Centara usvojili su trogodišnji Program početne obuke za stručne saradnike i savjetnike. Ovaj Program obuhvata edukaciju stručnih saradnika/savjetnika u različitim oblastima od značaja za izgradnju kapaciteta ove ciljane kategorije kako sa aspekta trenutne uloge i djelovanja u ukupnom pravosudnom sistemu, tako i sa aspekta kreiranja kvalitetnih kadrova za izbor budućih sudija i tužilaca.

Program se sastoji od ukupno 12 edukativnih modula, koji će se realizirati putem pružanja obuke po 4 edukativna modula u toku jedne godine. Sadržaj edukativnih modula je kreiran uvažavajući potrebe i ciljeve početne obuke, međunarodne standardne i trendove koji tretiraju položaj, principe i inovativne metode djelovanja sudskog i tužilačkog sistema u modernom demokratskom društvu, te pozitivnu zakonsku regulativu i praksu u BiH u specifičnim oblastima.

Metodologija izrade modula bazirana je na pozitivnim iskustvima na međunarodnom nivou i u BiH i predstavlja kombinaciju teorije, prakse i vježbi u odgovarajućoj oblasti.

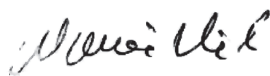
U izradi modula učestvovali su stručnjaci iz različitih oblasti iz cijele Bosne i Hercegovine, uz relativnu podršku međunarodnog konsultanta i članova tima RJP-a, kojima ovim putem želimo odati priznanje i zahvalnost.

Oni su svojim radom na izradi ovog edukativnog materijala, pokazali da pravosuđe Bosne i Hercegovine svojim stručnim kapacitetima može odgovoriti specifičnoj potrebi profesionalnog razvoja stručnih saradnika i savjetnika, kao i potrebi pravosuđa za kreiranjem visoko kvalificirane baze budućih sudskih i tužilačkih kadrova.

Stručnu i finansijsku podršku u procesu izrade Programa početne obuke i edukativnih modula pružio je Kanada-Bosna i Hercegovina Projekat pravosudne reforme (JRP) kojeg finansira Vlada Kanade putem Kanadske agencije za međunarodni razvoj (CIDA), a implementira Konzorcijum Genivar-Univerzitet Ottawa.

Sa nadom da će realizacija programa početne obuke i ovih modula doprinijeti razvoju kapaciteta stručnih saradnika/savjetnika kroz obezbjeđivanje praktičnog alata za njihov svakodnevni rad, Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine i Centri za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske se posebno zahvaljuju Kanada-Bosna i Hercegovina Projektu pravosudne reforme, bez kojeg izrada Programa početne obuke i ovih edukativnih modula ne bi bila moguća.

Milorad Novković
Predsjednik

Visoko sudsko i tužilačko
vijeće Bosne i Hercegovine

Šahbaz Džihanović
Direktor

Centar za edukaciju sudija
i tužilaca u Federaciji
Bosne i Hercegovine

Drago Ševa
Direktor

Centar za edukaciju sudija
i tužilaca Republike Srpske

SADRŽAJ:

PODMODUL I:

EVROPSKA KONVENCIJA U KONTEKSTU

PRAVA GARANTOVANIH EVROPSKOM KONVENCIJOM

O ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA _____ 9

1. UVOD	11
2. PRAVA I SLOBODE GARANTOVANE KONVENCIJOM	13
2.1. Prava kojim Konvencija pruža zaštitu	15
2.1.1. Dopunski protokoli	15
2.1.2. Konvencija zabranjuje	15
3. NAČELA KONVENCIJE	17
3.1. Načelo obaveznosti	19
3.2. Supsidijarno načelo	19
3.3. Prema načelu inkorporacije	20
3.4. Zaštita prava	20
4. EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA	21
4.1. Organizacija i rad Suda	23
4.1.2. Ko može pokrenuti spor?	23
4.1.3. Sastav suda	24
4.1.4. Uslovi prihvatljivosti	24
4.1.5. Ovlaštenja Suda	25
4.1.6. Kakve su odluke suda?	25
4.1.7. Izvršenje odluka	26
4.1.8. Mogućnost preispitivanja presude?	27
5. PRAVA GARANTOVANA ČLANOVIMA 5., 6., i 14. KONVENCIJE	29
6. PRAVO NA SLOBODU I BEZBJEDNOST (SIGURNOST) ČLAN 5	33
6.1. Šta je pravo na slobodu?	35
6.2. Zakonitost lišenja slobode	36
6.3. Šta se smatra zakonom propisanim postupkom?	37
6.3.1. Pretpostavka slobode	37
6.3.2. Zakonitost lišenja slobode	37
6.3.3. Zakonski osnov	37
6.3.4. Domaća praksa	37
6.3.5. Zabrana proizvoljnosti pritvora	38
6.3.6. Garancije zaštite od proizvoljnosti	38

6.4.	Šta se smatra lišenjem slobode?.....	39
6.4.1.	Hapšenje ili pritvor?.....	39
6.4.2.	Status psihijatrijskog zatvaranja	39
6.4.3.	Obim lišenja slobode.....	39
6.4.4.	Priroda zatvaranja	39
6.5.	Kada je lišenje slobode dozvoljeno?.....	39
6.5.1.	Pritvor u kontekstu krivičnog prava.....	39
6.5.2.	Pritvor u kontekstu građanskog prava.....	40
6.6.	Pritvor u disciplinskom postupku i sankcije u upravnom postupku	40
6.7.	Garancije prilikom lišenja slobode	41
6.7.1.	(a) Obaveza obavještanja	41
6.7.1.1.	Način obavještanja	41
6.7.2.	(b) Obaveza dovođenja pred sud	41
6.7.2.1.	Drugo službeno lice	42
6.7.2.2.	Rok.....	42
6.7.2.3.	Razlozi	42
6.7.2.4.	Kontrola određenog pritvora.....	43
6.7.3.	(c) Obaveza brzog provođenja pravde	43
6.7.3.1.	Rok.....	43
6.7.3.2.	Razlozi kašnjenja	43
6.7.3.3.	Zahtjevi člana 5(4).....	43
6.7.8.	Pravo na naknadu štete	44
6.7.8.1.	Osnov za naknadu.....	44
	Praksa Ustavnog suda BiH u primjeni člana 5	45
	AP 3501/08	45
	AP-2666/06 naknada štete za neosnovano lišenje slobode.....	46
7.	PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE ČLAN 6. EKLJP	49
7.1	Opšte garancije pravičnog suđenja	51
7.1.1.	Opseg člana 6.....	52
7.2.	Pojam građanskih prava i obaveza.....	52
7.3.	Pojam krivične optužbe.....	53
7.4.	Upravni ili disciplinski postupak i garancije iz člana 6 Konvencije.....	54
7.5.	Standardi pravičnog suđenja prema članu 6. Konvencije	54
7.5.1.	Pravo pristupa sudu.....	55
7.5.1.1.	Pristup sudu podrazumijeva.....	55
7.5.1.2.	Upravni postupak.....	56
7.5.1.3.	Odnos prema članu 13 Konvencije.....	56
7.5.1.4.	Suđenje u razumnom roku	56
7.5.1.5.	Javnost postupka -.....	57
7.5.1.6.	Privilegija protiv samooptuživanja -.....	57

7.5.2. Pretpostavka nevinosti	58
7.5.3. Jednakost postupanja strana u postupku -	59
7.6. Pozitivne obaveze države ugovorne strane	61
8. Praksa Ustavnog suda Bosne i Hercegovine	63
8.1. APP 464/04 od 17.februara 2005, pravo na pravično suđenje	65
8.2. AP 2634/06, nepristrasnost suda	66
8.3. AP 2963/06, ravnopravnost stranaka u postupku	67
9. ZABRANA DISKRIMINACIJE ČLAN 14.....	69
9.1 Akcesorno pravo	71
9.1.1. Konvencija ne predviđa actio popularis.....	71
9.1.2. Član 14 i stepen kršenja drugih prava.....	72
9.2. Opseg člana 14.....	72
9.2.1. Nedopuštene razlike po članu 14	72
9.2.2. Dopuštene razlike po članu 14.....	73
9.2.3. Neupuštanje u tumačenje člana 14.....	73
10. Praksa Ustavnog suda Bosne i Hercegovine	75
10.1. AP-2666/06, naknada štete 5(5)	77
10.2. AP -2963/06, jednakost postupanja	78
PODMODUL II	
RAVNOPRAVNOST POLOVA	79
CILJEVI	81
UVOD	81
2. MEĐUNARODNI DOKUMENTI ZAŠTITE	
RODNE JEDNAKOSTI I RAVNOPRAVNOSTI.....	83
2.1. DOKUMENTI UJEDINJENIH NACIJA.....	85
2.1.1. Povelja UN.....	85
2.1.2. Opšta deklaracija o pravima čovjeka i građanina	85
2.1.3. Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.....	85
2.1.4. Konvencija o političkim pravima žena	85
2.1.5. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima.....	86
2.1.6. Konvencija UN o pravima djeteta.....	86
2.1.7. Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama.....	86
2.1.8. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena	87
2.1.9. Opcioni protokol uz CEDAW konvenciju	88

2.1.10. Pekinška deklaracija i Platforma za akciju	90
a) Žene i oružani sukob	91
b) Žene na vlasti i odlučivanju	91
c) Žene i privreda	91
d) Obrazovanje žena	92
e) Zdravlje i žene	92
f) Ljudska prava žena	93
g) Nasilje nad ženama	93
h) Žensko dijete	95
2.2. DOKUMENTI SAVJETA EVROPE	96
2.2.1. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda	96
2.2.2. Deklaracija o jednakosti muškaraca i žena i preporuke Savjeta	97
2.3. DOKUMENTI EVROPSKE UNIJE	97
2.3.1. Ustav za Evropu	97
2.3.2. EU Gender Roadmap – Smjernice za postupanje	97
3. PROPISI U BOSNI I HERCEGOVINI ZAŠTITE RODNE JEDNAKOSTI I RAVNOPRAVNOSTI	99
3.1. Ustav	101
3.2. Zakon o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini	102
3.3. Krivični zakoni	104
3.4. Zakoni o zapošljavanju i radu	106
3.4. Zakon o radu	106
4. ZAŠTITA OD NASILJE U PORODICI PO DOMAĆEM ZAKONODAVSTVU	109
4.1. Krivičnopravna zaštita od nasilja u porodici	111
4.2. Prekršajnopravna zaštita od nasilja u porodici	112
4.3. Subjekti zaštite određeni Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici	113
4.4. Teškoće dokazivanja	114
5. INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA JEDNAKOST I RAVNOPRAVNOST POLOVA U BOSNI I HERCEGOVINI	117
5.1. Skupštinske komisije i odbori	119
5.2. Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine	119
5.3. Gender centri entiteta	120
5.4. Ombudsman	120
5.5. Nevladine organizacije	120
6. DRŽAVNI PLAN AKCIJE	121
LITERATURA	124
KORISNE ADRESE	124

EVROPSKA KONVENCIJA I RAVNOPRAVNOST POLOVA

Kategorije	<p>Ključni dokumenti su:</p> <ul style="list-style-type: none">- Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda,- Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine - Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine, Sarajevo),- Ravnopravnost polova u međunarodnim dokumentima Evropske unije (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine - agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Sarajevo),- Povelja UN- Opšta deklaracija o pravima čovjeka i građanina- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena- Zakon o ravnopravnosti polova BiH,- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici,- Krivični zakon BiH, RS, FBiH, Brčko Distrikt,- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici. <p>Tematske ključne riječi: sloboda i bezbjednost ličnosti, pravično suđenje, pristup sudu, zabrana diskriminacije, ravnopravnost polova, ljudska prava žena, nasilje u porodici.</p>
Trajanje	Dvodnevni seminar
Oblik	Kombinovano: predavanja uz video prezentacije, rad u grupama na analizi presuda i panel diskusije.
Ciljevi edukacije	<p>Imajući u vidu činjenicu da je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda dio pravnog sistema BiH, od osnovne je važnosti da se potencijalni nosioci pravosudnih funkcija upoznaju sa značajem Konvencije u svjetlu ljudskih prava garantovanih članovima 5., 6., i 14., pristupom Suda za ljudska prava ocjeni pojedinih prava, te primjeni standarda na pojedine slučajeve.</p> <p>Cilj je da polaznici prihvate Konvenciju kao međunarodni ugovor koji se mora konsultovati, cijeniti i primijeniti u postupku donošenja odluka. Primjena Konvencije je pravilo, a ne izuzetak, kod ocjene da li domaće pravo utiče na prava garantovana Konvencijom.</p> <p>Poseban cilj je ukazati na značaj prava na zabranu diskriminacije iz člana 14. Konvencije, koji se ne može odvojiti od zahtjeva ravnopravnog tretmana ljudi bez obzira na pol kod prisupa promovisanim pravima, kako međunarodnim, tako i domaćim zakonodavstvom.</p>

Opis	Motivacija za izbor ovog modula jeste činjenica da polaznici početne obuke, kao potencijalni nosioci pavorudnih funkcija, dobiju mogućnost da na samom početku karijere u pravosuđu usvoje određena znanja o spektru osnovnih ljudskih prava koja su apsolutno zaštićena i svijest o vještinama koje je potrebno razviti da se ta zaštita pružila na način koji je potreban i blagovremeno.
Mogući predavači/edukatori	Treneri sa liste Centara za edukaciju
Dnevni red modula/tabela sadržaja [zadržite samo odgovarajuću tačku]	Sadržaj odgovara tematskim oblastima sadržaja modula, koji je dat u prilogu.
Materijali	Korišteni materijali dati u prilogu modula.
Viši savjetnik	Ljiljana Lalović i Svetlana Marić

PODMODUL I:

EVROPSKA KONVENCIJA U KONTEKSTU PRAVA GARANTOVANIH ČLANOVIMA 5., 6., I 14.

- **UVOD**
- **PRAVA I SLOBODE GARANTOVANE KONVENCIJOM**
- **NAČELA KONVENCIJE EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA**
- **PRAVA GARANTOVANA ČLANOVIMA 5., 6., i 14. KONVENCIJE**
- **PRAVO NA SLOBODU I BEZBJEDNOST (SIGURNOST) ČLAN 5**
- **Praksa Ustavnog suda BiH u primjeni člana 5**
- **PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE ČLAN 6. EKLJP**
- **Praksa Ustavnog suda Bosne i Hercegovine**
- **ZABRANA DISKRIMINACIJE ČLAN 14**

Nepravda bilo gdje predstavlja prijetnju pravdi svugdje.

Martin Luther King

“Činjenica [je] da svaki pojedinac koji je žrtva povrede ima mogućnost da se obrati Sudu. Za mene je u tome suština, to je ono što predstavlja garanciju slobode i samu definiciju demokratskog sluha. To znači da kad se povredi neka od osnovnih sloboda, pojedinac, pa bio on i najjadniji i najslabiji, može da se obrati Sudu, pred kojim će biti jednak s najvećom od država i najmoćnijom među vladama.”

Francuski poslanik Filip o Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima

UVOD

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija ili ECLJP) je izraz predanosti država članova Savjeta/Vijeća Evrope vrijednostima demokratije, mira i pravde i, kroz njih, poštovanja osnovnih prava i sloboda pojedinaca koji u njihovim društvima žive.¹ Potpisana je u Rimu, 4. novembra 1950 godine, a Bosna i Hercegovina je ratifikovala 13. jula 2002. godine.

Konvencija je međunarodni ugovor koji mogu potpisati samo zemlje članice Saveta Evrope.² Konvencija, kojom se osniva Sud za ljudska prava i koja objašnjava način njegovog funkcionisanja, sadrži listu prava i garancija koje priznaje svaka država članica.

Put Konvenciji je trasirala Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948 godine: „*priznavanje prirodnog dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske zajednice je osnov slobode, mira i pravde u svijetu*”. Univerzalnoj deklaraciji se daje počasno mjesto u preambuli EK: „*Vlade evropskih zemalja, koje su sličnih pogleda i imaju zajedničko naslijeđe političke tradicije, ideala, slobode i vladavine prava.. preduzimaju prve korake za kolektivno ostvarenje određenih prava navedenih u Univerzalnoj deklaraciji*”.

Značaj Konvencije je u činjenici da je to prvi međunarodni dokument koji težnju da pruži zaštitu širokom krugu građanskih i političkih prava ostvaruje kako kroz oblik - ona ima oblik ugovora koji obavezuje strane ugovornice, tako i time što uspostavlja sistem nadzora nad zaštitom prava na unutrašnjem planu. Promovisanu zaštitu ostvaruje putem Suda za ljudska prava, koji čine sudije zemalja zemalja potpisnica Konvencije. Presude ovog suda su neodvojivi segment Konvencije, jer se presudama ovaj međunarodni dokument pojašnjava i tumači i na taj način ova široka paleta ljudskih prava približava onim zbog kojih je i donesena, ljudima.

¹ Uvod u EK, Vijeće Evrope, Zbirka tekstova 1994

² Savet Evrope osnovan je u maju 1949. Pojedinac nije bio subjekt međunarodnog prava. Danas, sve države koje stupaju u članstvo Saveta Evrope moraju da ratifikuju EKLJP

**2. PRAVA I SLOBODE
GARANTOVANE
KONVENCIJOM:**

2.1. Konvencija pruža zaštitu sljedećim pravima:

- Čl. 2 - pravo na život
- Čl. 3 - zabrana mučenja
- Čl. 4 - zabrana ropstva i prinudnog rada
- Čl. 5 - pravo na slobodu i bezbjednost
- Čl. 6 - pravo na pravično suđenje
- Čl. 7 - pravo na kažnjavanje na osnovu zakona
- Čl. 8 - pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života
- Čl. 9 - sloboda misli, savjesti i vjeroispovesti
- Čl. 10 - sloboda izražavanja
- Čl. 11 - sloboda okupljanja i udruživanja
- Čl. 12 - pravo na sklapanje braka
- Čl. 13 - pravo na djelotvoran pravni lek
- Čl. 14 - zabrana diskriminacije

2.1.1. Dopunski protokoli

- **I Protokol** – mirno uživanje imovine (čl. 1), pravo na obrazovanje (čl. 2), pravo na slobodne izbore (čl. 3)
- **IV Protokol** – zabrana dužničkog zatvora (čl.1), sloboda kretanja (čl. 2), zabrana protjerivanja sopstvenih državljana (čl. 3), zabrana grupnog protjerivanja stranaca (čl. 4)
- **VI Protokol** – ukinuta smrtna kazna, osim u vreme rata (čl. 1)
- **VII Protokol** – zaštita u postupku protjerivanja stranaca (čl. 1), pravo na žalbu u krivičnim stvarima (čl. 2), pravo na naknadu za pogrešnu osudu (čl. 3), pravo da se ne bude osuđen ili kažnjen dvaput u istoj stvari (čl. 4), jednakost supružnika (čl. 5).
- **XII Protokol** – opšta zabrana diskriminacije (čl. 1)
- **XIII Protokol** – potpuna zabrana smrtne kazne (čl. 1)
- **XIV Protokol** – mogućnost pristupa EU Konvenciji.

2.1.2. Konvencija zabranjuje, pojedinačno:

- mučenje i nečovečno ili ponižavajuće postupanje i kažnjavanje;
- ropstvo ili ropски položaj i prinudan rad;
- diskriminaciju u uživanju prava i sloboda zagarantovanih Konvencijom;
- proterivanje sopstvenih državljana od strane države ili sprečavanje njihovog ulaska u zemlju;
- kolektivno proterivanje stranaca.

3. NAČELA KONVENCIJE

Konvencija svoj cilj zasniva na četiri načela: obaveznosti, supsidijarnosti, inkorporacije i zasnivanju obaveza države.

3.1. Načelo obaveznosti promovisano je već članom 1. Konvencije. Ovaj član uvodi važan element u međunarodni sistem zaštite ljudskih prava time što predviđa da će visoke strane ugovornice garantovati prava i slobode određene u Konvenciji „*svakome u svojoj nadležnosti*”.

Izraz „*svako*” naglašava univerzalnu prirodu ljudskih prava priznatih EK. Konvencija ne štiti samo pravo građana, u uobičajenom smislu ove riječi, nego i prava stranaca, lica bez držaljanstva ili bez poslovne sposobnosti, dakle djece ili invalidnih lica.

Izraz „*u svojoj nadležnosti*” nije ograničenje broja ljudi na koje se odnosi Konvencija, nego upravo obrnuto, služi da se uspostavi neophodna veza između države i „svakog”. Nije potrebno da postoji veza statusnog karaktera poput državljanstva ili prebivališta, dovoljno je da se može uspostaviti vršenje vlasti države prema pojedincu. Pojam nadležnosti nije ograničen ni na teritorijalnu primjenu, nego sadrži ideju efektivne državne nadležnosti nad pojedincem putem njenih organa vlasti.

Na ovaj način je mogućnost podnošenja i traženja zaštite prava zagantovanih Konvencijom značajno proširen, na šta ukazuje podatak da su u vrijeme kada je bilo 40 država potpisnica Konvencije, predstavke podnijeli državljani više od 120 zemalja. Tako je odredba člana 34. postala jedan od najdjelotvornijih načina za zaštitu ljudskih prava i, vjerovatno, najrevolucionarniji doprinos Konvencije u sveobuhvatnoj zaštiti proklamovanih ljudskih prava. Sa povećanjem broja zemalja koje su ratifikovale Konvenciju, naročito od 1990. godine, kao i sa boljom informisanošću ljudi o njihovim pravima, broj predmeta se drastično uvećao. Pred Sudom se, 31. decembra 2006. godine, nalazilo skoro 90 000 predmeta. Samo u 2006. godini pristiglo je više od 50 000 novih predstavki.

Pristupanjem Konvenciji države prihvataju da daju garanciju uživanja prava i sloboda određenih Konvencijom svima u njihovoj nadležnosti. Izuzeci su predviđeni članom 15.-u slučaju vanrednih okolnosti i članom 57, koji predviđa pravo države da izrazi rezerve prilikom pristupanja Konvenciji.

3.2. Supsidijarno načelo ogleda se u ovlaštenjima Suda za ljudska prava. Zaštita se pruža pred državnim organima, a ne pred Sudom. Sud ne ispituje da li je unutrašnje pravo pravilno primijenjeno, niti utvrđuje činjenice, već ispituje da li postoji povreda Konvencije, da li je postupak proveden protivno garancijama koje pruža Konvencija ili uz djelimičnu primjenu ovih garancija. Na ovaj način Sud daje ocjenu da li je unutrašnje pravo zemlje usklađeno sa odredbama Konvencije i u kojoj mjeri.

Ovdje je neophodno ukazati na član 13. Konvencije, koji se može smatrati garancijom supsidijarnosti koja se koristi u zaštiti prava. Naime, član 13. Konvencije obavezuje države ugovornice da obezbijede pravni lijek pred nacionalnim vlastima u svim slučajevima kad su osobama povrijeđena prava priznata Konvencijom.. Kroz pravni lijek se omogućava domaćim vlastima da u potpunosti funkcionišu, zahtjeva se aktivna uloga države u pogledu uspostavljanja

domaćih organa koji će odlučivati o žalbama koje se odnose na povredu zagwarantovanih prava, uključujući pravo na postupak u razumnom vremenu koji garantuje član 6(1).

3.3. Prema načelu inkorporacije, EK prihvatanjem postaje dio unutrašnjeg pravnog poretka države i ona od države zahtijeva ne samo uzdržavanje, nego i izvjesno činjenje, čime se za državu zasnivaju negativne i pozitivne obaveze:

*„Negativne obaveze su uvijek bile posmatrane kao neodvojive od Konvencije, koje prvenstveno zahtijevaju od država da se uzdrže od mješanja u ostvarivanje prava”*³

Prema shvatanju Evropskog suda, osnovno obilježje pozitivnih obaveza je da one od država zahtijevaju preduzimanje neophodnih mjera za očuvanje nekog prava⁴ ili još preciznije, da usvoje razumne i odgovarajuće mjere radi zaštite prava pojedinaca.⁵

Pozitivne obaveze najčešće proizilaze iz same odredbe koja iskazuje materijalno pravo. Tako je već članom 2. stavom 1. u prvoj rečenici koja predviđeno pozitivno pravno djelovanje države u smislu zaštite prava na život naglašeno: *„pravo svake osobe na život je zaštićeno zakonom”*. Ista obaveza proizilazi i iz člana 1. *„države ugovornice odgovaraju za svaku povredu zaštićenih prava i sloboda koje mogu pretrpjeti osobe koje su pod njenom jurisdikcijom u vrijeme povrede”*⁶

U presudi *Airey protiv Irske, 11 septembar 1979.god.* Sud ukazuje na razlog postojanja pozitivnih obaveza država potpisnica konstatacijom: *„Konvencija ima za cilj da zaštiti ne teorijska i iluzorna nego praktična i djelotvorna prava.”* Dakle, nije bitno samo da postoji pravno sredstvo, nego da se ono može uspješno koristiti. Cilj je oživotvorenje Konvencije i realna zaštita prava, a ne deklarativno izjašnjavanje i pružanje podrške normama koje su samo slovo na papiru.

3.4. Zaštita prava

Konvencija je u izvornom tekstu predviđjela postojanje tri organa: Komisije, Suda i Komiteta ministara. Evropska komisija za ljudska prava danas više ne postoji. Ukinuta je stupanjem na snagu XI Protokola novembra 1998. godine.

Komisija je služila kao svojevrsni filter, pa su do Suda dolazili samo oni predmeti koje uputi Komisija. Postojale su dvije faze: odlučivanje o prihvatljivosti predstavke, a zatim odlučivanje o meritumu spora.

³ Vodič Savjeta Evrope, Pozitivne obaveze prema EKLJP str.5.

⁴ presuda *Hokkanen protiv Finske, 24.avg. 1994god.*

⁵ presuda *Lopez-Ostra, Španija 9.dec.1994.god.*

⁶ presuda *Assanidze protiv Gruzije, 8 april 2004.god.*

4. EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

4.1. Organizacija i rad Suda

Evropski sud za ljudska prava je međunarodni sud sa sedištem u Strazburu. Osnovan je 1959. godine, reformisan 1998. godine, kada je došlo do spajanja Komisije i Suda. Broj sudija je jednak broju zemalja članica Saveta Evrope koje su ratifikovale Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Evropska konvencija, EKLJP). Savet Evrope trenutno čini četrdeset šest država članica. Sudije Evropskog suda za ljudska prava deluju samostalno i ne predstavljaju nijednu zemlju.

Sve države ugovornice su dužne da obezbijede prava iz Konvencije na području na kojem realno vrše vlast, sve države primjenjuju Konvenciju jer ona postaje dio unutrašnjeg prava zemlje potpisnice, ali odluke strane potpisnice donesene u primjeni unutrašnjih propisa nemaju onu snagu koju imaju odluke Evropskog suda za ljudska prava. *Te odluke su obavezne samo za državu koja je u datom predmetu odgovorna strana (član 46 (1), ali značaj presuda često prelazi državne granice i utiče na zakonodavstvo i sudsku praksu i drugih država potpisnica Konvencije. Evropski sud očekuje da principi koje Sud utvrdi u bilo kojoj svojoj presudi budu primijenjeni i u svim državama ugovornicama....Dok se sud u svojim ranijem periodu prioritetno bavio utvrđivanjem principa, smjernica i pravnih stavova koji su najznačajniji za primjenu Konvencije, u kasnijem periodu Sud je nastavio da gradi svoju pravnu praksu na temelju ranije donesenih presuda, tako da pravna praksa konstantno evoluira uzimajući u obzir postignuti razvoj i napredak unutar evropskih društava....Ova praksa bazirana na primjeni precedenta donesenog u pojedinačnom predmetu, obavezuje sud da prilikom odlučivanja u kasnijim predmetima uzima u obzir prethodno donesene presude u sličnim slučajevima što Sud uvijek i čini sa posebnom pažnjom. Samo postojanje ozbiljnih novih osnova može dovesti do različite odluke u odnosu na prethodno utvrđene precedente. Sud jasno vodi računa o tome što je već rečeno u ranijim presudama, ali ga to potpuno ne obavezuje.*⁷

Sve presude Suda su javne i dostupne na internetu, u bazi HUDOC: <http://www.echr.coe.int>.

4.1.2. Ko može pokrenuti spor?

Spor pred Sudom se može pokrenuti na osnovu zahtjeva države, ali i na osnovu individualne predstavke:

- a) **Međudržavni sporovi** Prema članu 33 Konvencije, postupak može pokrenuti i država ugovornica koja može ukazati Sudu na svaku povredu odredbi EKLJP "za koju smatra da se može pripisati nekoj drugoj strani ugovornici". Član 33., Konvencije dakle, reguliše nadležnost Suda da rješava međudržavne sporove. Svaka stana ugovornica može ukazati na svaku povredu odredbi Konvencije ili protokola uz nju koju je navodno počinila neka druga strana ugovornica.
- b) **Individualne predstavke.** Snaga odluka Evropskog suda je pojačana članom 34, koji predstavlja pravo na individualnu predstavku, odnosno pravo „svakog pojedinca, nevladine organizacije ili grupe lica koja tvrde da su žrtva kršenja nekog od prava iz

⁷ Savjet Evrope, Vodič za primjenu člana 5. Konvencije, str.6.

Konvencije od strane visoke strane ugovornice” da se obrate Evropskom sudu za zaštitu prava garantovanog Konvencijom. Država koja prizna pravo na individualnu predstavku obavezuje se da „ni na koji način ne ometa stvarno korišćenje toga prava”, pa samim tim priznaje pravo nadzora Evropskom sudu za ljudska prava u slučajevima kada pojedinac, a ne država pokreće postupak. Uspjeh Konvencije je obilježen upravo činjenicom da su sve strane ugovornice prihvatile ovo pravo na individualnu predstavku.⁸

4.1.3. Sastav suda

Sud djeluje putem svojih komiteta, vijeća i Velikog vijeća. U radu vijeća ili Velikog vijeća uvijek učestvuju sudija zainteresovane države ili sudija koga ta država izabere ako je njegov sudija spriječen, kao i predsjednik Suda, pa i kada se predmet iznosi pred Veliko vijeće na osnovu člana 43. Konvencije. Navedenim članom propisana je mogućnost da se, u posebnim slučajevima, predmet iznese pred Veliko vijeće, u roku od tri mjeseca od dana kada je odluku donijelo vijeće od sedam sudija.

- a) **Komitet:** Komitet čini troje sudija. Komitet može jednoglasnom odlukom da proglasi neprihvatljivom ili da skine s liste predmeta pojedinačnu predstavku podnjetu na osnovu člana 34, ako se takva odluka može donijeti bez daljnjeg ispitivanja. Ova odluka je konačna. Komiteti dakle imaju ulogu nekadašnje Komisije za ljudska prava.
- b) **Vijeće:** Vijeće od sedam sudija odlučuje o prihvatljivosti i osnovanosti pojedinačnih predavki podnjetih na osnovu člana 34, te međudržavnih predavki podnjetih na osnovu člana 33 Konvencije. Predstavka se dostavlja na nadležnost vijeću ako komitet ne donese odluku o neprihvatljivosti individualne predavke jednoglasno.
- c) **Veliko vijeće:** Veliko vijeće čini 17 sudija i odlučuje o predstavkama podnjetim na osnovu člana 33. ili člana 34, kada mu neko vijeće ustupi nadležnost na osnovu člana 30. ili kada mu je predmet upućen na osnovu člana 43.

Na osnovu člana 30 Konvencije, Vijeće može ustupiti rješavanje Velikom vijeću, ako se povodom predmeta koji vijeće razmatra pokrene neko ozbiljno pitanje od značaja za tumačenje Konvencije ili protokola uz nju, ili ako rješenje pitanja pred Vijećem može da dovede do rezultata koji nije u saglasnosti s nekom prethodno donijetom odlukom Suda. Vijeće može sve dok ne donese presudu, da ustupi nadležnost Velikom vijeću, izuzev kada se tome protivi jedna od stranaka u sporu.

Veliko vijeće razmatra i zahtjeve za savjetodavna mišljenja podnesena na osnovu člana 47. Konvencije.

4.1.4. Uslovi prihvatljivosti

Konvencija jasno i nedvosmisleno propisuje uslove da bi predstavka bila prihvatljiva za odlučivanje pred Sudom za ljudska prava. Tako Sud neće postupati :

- po anonimnoj predavci,
- po predavci koja je već podnesena nekoj drugoj međunarodnoj organizaciji (litispedencija) ili je istovjetna s pitanjem koje je Sud već razmatrao.

⁸ Turska je jedina država koja je ikada pokušala usloviti svoju deklaraciju u vezi sa pravom na individualnu predstavku. Švedska, Luksemburg, Danska i Norveška su izrazile svoje nezadovoljstvo stavom i zadržale pravo da ih u budućnosti ospore. Grčka je izjavila da tursku deklaraciju smatra nedopustivom. Najvažnija pitanja koja su pokrenuta u raspravi ovim povodom odnosila su se na pravo na rezerve iz člana 64 konvencije.

- ako nisu iscrpljeni unutrašnji pravni lijekovi države u pitanju.
- ako je predstavka podnesena po proteku roka od 6. mjeseci od dana kada je donesena pravosnažna odluka.
- ako predstavka nije kompatibilna sa Evropskom konvencijom – *ratione materiae, personae, temporis*.
- ako je predstavka očigledno neosnovana,
- ako predstavlja zloupotrebu prava.

4.1.5. Ovlaštenja Suda:

- Predstavka se može podnijeti samo na kršenje Evropske konvencije o ljudskim pravima, a ne bilo kojih drugih pravnih instrumenata kao što je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima ili Pakt o građanskim i političkim pravima.* Ne treba pomiješati, na primer Evropski sud za ljudska prava i Evropski sud pravde EU sa sedištem u Luksemburgu.
- Sud nije žalbeni u odnosu na nacionalne sudove, ne radi ponovna saslušanja, nema ovlaštenje da poništi ili ukine odluku države potpisnice, niti da naloži mjere koje imaju takve posljedice.⁹
- Presuda je obavezujuća za državu ugovornicu koja je odgovorna strana. Sud očekuje da se odluka ispoštuje, jer je to ugovorna obaveza potpisnika Konvencije, ali i da država preduzme mjere kojim bi spriječila sve buduće slične pravne situacije. Očekivanja Suda su pojašnjena u presudi Scozzari i Giunta protiv Italije, 13.jula 2000. godine: *Slijedi iz člana 46 da presuda u kojoj Sud ustanovi povredu obavezuje tuženu državu na zakonske obaveze, ne samo da isplati zainteresovanim stranama dodijeljene iznose pravedne naknade, nego i da izabere, pod kontrolom Savjeta ministara opšte mjere i/ili pojedinačne mjere, ako je potrebno, koje treba usvojiti unutar domaćeg pravnog poretka s ciljem okončanja povreda koje je ustanovio Sud i otklanjanja posljedica onoliko koliko god je moguće*”.
- Sud neće direktno posredovati u ime apelanta sa organima države na koju se žali, niti će davati informacije o propisima koji su na snazi u državi protiv koje su upućene žalbe.

4.1.6. Kakve su odluke suda?

Konačne mogu postati odluke sva tri tijela, komiteta, vijeća i Velikog vijeća. Odluka komiteta o neprihvatljivosti prijave je konačna, kao i presuda Velikog vijeća.

Presuda vijeća postaje konačna:

- a. kada stranke izjave da neće zahtijevati da se predmet iznese pred Veliko vijeće; ili
- b. tri mjeseca poslije donošenja presude, ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko vijeće; ili
- c. kada odbor Velikog vijeća odbije zahtjev za razmatranje na osnovu člana 43. EK

* Dodatne informacije koje se odnose na Evropski sud za ljudska prava možete naći na internet stranici: www.echr.coe.int

* Evropski sud za ljudska prava možete kontaktirati slanjem elektronske pošte na adresu: webmaster@echr.coe.int

⁹ Prema članu 52. Konvencije, Generalni sekretar može zatražiti od države članice objašnjenje o načinu na koji je država osigurala efikasnu implementaciju bilo koje odredbe Konvencije.

Ako Sud utvrdi da je došlo do kršenja odredbi Konvencije, može dosuditi:

- a) „pravično zadovoljenje“, određenu količinu novca kao nadoknadu za štetu.
- b) preduzimanje određenih individualnih mjera, kao na primjer: ponovno otvaranje predmeta u slučaju nepravičnog postupka, uništavanja informacija dobijenih povredom prava na privatnost ili poništenja odluke o deportaciji ili
- c) opšte mjere, kao na primer: promene u zakonodavstvu ili u sudskoj praksi koje su neophodne kako bi država ispunila obaveze koje proizilaze iz presude.

Sud takođe može zatražiti od tužene države da apelantu nadoknadi troškove koje je imao u procesu prezentacije slučaja. Ako Sud utvrdi da nije bilo kršenja Konvencije, apelant neće morati da snosi nikakve dodatne troškove (kao na primer troškove ostvarene od strane tužene države).

Plaćanje pravedne naknade, pojedinačne mjere i opšte mjere su tri zahtjeva kojim se države moraju povinovati.

4.1.7. Izvršenje odluka

Države ugovornice preuzimaju obavezu da se povinuju konačnoj presudi Suda u svakom predmetu u kome su odgovorna strana. Ne dešava se da država potpisnica ne izvrši presudu Suda za ljudska prava, ali su dometi presude mnogo širi. Državu presuda obavezuje i ubuduće, u odnosu na sve slučajeve iz istog osnova, pa preduzima mjere da spriječi sporove, što znači da formira potrebne organe, uređuje nadležnost gdje treba, donosi procedure kojim će garantovati prava iz Konvencije koja su predmet zahtjeva, mijenja dotadašnju praksu, vrši obuku službenih lica koje postupaju po zahtjevima stranaka, primjenjujući pravila upravnog i sudskih postupaka.

Izvršenje presude nije u nadležnosti Suda. Izricanjem presude ona prelazi u nadležnost Komiteta ministara¹⁰ Savjeta Evrope, koji ima zadatak da nadgleda izvršenje presude i isplatu nadoknade.

Više država je preduzelo zakonske mere kao posledicu presude u skladu s Konvencijom:

Austrija je modifikovala značajne odjeljke svog zakona o krivičnom postupku, i svoja uputstva o postupanju sa zatvorenima u bolnicama, kao i cio sistem honorara za pravnu pomoć;

Belgija je usvojila dopune zakona o skitnicama i doijnela mere za subvencioniranje škola na francuskom jeziku u flamanskoj oblasti. Belgija je takođe promijenila svoj građanski zakonik da bi dala jednaka prava bračnoj i vanbračnoj deci;

Danska je usvojila dopune zakona o starateljstvu nad vanbračnom decom;

Francuska je usvojila zakon o prisluškivanju telefona;

Grčka je usvojila dopune zakona o lišavanju slobode prije suđenja;

Italija je u svoj Zakon o krivičnom postupku usvojen 1988. uključila odredbe kojima prisustvo advokata odbrane postaje obavezno u sudskim postupcima, uključujući i žalbe kasacionom sudu;

¹⁰ Komitet ministara je tijelo Saveta Evrope koje donosi odluke. Sastoji se od ministara inostranih poslova svih država članica, odnosno njihovih stalnih diplomatskih predstavnika u Strazburu. To je vladino tijelo u kojem se na ravnopravnim osnovama mogu razmatrati problemi sa kojima se suočavaju evropska društva, a služi i kao mjesto gde se formuliše zajedničko evropsko djelovanje. Ovo tijelo poziva odgovornu državu da ga izvjesti o izvršenju presude, kao i o svim mjerama koje je vlada preduzela.

Holandija je usvojila dopune vojnog krivičnog zakona i zakona o lišavanju slobode duševnih bolesnika;

Švedska je usvojila dopune zakona o obaveznom vjerskom obrazovanju;

Švajcarska je potpuno revidirala organizaciju svog sudstva i krivični postupak u primjeni na federalnu armiju i usvojila dopune građanskog zakonika u pogledu lišavanja slobode u popravnim centrima;

Ujedinjeno kraljevstvo je zakonom zabranilo telesno kažnjavanje u državnim školama.

Nadzor nad izvršenjem presuda Suda za ljudska prava provodi Komitet ministara Savjeta Evrope (ministri spoljnih poslova država članica). Članom 46 EKLJP je propisano da se pravnosnažne presude dostavljaju Komitetu ministara.

Kada država odgovori svojoj obavezi, Komitet ministara to konstatuje u posebnoj rezoluciji. Ukoliko država ne ispuni svoju obavezu, kao krajnja mjera može se upotrijebiti i isključenje iz članstva Saveta Evrope.

4.1.8. Mogućnost preispitivanja presude?

Preispitivanje presude Evropskog suda za ljudska prava je moguće, ako se otkrije činjenica koja po svojoj prirodi može da ima odlučujući uticaj i koja nije bila poznata stranci, niti se može pretpostaviti da joj je bila poznata u trenutku izricanja presude. Stranka može, u roku od šest mjeseci od kada je saznala za tu činjenicu, zahtijevati da Sud preispita presudu.

**5. PRAVA GARANTOVANA
ČLANOVIMA 5., 6., i 14.
KONVENCIJE**

Naravno da se prava garantovana Konvencijom ne mogu stepenovati kao manje važna ili više važna, značajnija ili manje značajna. Sva ta prava u svojoj ukupnosti čine suštinu Konvencije, ali svoju punu sadržinu i obim dobijaju tumačenjem kroz presude Suda. Sud poštuje dinamiku i novine koje donosi svaki novi dan, pa su i propisana prava obojena shvatanjem vremena i situacije u kojoj se povreda dešava. Izuzeci i ograničenja nisu ograničenja prava ili ograničenja Konvencije, oni nisu statični i nepromjenjivi, to su njena bliža određenja koja ukazuju da se svaka riječ i riječ, svaka odredba i misao Konvencije mora posmatrati i oslušivati i u vremenu i u prostoru, ali i sa ciljem da se udovolji zahtjevu da se u svakoj situaciji, svakom pojedincu - ma kako nejakom i grupi - ma kako nebitnoj ili državi - ma kako maloj i nejakoj pruži puna mjera uživanja i zaštite u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava propisanih ovim izuzetnim dokumentom.

Ipak, postoje odredbe Konvencije koje pravna teorija opisuje kao proceduralne, jer generalno obavezuju države potpisnice da preduzmu određene mjere u pravcu izmjene i unapređenja postupaka ostvarivanja prava čovjeka i građanina. Države moraju obezbijediti jednakost građanima u pristupu proklamovanim pravima, mora obezbijediti pravo na pristup sudu svakom ko smatra da mu je pravo ugroženo i svakako mora obezbijediti pravo na slobodu i bezbjednost svakog čovjeka na području njene nadležnosti. O ovim pravim govore članovi 5., 6 i 14 Konvencije, koji zahtjevaju i poseban osvrt, prvenstveno zbog činjenice da se i građanski i krivični postupak, koji provode nosioci pravosudnih funkcija, te ovlaštena lica ostalih državnih organa, ne može provesti bez garancija koja pružaju prava iz ovih članova.

**6. PRAVO NA SLOBODU I
BEZBJEDNOST (SIGURNOST)
ČLAN 5.**

1. *Svako ima pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti. Niko ne smije biti lišen slobode izuzev u sljedećim slučajevima i u skladu sa zakonom predviđenim postupkom:*
 - a. *zakonitog pritvora na osnovu presude nadležnog suda;*
 - b. *zakonitog hapšenja ili pritvora zbog neizvršavanja zakonite sudske odluke ili radi obezbjeđenja ispunjenja neke obaveze propisane zakonom;*
 - c. *zakonitog hapšenja ili pritvora radi privođenja lica nadležnoj sudskoj vlasti, zbog osnovane sumnje da je izvršilo krivično djelo ili zato što se to opravdano smatra potrebnim da bi se spriječilo da izvrši krivično djelo ili da, nakon izvršenja krivičnog djela, pobjegne;*
 - d. *zatvaranje maloljetnog lica na osnovu zakonite odluke o vaspitnom nadzoru ili radi privođenja nadležnom organu;*
 - e. *zakonitog lišenja slobode duševno oboljelih osoba, alkoholičara ili narkomana ili skitnica, radi sprječavanja širenja zaraznih bolesti,;*
 - f. *zakonitog hapšenja ili pritvaranja osoba u cilju sprječavanja ilegalnog ulaska u zemlju ili osobe protiv koje je u toku postupak protjerivanja ili ekstradicije.*
2. *Svako uhapšeno lice biće odmah i na jeziku koji razumije obaviješteno o razlozima hapšenja i o optužbi protiv njega.*
3. *Svako lice uhapšeno ili pritvoreno u skladu sa stavom 1(c) ovog člana odmah će se izvesti pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom ovlašteno da vrši sudsku funkciju i imat će pravo da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se usloviti jemstvima da će se lice odazvati pozivu na suđenje.*
4. *Svako lice lišeno slobode ima pravo pokrenuti postupak u kome će sud hitno, razmotriti zakonitost pritvaranja i naložiti puštanje na slobodu u slučaju da je lišenje slobode nezakonito.*
5. *Svako ko je bio uhapšen ili pritvoren u suprotnosti sa odredbama ovog člana ima utuživo pravo na naknadu.*

6.1. Šta je pravo na slobodu?

Pravo na ličnu slobodu i bezbjednost propisano članom 5 EKLJP, uz pravo na život, predstavlja smisao i suštinu zaštite ljudskih prava pojedinaca. Sva druga prava se prelijevaju kroz dva navedena, jer lišenje slobode znači ne samo ograničenje ili lišenje prava na kretanje, nego ima direktan negativan efekat na uživanje mnogih drugih prava, od prava na porodični i privatni život, prava na prepisku, zaključenje braka, do prava na slobodu okupljanja, udruživanja i izražavanja. Lišenje slobode gotovo redovno stvara osjećaj poniženja, ali može dovesti i do izloženosti neljudskom ponašanju, možda i mučenju. Ako se lišenje slobode ne posmatra i ne određuje kao izuzetak, ako nema objektivno opravdanje i istinske valjane razloge i ako nije određeno u mjeri u kojoj je apsolutno neophodno, onda garancija slobode nije zaista i pravo, nego samo proklamacija i fraza.

Pravo na slobodu i bezbjednost jedinstveno je pravo i ovu frazu treba uvijek čitati u cjelini.. „Bezbjednost ličnosti“ mora se shvatiti u kontekstu fizičke slobode i ne može se tumačiti u vezi s raznim drugim pitanjima (kao što je dužnost države da nekome pruži ličnu zaštitu od napada drugih ili pravo na socijalnu sigurnost)¹¹

U presudi *Kurt protiv Turske*, od 28. maja 1998. godine, Sud je smatrao da „su izrađivači Konvencije potvrdili zaštitu pojedinca protiv proizvoljnog lišenja slobode, tako što su dali garanciju za cijeli korpus materijalnih prava koji za cilj imaju da na najmanji mogući mjeru svedu rizik od proizvoljnosti, tako što će omogućiti da čin lišenja slobode bude podložen nezavisnoj pravosudnoj reviziji i tako što će osigurati da vlasti za takav čin snose odgovornost... Ono što je ovdje u pitanju je zaštita i fizičke slobode pojedinca i njihova lična bezbjednost u kontekstu koji, u odsustvu odgovarajućih garancija, može rezultirati ugrožavanjem vladavine zakona i može pritvorenike u potpunosti udaljiti od dometa najjednostavnijih oblika pravne zaštite”

„Evropski sud za ljudska prava je dao tumačenje svake odredbe člana 5. na svrsishodan i dinamičan način, neumitno izlazeći izvan okvira bukvalnog značenja termina korištenih u tekstu Konvencije pri određivanju šta sve zasebne odredbe znače. Sud je mnogim takvim terminima dao posebno i autonomno značenje. Ovakvo tumačenje posljedica je potrebe da se cilj i svrha EK moraju ostvariti pri određivanju šta je to što traže član 5. i njegove odredbe”¹² Cilj konvencije je da osigura stvarna prava pojedinca, a to znači da njihova prava moraju biti prava sa sadržajem, a ne formalna garancija.

Pravo na slobodu i bezbjednost je materijalno pravo, ali problematika ovog člana 5. se jasno odnosi na problematiku pozitivnih obaveza države, koje izražavaju garancije koje se moraju primijeniti u postupku lišenja slobode neke osobe. „Stavovi ovog člana su, u principu, dovoljni da zaštite osobe od proizvoljnog lišenja slobode od strane države. Država mora da preduzme aktivnu ulogu u obezbjeđivanju garancija iz ovog člana i u svakom trenutku da provodi kontrolu pritvora. U suprotnom garancije člana 5. postaju beskorisne. Upravo s ciljem da se spriječi izbjegavanje primjene Konvencije, Sud je presudama izrekao „dodatne obaveze” državi, od kojih je i „službeno registrovanje” pritvorenika, koje vrijedi za slučajeve „nepriznatog pritvaranja”.¹³

Upravo je presudom *Kurt protiv Turske* ukazano da „član 5. zahtijeva od država članica da preduzme djelotvorne mjere s ciljem osiguranja garancija protiv rizika od bijega i da provede brzu, djelotvornu istragu o žalbi da osoba nije viđena od kada je lišena slobode”. Praktično, Sud ukazuje na potrebu vođenja evidencije o datumu hapšenja, mjestu pritvora, razlogu pritvora i identitetu osobe koja obavlja takvu operaciju.¹⁴

6.2. Zakonitost lišenja slobode

Članom 5. je promovisano pravo osoba da ne budu izložene proizvoljnim i nezakonitim hapšenjima i pritvaranjima. S takvim ciljem, prvi stav ovog člana glasi: „Svako ima pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti. Niko ne smije biti lišen slobode, izuzev...”

¹¹ Savjet Evrope, Vodič za primjenu člana 5. EKLJP, str 13.

¹² Savjet Evrope, Vodič za primjenu člana 5. EKLJP, str 13.

¹³ Savjet Evrope, Pozitivne obaveze prema EKLJP str 66 .

¹⁴ Savjet Evrope Pozitivne obaveze prema EKLJP str 66 .

„Izuzev“ je uvod u izuzetke od pravila. Lišenje slobode je dozvoljeno u slučaju kada su kumulativno ispunjena dva uslova:

1. lišenje slobode mora biti provedeno u skladu sa zakonom propisanim postupkom,
2. u tačno određenim slučajevima propisanim tačkama a-f tog stava.

6.3. Šta se smatra zakonom propisanim postupkom?

6.3.1. Pretpostavka slobode.

Svako lice štiti pravo da se, prije svega, smatra slobodnim i da bude slobodno: „Kada se lišenje slobode dovede u pitanje neophodno je da sudija počne od osnovne pretpostavke da lice na koje se to odnosi treba da bude slobodno. U skladu sa ovakvom pretpostavkom sudija ne samo da treba da očekuje i traži da mu se ponude razlozi za lišenje slobode, već i isto tako, da ih detaljno analizira da bi vidio da li oni zaista potkrepljuju preduzetu aktivnost.“¹⁵

6.3.2. Zakonitost lišenja slobode.

Imajući u vidu pretpostavku slobode, prilikom lišenja slobode je neophodno ispoštovati zahtjev zakonitosti, koji podrazumijeva lišenje slobode na zakonit način i u propisanom postupku. Zahtjev zakonitosti odnosi se i na proceduru i na suštinu.

Češći su proceduralni propusti: *U predmetu Van der Leer protiv Holandije, 21. februar 1990. godine, osoba je zatvorena na psihijatrijsku kliniku, ali joj nije dopušteno da se prije toga obrati sudu, što je bilo propisano zakonom. Sud u Strasburu je konstatovao da se sudija nije ni potrudio da objasni zašto je nije saslušao, zašto nije prihvatio mišljenje psihijatra koji je liječio tu osobu.* Ovaj propust u postupku lišenja slobode je doveo do ocjene da je lišenje bilo neprimjereno. Sud se nije ni upuštao u ocjenu da li je smještaj osobe na kliniku eventualno bio opravdan.

Ili, u predmetu *Lukanov protiv Bugarske, mart 1997. godine*, bivši premijer je lišen slobode u vezi sa dodjelama javnih sredstava zemljama u razvoju. Domaći sud nije prije lišenja slobode ustanovio ni da su preduzete radnje bile nezakonite, ni da te radnje imaju obilježja krivičnog djela. Lišenje slobode je stoga bilo bez osnova i predstavljalo je kršenje člana 5.

6.3.3. Zakonski osnov

Zakonski osnov za lišenje slobode mora postojati u čitavom periodu trajanja pritvora. Ako prestane osnov, postoji kršenje člana 5. u slučaju nastavka lišenja slobode. U slučaju *Labita protiv Italije, 6 april 2000. godine*, kršenje člana 5. utvrđeno je u slučaju kada se kašnjenje od deet sati u puštanju iz zatvora pravdalo odsustvom službenika za registraciju. Kršenje je utvrđeno i u slučaju *KF protiv Njemačke, 27 nov.1997 godine*, u kojem je podnosilac bio u pritvoru 40 minuta duže od propisanog roka od 12 sati za postupak provjere identiteta.

6.3.4. Domaća praksa.

Evropski sud se odredio i prema pogrešnom oslanjanju na domaću praksu članica. Naime, moguće je da se zemlje oslanjaju na dugu praksu, čija se zakonitost i ne dovodi u pitanje,

¹⁵ Savjet Evrope Vodič za primjenu člana 5. EKLJP strana 15.

jer „se tako radilo uvijek“. Sud je ukazao u presudama *Jelcius protiv Litvanije 31.juli 2000. godine* (pritvor određen u istrazi nije bio podvrgnut reviziji nakon podizanja optužnice, nego je produžen na neograničeno vrijeme, a sud nije imao zakoom propisanu obavezu da preispita razloge za pritvor) *Baranowski protiv Poljske, 28 mart 2000. godine* (prtvorenik je ostao u pritvoru i nakon isteka proitvora, koji je mogao potpisati zamjenik javnog tužioca), da oslanjanje na stare navike koje nisu podvrgnute kontroli zakonitosti ne može postojati uporedo sa zahtjevima Konvencije. Sud u predmetu *Kurt protiv Turske* ukazuje da svako lišenje slobode, osim što mora biti provedeno u skladu sa domaćim propisima, mora zadovoljiti i zahtjeve člana 5. Konvencije.

6.3.5. *Zabrana proizvoljnosti pritvora.*

Pritvor ne smije biti proizvoljan, niti smije imati nezakonit cilj. U predmetu *Witold Litwa protiv Poljske, 4 april 2000*, podnosilac je smješten u Centar za triježnjenje na osnovu prijave radnika pošte da je bio pijan i da se uvredljivo ponašao. Prema podacima predmeta, podnosilac je bio slijep na jedno oko, slabovid na drugo, žalio se radnicima da mu je poštanski pretinac otvoren i ispražnjen, ali nije bilo podataka o bilo kakvoj prijetnji. Sud je našao da je, iako postoji osnov po tački (e), pritvor alkoholičara, izrečena mjera prejaka, nepotrebna i da domaći sud nije ni razmotrio da li se može izreći neka blaža mjera, poput odvođenja u drugu ustanovu ili kući. U predmetu *KF protiv Njemačke, 27 nov.1997 godine*, nepotrebim je ocjenjen postupak zadržavanja policajca radi utvrđivanja identiteta- nije imao isprave, ali se znalo ko je - jer je Sud našao da se radi o „*nepotrebnom korištenju ovlaštenja*”.

6.3.6. *Garancije zaštite od proizvoljnosti.*

Evropski sud zahtjeva da domaći zakon, na osnovu kojeg se određuje privor, bude dostupan, predvidljiv i siguran, ako i da sadrži određene garancije zaštite od proizvoljnosti. Šta to znači?

Prije svega, zakonska odredba mora biti objavljena, ali isto tako i dopunska pravila koja se usvajaju u svrhu provođenja zakona. U predmetu *Amuur protiv Francuske, 25 juni 1995 godine*, Sud je utvrdio da je cirkularno pismo jedini tekst na osnovu kojeg su stranci zadržavani u tranzitnoj zoni, te ocijenio da je tekst suviše kratak i lišen bilo kakvih garancija potrebnih da bi imao osobine zakona. Sud nije bio zadovoljan ni činjenicom da zakonski tekstovi nisu stvarali obavezu domaćem sudu da razmatra uslove u kojim su azilanti držani, eventualno da im se pruži socijalna, pravna, humanitarna pomoć. Sud posebno insistira na slijedu stvari nakon lišenja slobode, da se vidi „šta se desilo” nakon hapšenja. U tom smislu je i zahtjev pred članicama da domaćim zakonodavstvom uspostave procedure i pravila koja će otkloniti sve dileme u pogledu slijeda dešavanja i prava osoba lišenih slobode. Taj slijed mora biti i jasan i nesumnjiv i dostupan. Ovo pitanje je Sud naglasio u nekoliko predmeta gdje su podnesene pritužbe o osobama koje su predstavnici državnih organa uhapsili i gdje nije bilo nikakvih informacija šta se s njima dešavalo nakon hapšenja.¹⁶

¹⁶ Vidi presude *Kurt protiv Turske, Cakycy protiv Turske, 8 juli 1999, Timurtab protiv Turske*13.juna 2000.god.

6.4. Šta se smatra lišenjem slobode?

6.4.1. Hapšenje ili pritvor?

U relevantnim odredbama Konvencije naizmjenično se upotrebljavaju termini „hapšenje“ i „pritvor“. Radi se o mjerama koje su od značaja samo zbog svoje suštine, dakle što predstavljaju lišenje slobode. Za zahtjeve iz člana 5. Konvencije je bitnije kada lišenje počinje, posebno u kontekstu krivičnog pritvaranja, jer može biti situacija da neko bude lišen slobode, ali to nije jasno osobama koje su za to odgovorne, posebno ako se ne nametne neko fizičko ograničenje.

6.4.2. Status psihijatrijskog zatvaranja.

Sudska praksa se izjasnila da pojam „hapšenje“ prevazilazi krivični karakter, pa se može primjenjivati i na nalog za psihijatrijsko zatvaranje, dakle u svakoj situaciji u kojoj je osoba lišena slobode.

6.4.3. Obim lišenja slobode.

Lišenje slobode može biti potpuno, kad se lice smješta u objekte zatvorenog tipa, bez mogućnosti raspolaganja svojim vremenom i kretanjem, uz strogu kontrolu posjeta. Ograničeno lišenje slobode postoji kad osoba ima određeni stepen slobode, npr, da odlazi kući za vikend, ali to samo po sebi ne isključuje primjenu člana 5. Sud je to naglasio u predmetu *Ashingdane protiv UK, 28 maj 1985. godine*, koji se bavio osobom smještenom na psihijatrijsku kliniku, koja je spavala u otključanoj sobi, mogla napuštati kliniku bez pratnje. Ograničenje kretanja i izolacija je bila nametnuta podnosiocu u predmetu *Guzzardi protiv Italije, 6. nov 1976. godine*, osumnjičenom za organizovani kriminal, koji je bio smješten na neki udaljeni otok sa drugim osobama sličnog statusa. Mada su s njim bili supruga i djeca, Sud je prihvatio raspravljanje o garancijama iz člana 5. Konvencije.

6.4.4. Priroda zatvaranja

Priroda zatvaranja može biti različita, od zahtjeva da osoba ostane u policijskoj stanici nakon dobrovoljnog dolaska, do prisilnog dovođenja, ali je u njenoj suštini sila. Pri tom nije od uticaja svijest osobe da je lišena slobode ili okolnost da se dobrovoljno predala, bitno je da ona nema pravo da napusti određeno mjesto.

6.5. Kada je lišenje slobode dozvoljeno?

Član 5 stav 1. tačkama (a) do (f) propisuje ulove pod kojim može doći do zakonitog lišenja slobode. Pritvaranje se zasniva na razlozima koji su zasnovani na krivičnom ili na građanskom pravu.

6.5.1. Pritvor u kontekstu krivičnog prava

Član 5(1) (a) i (c) spadaju u oblast krivičnog prava. Član 5(1) (a) predviđa lišenje slobode nakon što je lice osuđeno od nadležnog suda. Sud nije našao kršenje ove odredbe u slučaju kad je država pritvorila osuđenu osobu u obični zatvor, a ne u zatvor sa specijalnim medicinskim uslugama, kako je to naložio domaći sud, nalazeći da je primarni cilj pritvaranja bilo kažnjavanje a ne medicinski tretman.¹⁷

¹⁷ Vidi presudu *Bizoptto protiv Grčke, 1996. godina*.

Član 5 stav (1)(c) predviđa pritvor prije suđenja radi privođenja pred sud zbog osnovane sumnje da je pritvoreni učinio krivično djelo. Ovo je vrlo osjetljiva mjera, zahtjeva izuzetne razloge i opravdanost za lišenje slobode kad još nema utvrđene odgovornosti makar i nepravosnažnom presudom. Glavno mjerilo je „osnovana sumnja”, što daje snažan zadatak sudu da u svakom slučaju cijeni stepen sumnje, Sud u presudi *Fox, Campbell i Hartley protiv UK 1990.god* zaključuje da nema osnova za pritvor ako postoji sumnja da su npr. aplikanti teroristi, ako nema dovoljno podataka za „osnovanu sumnju da su učinili krivično djelo”. Razlozi za pritvor prije suđenja moraju biti propisani striktno, a sud u svakom pojedinačnom slučaju odgovorno cijeni da li je opravdano odrediti pritvor, te dati stvarne i jasne razloge koji potkrijepljuju opravdanost pritvora.

6.5.2. Pritvor u kontekstu građanskog prava

Ovaj pritvor je regulisan u tačkama (b), (d), (e) i (f). To su dozvoljene vrste pritvora kao što su: mjere obezbjeđenja prisustva svjedoka suđenju, obezbjeđenje prisustva muškarca utvrđivanju očinstva, obezbjeđenje prisustva osobe koja treba biti podvrgnuta psihijatrijskom pregledu. Zabranjuje se pritvaranje da bi se obezbijedilo da neko ispuni „neku zakonsku obavezu”. Obaveza mora biti određena i konkretna i ne može se svesti na opštu obavezu poštovanja zakona¹⁸. Ova odredba se ne odnosi na ispunjenje ugovornih obaveza jer je to striktno zabranjeno članom 1. Protokola 4 Konvencije koji propisuje da „niko neće biti lišen slobode samo zato što nije u stanju da ispuni ugovorenu obavezu”.

6.6. Pritvor u disciplinskom postupku i sankcije u upravnom postupku.

U predmetu Engel, Sud i Komisija su zauzeli stav da karakter postupka po domaćem zakonu ne može biti odlučujući za pitanje da li je član 6 primjenjiv, pošto bi inače domaće vlasti bile u stanju izbjeći svoje obaveze što proizilaze iz te odredbe, uvođenjem disciplinskih postupaka u vezi sa prekršajem koji, obzirom na svoju prirodu i karakter nametnute sankcije čine ili treba da čine dio krivičnog zakona. U odgovoru na pitanje da li disciplinski postupak podrazumijeva i krivičnu optužnicu, u smislu člana 6, Sud je utvrdio sljedeće kriterije:

- a) klasifikacija po domaćem zakonu - služi samo kao preliminarno polazište za konačnu ocjenu primjenjivosti člana 6.
- b) priroda prekršaja - da bi bila primjenjiva za član 6, Sud smatra da se norama mora odnositi na neodređen i neprepoznatljiv broj ljudi, a ne da se odnosi na specifičnu grupu. Naime, disciplinske norme se uvijek odnose na posebne grupe koje imaju prepoznatljive, uglavnom, statusne elemente: radnici nekog preduzeća, studenti, članovi udruženja... Dalje, svrha sankcije mora biti „odvraćajuća i kažnjiva”
- c) priroda i strogost kazne - Sud nalazi da nije svako ograničenje slobode istovremeno i lišenje slobode. Određeni broj predmeta se odnosio na disciplinske postupke zbog kršenja vojne ili zatvorske discipline.¹⁹

¹⁸ Vidi presudu Engel i drugi protiv Holandije, 1976. godine, Lawless protiv Irske 1961. godina

¹⁹ Vidi Eggs protiv UK, predstavka 6224/73, godišnjak XX iz 1977 godine, str.156, X protiv Švajcarske predstavka 7754/77, D&R 11 (1978) str 216

Nema jasnih kriterija u pogledu vremena trajanja lišenja slobode, a razmišljanja idu u pravcu stava „da se moraju ispoštovati garancije člana 6 u svim slučajevima kada kazna može da sadrži lišavanje slobode u smislu koje joj je dala sudska praksa vezana za član 5. Konvencije.”²⁰

6.7. Garancije prilikom lišenja slobode

Stavovi 2-5 člana 5. Konvencije određuju obaveze i garancije koje se moraju ispoštovati prilikom lišenja slobode:

- a) Obaveza obavještanja,
- b) Obaveza dovođenja pred sud
- c) Obaveza brzog provođenja pravde

6.7.1. (a) *Obaveza obavještanja* je zaštita lica koja se lišava slobode od neznanja razloga za lišenje slobode, odnosno od mogućnosti da danima bude lišena slobode, a da mu nije rečen pravni i činjenični osnov lišenja. To je ključna garancija protiv zloupotrebe prava da se neko liši slobode. Lice lišeno slobode upravo obavještanjem stiče mogućnost da razumije šta se dešava i da razmotri odgovarajući način osporavanja takve mjere.

Član 5. stav 2. glasi:

„Svako ko je uhapšen biće (promptno) odmah obaviješten na jeziku koji razumije o razlozima hapšenja i o svim optužbama protiv njega.”

Osim što se zahtjeva brzo i odgovorno postupanje, nema izjašnjenja o roku u kojem se uhapšeni mora obavijestiti o razlozima lišenja slobode. Sud se određuje prema svakom pojedinačnom slučaju, pa tako nalazi da je rok od 10 dana između odluke o psihijatrijskom zatvaranju i obavještanju osobe suprotan zahtjevu iz stava 2., ali da nema povrede ako je proteklo nekoliko sati, 4 sata i 45 minuta, u slučaju hapšenja radi terorizma.

6.7.1.1. Način obavještanja.

Kad je riječ o obavještanju, osoba lišena slobode mora biti upoznata i o činjeničnom i o pravnom osnovu za lišenje slobode, te na jeziku koji ona razumije. Taj jezik obavještanja mora da bude jednostavan, jezik laika²¹. Obavještenje može da bude urađeno indirektno, tokom ispitivanja.²²

6.7.2. (b) Obaveza dovođenja pred sud

Ova obavezapostoji samo u odnosu na osobe uhapšene pod okolnostima navedenim u članu 5. stav 1 (c). Radi se o određivanju pritvora prije izvođenja pred sud, prije suđenja. Prema stavu 3. te osobe moraju „odmah biti izvedene pred sud ili drugo službeno lice zakonom ovlašteno da vrši sudsku vlast” i „moraju imati pravo na suđenje u razumnom riku” ili na puštanje na slobodu do suđenja”.

²⁰ P.van Dijk i G.J.H van Hoof „Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima” izdavač Muller Sarajevo, 2001. godina, str 388

²¹ Presuda Fox, Campbell Hartley protiv UC, 27 mart 1991. godine.

²² Isto

6.7.2.1. Drugo službeno lice.

Sud se u više odluka bavio određenjem ko se može smatrati „drugim službenim licem”, posebno kad je pritvor bio u nadležnosti tužioca. Sud je našao da u slučajevima kad pritvor određuje tužilac postoji mogućnost da se poslije u krivičnom postupku isti tužilac pojavi kao stranka u svojstvu zastupnika optužbe, što bi uticalo na princip objektivne nepristrasnosti. U više odluka Sud se izjasnio da „tužiocima nisu bili dovoljno nezavisni ili nepristrasni u smislu člana 5(3).”²³

6.7.2.2. Rok.

U odnosu na rok, treba imati u vidu da prije izvođenja pred sud, osoba bude lišena od slobode, u pravilu, od policijskih organa. „Sudska revizija mora da se desi „promptno”. Ovaj termin proizilazi iz opštepriznate zabrane bilo kakve proizvoljnosti u pogledu pritvora neke osobe.²⁴ Praksa se izjasnila da međunarodni standardi traže od vlasti koje su osobu lišile slobode da omoguće kontrolu pritvora što prije. Slučajevi razmatrani pred Sudom su pokazali da je bilo ekstremno dugih pritvora, kao u predmetima *McGoff protiv Švedske* - 15 dana ili *Asenov i ostali protiv Bugarske* - tri mjeseca, dok je u presudi *Koster protiv Holandije* kašnjenje iznosilo pet dana, ali je ocijenjeno takođe neprihvatljivim.

6.7.2.3. Razlozi.

U presudi *Koster protiv Holandije* Sud iznosi da je došlo do kršenja člana 5(3) kada zbog trajanja vojne vježbe pritvorenik nije izveden pred sud pet dana, jer vojne vježbe nisu bile neočekivane, nego su se dešavale „u redovnim intervalim i stoga su bile predvidljive i ni na koji način nisu mogle spriječiti vojne vlasti da obezbijede da vojni sud može zasjedati dovoljno dugo da ispuni zahtjeve Konvencije, a ako je to potrebno i subotom i nedjeljom.”

U vodećem predmetu u uspostavljanju vremenske granice za sudski nadzor pritvora, predmetu *Brogan protiv UK*, Sud je dao korisne smjernice u pogledu iznošenja izvinjavajućih razloga zbog dužeg trajanja pritvora, imajući u vidu da je pritvorena osoba osumnjičena za terorizam. Pritvor je trajao četiri dana i šest sati prije izvođenja pred sud, pa Sud za ljudska prava kaže: „Pridati takav značaj posebnim karakteristikama ovog predmeta da se opravda ovako dug period pritvora bez pojavljivanja pred sudijom bilo bi neprihvatljivo široko tumačenje vrlo jednostavnog značenja riječi „promptno”. U istom predmetu Sud je naglasio da država ima obavezu bilo da “obezbjedi promptno oslobađanje ili promptno izvođenje pred pravosudni organ” Sud insistira da se sve radnje, počev od radnje dovođenja osobe lišene slobode u policijsku stanicu, pribavljanja forenzičkih dokaza, utvrđivanje identiteta, obezbjeđenje dokaza...” obave u vremenskom periodu koji ne bi trebao trajati duže nego što je zaista neophodno, maksimalno jedan do dva dana. U slučaju prekoračenja ovog okvirnog perioda, moralo bi se pokazati da je dodatno vrijeme bilo neophodna posljedica konkretnih okolnosti da bi se moglo smatrati prihvatljivim.²⁵

²³ Npr. *Asenov i ostali protiv Bugarske* 28, okt.1998. godine, *Niedbal protiv Poljske* 4.juli 2000. god

²⁴ Savjet Evrope, Priručnik o ljudskim pravima broj 5., str 61

²⁴ Vidi presudu *Koster protiv Holandije*

²⁵ Savjet Evrope Vodič za primjenu člana 5 str.63.

6.7.2.4. *Kontrola* jednom određenog pritvora je obavezna, obzirom da se u toku postupka okolnosti mijenjaju. Sud ne prihvata kao valjane argumente za produženje pritvora pozivanje na težinu krivičnog djela i snagu dokaza.

6.7.3. (c) *Obaveza brzog provođenja pravde* proizilazi iz stava 4 člana 5. Konvencije:

„Svako kome je uskraćena sloboda hapšenjem ili lišavanjem slobode ima pravo uložiti žalbu sudu kako bi sud, u kratkom roku, razmotrio zakonitost lišavanja slobode i ukoliko ono nije bilo zakonito, naložio oslobađanje.”

Ovim stavom se nameće obaveza državi da:

- obezbijedi pravo žalbe protiv odluke o pritvoru, kao i
- da odluku po žalbi donosi sud.

6.7.3.1. *Rok.*

Nema dileme oko organa koji treba rješavati o pritvoru po žalbi, to je uvijek sud, a odluka treba biti donesena „u kratkom roku”. Dakle, nema promptnosti, rok mora biti dovoljan da sud razmotri sve žalbene prigovore i argumentaciju pritvorenika i tužilaštva protiv i za pritvora, ali prema iskazanoj praksi Suda „... ne duži od dvije sedmice. Periodi duži od jednog mjeseca su u brojnim prilikama osuđeni, kao što je slučaj bio u predmetu *Bezicheri protiv Italije* i *Sanchez-Reisse protiv Švajcarske*.

6.7.3.2. *Razlozi kašnjenja.*

Kašnjenja koja se mogu pripisati faktorima kao što je odsustvo zbog godišnjeg odmora ili prevelik broj predmeta nisu prihvatljivi.”²⁶ To je izraženo u predmetu *Jablonski protiv Poljske* 21. decembar 2000. godine, u kojem je postupak o zakonitosti pritvora trajao 43 dana i pravdan velikim brojem predmeta, ali je Sud utvrdio da postoji povreda člana 5 (4).

U predmetu *Ilowiecki protiv Poljske* Sud je imao u vidu da je u žalbenom postupku trebalo pribaviti određene medicinske dokaze, ali nije prihvatio da se radi o opravdavajućem razlogu za kašnjenje od tri do sedam mjeseci za svaki od zahtjeva: „...to, s druge strane, ne znači da kompleksnost određenog dosjea - ma kako izuzetna bila - oslobađa državne vlasti njihove suštinske obaveze koja proizilazi iz ove odredbe”

6.7.3.3 *Zahtjevi člana 5(4).*

Postupak po članu 5(4) je zahtjevniji nego po članu 5(3), posebno u pogledu pravnog zastupanja i učešća obje strane, pritvorenika i tužilaštva. Pri donošenju odluke o zakonitosti pritvora sud se ne upušta u meritum, daje sažetu ocjenu svih podataka koji su mu dostupni da bi utvrdio da li tužilaštvo ima prima facie iznesene sumnje; ali mora razmotriti i sve navode i prigovore pritvorenika i obezbijediti „učešće suprotstavljenih strana” i „jednakost stranaka”.²⁷

Mogućnost osporavanja zakonitosti pritvora mora da postoji u razumnim intervalima. Osoba koja čeka suđenje mora imati pravo na osporavanje pritvora u kraćim intervalima, barem na mjesec dana, dok se smatra prihvatljivim da se pritvor osobe sa duševnim oboljenjem razmatra

²⁶ Savjet Evrope Vodič za primjenu člana 5 str.72.

²⁷ Vidi presuda *Ilykov protiv Bugarske* 28. juli 2001. godine

u dužim intervalima (čak i nakon godinu dana). *Ono što je ključno jeste da Sud bude u situaciji da testira opravdanje za pritvor osobe tamo gdje postoji vjerovatnoća da ta osoba ima osnova da tvrdi da je odluka o pritvoru bila neispravna i da je vjerovatnoća veća kako prolazi vrijeme do donošenja presude.*²⁸

Presudom *Iljkov protiv Bugarske 28.juli 2001. godine*, Sud odgovara na važno pitanje: mogućnosti da pretres vodi sudija koji je učestvovao u donošenju odluke o pritvoru. Sud konstatuje da nema smetnje „*da raspravu vodi sudija koji je donio odluku o pritvoru do suđenja, jer sama ta činjenica ne pokreće pitanje njegove pristrasnosti*”.

6.7.8. Pravo na naknadu štete

Pravo je propisano članom 5(5): „*Svako ko je bio žrtva hapšenja ili lišavanja slobode protivno odredbama ovog člana ima pravo na obeštećenje.*” Konvencija daje pravo na naknadu štete osobama koje su lišene slobode protivno propisu iz stavova 1-4 člana 5, dakle koje nisu obaviještene o razlozima hapšenja nikako ili nisu blagovremeno, koje su lišene slobode, ali nisu odmah izveden pred sudiju... odnosno protivno razlozima iz stava 1 tog člana.

6.7.8.1. Osnov za naknadu

Da bi postojao osnov za naknadu, mora biti prethodno utvrđeno kršenje garancija iz prethodnih stavova člana 5. Ako nema ranije odluke kojom je utvrđena povreda člana 5, nema ni prava na naknadu štete. Nema prava na naknadu ni ako država dokaže da je pravo kakvo se traži članom 5 bilo dostupno podnosiocu.²⁹

²⁸ Savjet Evrope, *Vodič za primjenu člana 5 str.74.*

²⁹ *Presuda Ciula protiv Italije, presuda od 22. februara 1989*

Praksa Ustavnog suda BiH

AP 3501/08 razmatra, između ostalog, pitanje zakonitosti produženje pritvora „Ustavni sud konstatuje da je pritvor apelanta određen u smislu odredbe člana 146. stav 1. tačka d) ZKP FBiH, kojom odredbom je propisano da ukoliko postoji osnovana sumnja da je određena osoba počinila krivično djelo pritvor se može odrediti ako je u pitanju krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora 10 godina ili teža kazna, a usljed načina izvršenja ili posljedica krivičnog djela određivanje pritvora je neophodno za sigurnost građana ili imovine. Iz navedenog proizlazi da se u konkretnom slučaju nesporno radilo o „zakonitom lišavanju slobode po rješenju nadležnog suda“ kako to propisuje član 5. stav 1.c) Evropske konvencije. To znači da u lišavanju slobode apelanta nije bilo proizvoljnosti, jer je lišen slobode na osnovu odredbe člana 149. stav 1. tačka d) ZKP FBiH.

U odnosu na pitanje opravdanosti produženja pritvora, što je predmet apelacije, Ustavni sud nalazi da je Evropski sud za ljudska prava u presudi *W. protiv Švajcarske* izrazio pravno stanovište prema kojem je opravdanost produženja pritvora ovisna o okolnostima konkretnog slučaja, koje moraju biti takve da upućuju na postojanje općeg (javnog) interesa koji je tako važan i značajan da, unatoč prezumpciji nevinosti, preteže nad načelom poštivanja slobode pojedinca (vidi *Evropski sud za ljudska prava, W protiv Švajcarske, presuda od 26. januara 1993. godine, Serija A254-A, stav 30*). Pored toga, Ustavni sud podsjeća da u svrhu zaštite prava na slobodu ličnosti i prava na slobodu od proizvoljnog hapšenja i pritvaranja, a u svrhu sprečavanja kršenja osnovnih ljudskih prava, svi oblici pritvaranja moraju biti podložni efikasnoj kontroli sudskih ili drugih organa vlasti. U konkretnom slučaju pritvor apelanta je produžen osporenim rješenjima u smislu odredbe člana 146. stav 1. tačka d) ZKP FBiH. Razmatrajući prijedlog iz optužnice o produženju pritvora apelantu redovni sudovi su utvrdili da su i dalje ispunjena oba kumulativna elementa potrebna za primjenu pritvorskog osnova iz člana 146. stav 1. tačka d). ZKP FBiH. Naime, utvrđeno je da se apelant tereti za izvršenje krivičnog djela za koje se može izreći kazna zatvora od 10 godina, da postoji osnovana sumnja da je navedeno krivično djelo počinio u produženju, kao i da objektivno postoji opasnost po sigurnost građana pogotovo mladih osoba uzimajući u obzir način izvršenja djela. Ustavni sud konstatuje da su redovni sudovi u osporenim rješenjima detaljno i jasno obrazložili razloge za produženje pritvora apelantu. Pri tome su imali u vidu da u konkretnom slučaju postoji osnovana sumnja da je apelant predmetno krivično djelo počinio.

Uvažavajući prethodne navode Ustavni sud nalazi da je pritvor protiv apelanta produžen od strane organa sudske vlasti, što je u saglasnosti sa zahtjevom iz člana 5. stav 3. Evropske konvencije da svako ko je lišen slobode mora biti izveden pred sudiju ili drugu službenu osobu zakonom ovlaštenu da vrši sudsku vlast. Nadalje, Ustavni sud smatra da su općinski i kantonalni sud dali detaljne i jasne razloge zbog čega se pritvor apelantu produžava, odnosno zbog čega su sudovi zaključili da i dalje postoji opasnost po sigurnost građana odnosno u konkretnom slučaju mladih osoba. Ustavni sud nalazi da okolnosti konkretnog slučaja upućuju na postojanje važnog i značajnog općeg interesa koji preteže nad načelom poštivanja prava na slobodu pojedinca.

AP-2666/06 naknada štete za neosnovano lišenje slobode

„Apelant smatra da je odbijanjem njegovog tužbenog zahtjeva, kojim je tražio naknadu nematerijalne štete zbog neosnovanog boravka u pritvoru od 15. augusta 1994. godine do 7. oktobra 1994. godine, povrijeđeno njegovo prava iz člana 5. stav 5. Evropske konvencije. zbog toga što je pravosnažnom odlukom Višeg suda u Zenici broj K-190/94 od 7. oktobra 1994. godine apelant oslobođen optužbe da je počinio krivično djelo zloupotrebe položaja i ovlaštenja iz člana 226. stav 3. KZRBiH .

Ustavni sud konstatuje da član 5. stav 5. Evropske konvencije traži da oni koji su bili žrtve hapšenja ili pritvora koje predstavlja kršenje drugih odredaba ovog člana moraju imati izvršno pravo na naknadu...Član 5. stav 5. Evropske konvencije traži lijek pred sudom, što znači da se lijek mora dodijeliti pravno obavezujućom odlukom. ...Dalje, pravni lijek iz člana 5. stav 5. Evropske konvencije je potreban samo kada su navodne žrtve bile uhapšene ili pritvorene suprotno bilo kojoj odredbi iz st. 1. do 4. člana 5. Evropske konvencije. Zahtjev podnesen samo po stavu 5. člana 5. biće izuzetak ako ne postoji prijašnja odluka kojom se utvrdilo nepoštovanje člana 5. na nivou države ili na nivou Konvencije. Sud će najčešće razmatrati takav zahtjev samo po članu 5. stav 5. Evropske konvencije ako dode do zaključka da je neki drugi stav člana 5. prekršen (vidi, Evropski sud za ljudska prava, Ciulla protiv Italije, presuda od 22. februara 1989)... Prema praksi Evropskog suda, sama činjenica da lice koje je u pritvoru kasnije bude oslobođeno sudskom odlukom ne čini hapšenje nezakonitim sa retroaktivnim efektom (vidi, Evropski sud za ljudska prava, X protiv Velike Britanije, Odluke i izvještaji, 1980, strana 223).

U konkretnom slučaju Ustavni sud konstatuje da je apelant svoj tužbeni zahtjev, kojim je tražio naknadu nematerijalne štete zbog neosnovanog pritvora jer je kasnijom odlukom suda bio oslobođen optužbe, zasnivao isključivo na domaćem zakonodavstvu. Apelant je smatrao da, u smislu domaćeg zakonodavstva, ima pravo na obeštećenje zbog same činjenice da je kasnijom odlukom suda oslobođen optužbe. S tim u vezi, Ustavni sud smatra da je u predmetu Heinz Krzycki protiv Savezne Republike Njemacke Evropska komisija za ljudska prava u svojoj odluci o prihvatljivosti predstavke od 14. marta 1977. godine navela da domaći zakon o kompenzaciji za mjere preduzete u toku krivičnog gonjenja može prevazilaziti član 5. stav 5. Evropske konvencije. Naime, on daje mogućnost za naknadu štete u slučajevima u kojima je kasnije utvrđeno da je osuda ili kazna bila pogrešna, a član 5. stav 5. Evropske konvencije daje mogućnost kompenzacije samo u slučajevima u kojima nisu ispunjeni uslovi koji su dati u st. 1. do 4. člana 5. Evropske konvencije.

U predmetnom slučaju apelant, u smislu domaćeg zakonodavstva, nije imao pravo na naknadu štete zbog toga što je u vrijeme nastanka sporne štete, odnosno pritvora kao štetnog događaja, bila na snazi odredba člana 13. Zakona o primjeni ZKP, koji je preuzet kao republički zakon, a koja je isključivala pravo za naknadu štete licima neopravdano osuđenim i neosnovano lišenim slobode. Predmetna odredba člana 13. Zakona o primjeni ZKP egzistirala je sve do stupanja na snagu ZKPFBiH („Službene novine FBiH“ broj 43/98). Dakle, u konkretnom slučaju apelant prema domaćem zakonodavstvu nije imao pravo na naknadu štete u obimu koji prevazilazi okvir člana 5. Evropske konvencije.

Ispitujući predmetnu apelaciju sa aspekta člana 5. stav 5. Evropske konvencije, Ustavni sud je ustanovio da apelant u predmetnom postupku nije ničim postavio pitanje obeštećenja u smislu člana 5. Evropske konvencije, već je svoj zahtjev isključivo temeljio na domaćem zakonu. Prvi put u svojoj apelaciji apelant navodi da je u predmetnom postupku odbijanjem njegovog

zahtjeva za naknadu štete povrijeđen član 5. stav 5. Evropske konvencije. Apelant Ustavnom sudu nije ponudio dokaze da je u redovnom sudskom postupku, koji je okončan osporenim presudom, osporavao zakonitost pritvora u smislu st. 1. do 4. člana 5. Evropske konvencije. To je bilo neophodno kako bi se utvrdilo da li je apelantov pritvor bio nezakonit, odnosno da li ima pravo na obeštećenje iz stava 5. člana 5. Evropskog suda. Ustavni sud smatra da u konkretnom slučaju u predmetnom postupku nije povrijeđeno apelantovo ustavno pravo na licnu slobodu i sigurnost iz člana II/3.d) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 5. Evropske konvencije.“

**7. PRAVO NA PRAVIČNO
SUĐENJE ČLAN 6. EKLJP**

7.1 Opšte garancije pravičnog suđenja

1. *“Prilikom utvrđivanja građanskih prava i obaveza ili osnovanosti bilo kakve krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravično suđenje i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom. Presuda se izriče javno, ali se novinari i javnost mogu isključiti s čitavog ili jednog dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbjednosti u demokratskom društvu, kada to nalažu interesi maloljetnika ili zaštite privatnog života strana u sporu, ili kada to sud smatra izričito neophodnim zato što bi u posebnim okolnostima publicitet mogao nanijeti štetu interesima pravde.”*
2. *Svako ko je optužen za krivično djelo smatra se nevinim dok se njegova krivica po zakonu ne dokaže.*
3. *Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:*
 - a. *da odmah, na jeziku koji razumije, bude podrobno obaviješten o prirodi i razlozima optužbe protiv njega;*
 - b. *da mu se obezbijede vrijeme i uslovi neophodni za pripremanje odbrane;*
 - c. *da se brani sam ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili da, ukoliko ne raspolaže sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno, kada to nalažu interesi pravde;*
 - d. *da sam ispituje ili zahtijeva ispitivanje svjedoka optužbe i da se prisustvo i saslušanje svjedoka odbrane odobri pod uslovima koji važe i za svjedoka optužbe;*
 - e. *da koristi besplatnu pomoć tumača ukoliko ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi na sudu.*

U svakodnevnom govoru često se, pominje pravo na pravično suđenje i pravo na pristup sudu i uvijek u kontekstu pravne države i vladavine prava. Pravna teorija definiše vladavinu prava kao društveno okruženje u kojem su prava građana zaštićena zakonom i gdje je provođenje zakona obezbijedeno kroz rad nezavisnog sudstva.

Članom 6. Konvencije zagantovano je pravo na pravično i javno suđenje prilikom utvrđivanja prava i dužnosti pojedinaca građanske prirode i razmatranja svake optužbe protiv njega. Prvi stav odnosi se i na građanski i na krivični postupak, dok se druga dva stava odnose isključivo na krivične stvari.

Cilj garancija iz ovog člana je obezbijediti osobama dostupnost postupku koji ima sve atribute sudskog oblika nadzora. „*Država ne smije ograničiti ili zabraniti sudski nadzor u određenim oblastima.*”³⁰ Ne može ni ograničiti efekte određenih presuda putem zakona. U predmetu *Stran Greek Refineries i Stratis Andreadis protiv Grčke, presuda iz 1994. godine*, grčki parlament je donio zakon kojim je oduzeo nadležnost organu koji je prvobitno bio zadužen za arbitriranje o zahtjevima za naknadu štete prema ugovoru između aplikanata i vlade i proglasio ništavom naknadu koja je kasnije dodijeljena u sudskom postupku. Sud je utvrdio kršenje člana 6(1):

³⁰ Presuda *Golder protiv UK, 1975. god*

“Principi vladavine zakona i pojam pravičnosti suđenja koji su sadržani u članu 6, zabranjuju svako miješanje zakonodavne u sudsku vlast koja je usmjerena na to da utiče na sudstvo kod odlučivanja u sporu“

U jednom drugom predmetu, *Terra Woningen protiv Holandije 1996. godine*, Sud zaključuje da će postojati kršenje člana 6 Konvencije i prava na pristup sudu, čak i ako ne postoji zakon koji utiče na djelovanje sudova, u slučaju da sud odbije preispitati činjenice koje su krucijalne za odlučivanje u sporu, lišavajući se na taj način vlastite nadležnosti.

Evropski sud tumači odredbe člana 6 vrlo široko, „*temeljeći to na njenoj fundamentalnoj važnosti za funkcionisanje demokratije.*”³¹ Sud je posvetio dosta presuda razjašnjenju opšteg određenja ovih odredaba i tumačenja pojedinih pojmova. Pored toga, Sud je ukazao na dva elementa koja se ne vide „u prvom čitanju člana” i to: prava na pristup sudu i prava na izvršenje sudskih presuda.

7.1.1. *Opseg člana 6.* Garancije po članu 6. se primjenjuju i na građanske i na krivične postupke sudske postupke, kao i na postupke koji im prethode ili slijede, pod određenim uslovima:

7.2. Pojam građanskih prava i obaveza

Sud nije dao definiciju „građanskih prava i obaveza“, zbog čega postoji određeni stepen pravne neizvjesnosti i neujednačenost stavova. U predmetu *Bentham, 23. oktobar 1985 godine*, Sud je dao smjernice za tumačenje ovih riječi:

- a) Pravo treba da je utvrđeno domaćim zakonima ili da se za to pravo „može reći, barem na argumentima koji se mogu braniti, da je priznato po domaćem zakonu.”³² „U odlučivanju da li je to pravo u svrhu člana 6(1) mora se uzeti u obzir njegov „materijalni sadržaj i učinci“; cilj i svrha Konvencije i domaći pravni sistemi drugih država ugovornica.”³³ To znači da priroda prava ili obaveze po domaćem zakonu nije odlučujuća: ono što je bitno jeste da li prema opštim objektivnim principima - u tom kontekstu se moraju uzimati u obzir i pravni sistemi drugih država ugovornica³⁴ - karakter građanskog prava ili građanske obaveze se može dodijeliti pravu ili obavezi, uzevši u obzir naročito u kom svojstvu osoba koja se poziva na svoje pravo i uslove pod kojima ga želi ostvariti ili ostvaruje. Ovaj stav obezbjeđuje da domašaj člana 6(1) manje zavisi od domaćeg zakonodavstva.³⁵
- b) pravo i obaveza su autonomni pojmovi: Sud smatra da ovi pojmovi moraju biti samostalni i da zato nije potrebno razlikovati privatnopravne i javnopravne stvari ili ograničiti primjenu ovog pojma samo na sporove između privatnih lica. Kada je pravo utvrđeno domaćim zakonom, Sud će ga smatrati građanskim pravom u smislu člana 6(1) *Balmer-Schafroth i drugi protiv Švajcarske 1977, baveći se pitanjem zaštićenog prava na fizički integritet**. Nije odlučujuće ni da li se postupak odvija pred parničnim sudom ili drugim tijelom koje ima jurisdikciju.³⁶ Može se odnositi i na spor u kojim je jedna stranka upravni organ vlasti: „*To ne isključuje slučajeve u kojim upravni organ vlasti*

³¹ Savjet Evrope, *Vodič za primjenu člana 6. EKLJP, str13.*

³² *James i drugi protiv UK od 21 februara 1986. godine.*

³³ Predmet Kaplan, izvještaj od 17. jula 1980

³⁴ Presuda *Konig protiv Njemačke 1978.godine*

³⁵ *Pvan Dijk i G.J.H van Hoof, „Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima“ izdavač Muller Sarajevo, 2001. godina, str 373*

³⁶ *Konig protiv Njemačke 1978.godine, presuda Ringeisen 16.jula 1971 godine*

ima diskrecione nadležnosti, pod uslovom da je način na koji se te nadležnosti provode osporen po nekom pravnom osnovu, a ne samo u pogledu politike."³⁷

- c) mora postojati pravni spor: U predmetima *Konig protiv Njemačke 1978.godine*, koji se odnosi na ukidanje prava na vođenje privatne klinike) ili *Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije 1981. godine*, koji se odnosi na disciplinski postupak u profesionalnom udruženju, *De Moor protiv Belgije 1994.godine*, a odnosi se na prijem u advokatsku komoru, čitav niz predmeta koji se odnosi na pravo na imovinu.³⁸ Sud je zaključio da se član 6(1) odnosi na postupke čiji ishod neposredno utiče na utvrđivanje ili sadržinu privatnog prava ili obaveza. Presudom *Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije 1981. godine* je konstatovano da „mora postojati pitanje spora koji se tiče nekog prava ili obaveze da bi ovaj član bio primjenjiv” što temelji na korištenju riječi „contestation“ na francuskom tekstu Konvencije člana 6(1), koji nema ekvivalenta u engleskom tekstu. Pri tom, ovom konceptu spora treba dati materijalno, a ne formalno značenje, dovoljna je razlika u mišljenju dva tri lica koja imaju određen odnos prema pravu ili obavezi, pod uslovom da su ona „istinske i ozbiljne prirode”³⁹

7.3. Pojam krivične optužbe

Riječi „utvrđivanje...bilo koje krivične optužbe“, također otvara probleme tumačenja, jer i oko ove tačke postoje velike razlike među pravnim sistemima država ugovornica.⁴⁰

U predmetu *Eckle protiv Njemačke 1982.godine*, Sud je zaključio da se krivična optužba može opisati kao „zvanično obavještenje pojedincu od strane nadležne vlasti o tvrdnji da je izvršio krivično djelo“. Ovo je Sud proširio u predmetu *Foti i drugi protiv Italije 1982 god.* pa kaže da su to i „druge mjere koje ukazuju na takvu tvrdnju i koje na sličan način suštinski utiču na položaj osumnjičenog“. Primjeri takvih mjera su pretres doma i oduzimanje predmeta.⁴¹

Sud je u praksi zaključio da optužnica može postojati već u fazi u kojoj tužilac daje prijedlog za postizanje nagodbe, čak i ako je taj prijedlog dat u okviru provjere koja nije provedena u kontekstu borbe protiv krivičnog djela i čak ako nema ni obavijest o postupku krivičnog gonjenja i kada sporazumno razrješenje zaustavi podizanje optužnice. Ili, kada postoje situacije u kojim se preduzimaju mjere koje na sličan način utiču na situaciju osumnjičenog.⁴²

*Bitno je naglasiti da je Sud razmatrao i zauzeo stav u čitavom nizu pravnih situacija u kojim nema optužnice kao u krivičnim stvarima, koji bi to bio trenutak od kojeg se može računati početak roka.*⁴³ U krivičnom postupku to može biti i istražni postupak i dio radnji koje vodi policija, a koji se odnosi na otkrivanje krivičnih djela i počinitelaca.

³⁷ Presuda od 26.juna 1986.godine *Van Marle i drugi protiv UK*.

³⁸ *Fredim 18.februara1991. godine, Zanghi od 19. februara 1991. godine, Zander od 25.novembra 1993. godine*

³⁹ Presuda od 27.oktobra 1987. godine *Pudas i Boden protiv UK*.

⁴⁰ *P.van Dijk i G.J.H van Hoof „Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima“ izdavač Muller Sarajevo, 2001. godina, str 380.*

⁴¹ *Presuda Eckle protiv SR Njemačke, 15.jula 1982.godine, zatim zahtjev da se ukine imunitet osobe, presuda Frau protiv Italije od 19.februara 1991 godine.*

⁴² *Presuda Foli i ostali protiv Italije od 10.decembra 1982. godine.*

⁴³ *Pogledati poglavlje 5. Priručnika za primjenu člana 6.*

Kod zabrane ulaska u zemlju ili protjerivanja ilegalnih imigranata, ne može se primijeniti član 6. po formuli krivične optužbe, ali se može primijeniti iz drugih razloga, u smislu građanskih prava, po članu 8, poštovanje privatnosti.⁴⁴

U građanskim stvarima koji su u vezi sa članom 8 Konvencije- pravom na porodični život, Sud je zauzeo stav da se član 6. odnosi i na upravne faze postupka.

7.4. Može li upravni ili disciplinski postupak biti zaštićen garancijama iz člana 6 Konvencije?

Razmatrajući pitanje klasifikacije određene optužbe u domaćem pravu u neku drugu oblast (na primjer upravnu ili prekršaj), a ne krivičnu, Sud nalazi da je „*krivična optužba*“ *autonomni koncept, pa stoga neko djelo koje je u domaćem zakonu kvalifikovano kao prekršaj može, ipak, da pokrene pitanje krivične optužbe u smislu člana 6. Konvencije, ako je suštinski karakter legislativne sheme po svojoj prirodi krivični, a ne građanski.*⁴⁵

Uz zaključak da klasifikacija države članice nije presudan faktor, Sud ukazuje da treba cijeniti: prirodu prekršaja, obim povrijeđene norme, prirodu i strogost kazne, mogućnost i trajanje zatvorske kazne i dr.⁴⁶

Sud razmatra čak i strogost i mogućnost zamjene novčane kazne kaznom zatvora. U svojoj odluci u predmetu X protiv Belgije (1983) koja se tiče disciplinske mjere protiv advokata, Komisija je dala mišljenje da „sankcija nije bila sama po sebi stroga“, stvorivši dojam da je strogost, a ne karakter sankcije ono što smatra odlučujućim.

Sud ne pravi razliku, u smislu primjene člana 6(1) da li se radi o više ili manje ozbiljnim prekršajima, obzirom da ni Konvencija ne pravi razliku između krivičnih optužbi manje ili više ozbiljne prirode.⁴⁷

Razmatrajući standard „razumnog roka“ u predmetu Imbroscia protiv Švajcarske, 24. novembra 1993. godine, Sud je zauzeo stav da garancija razumnog vremena u krivičnim stvarima počinje teći od trenutka nastanka optužbe.

7.5. Standardi pravičnog suđenja prema članu 6. Konvencije

Pravo na pravično suđenje obuhvata više zahtjeva koji moraju da se ispoštuju da bi moglo da se utvrdi da je postupak proveden uz obezbjeđenje minimuma standarda pravičnog suđenja u skladu sa zahtjevima člana 6. Konvencije. Ti zahtjevi su sljedeći:

- a) pravo pristupa sudu
- b) pretpostavka nevinosti
- c) jednakost postupanja strana u postupku

⁴⁴ Savjet Evrope, *Vodič za primjenu člana 6.EK, strana 25.*

⁴⁵ *Prof.dr.Miodrag Simović, Mr Vladimir M.Simović i Ljubo Todorović, Krivični postupak BiH, FBiH i RS, izdanje Fineks“ doo, mart 2009. godine.*

⁴⁶ *Vidi Eggs protiv Švajcarske ili Campbell i Fell protiv UK, 1984. god.*

⁴⁷ *Presuda Adolf 26, mart 1982. godine.*

7.5. 1. Pravo pristupa sudu

Ovo pravo nije eksplicitno sadržano u članu 6. Konvencije. Njegov prvi stav se odnosi samo na pravo na pravično suđenje, ali je bilo nejasno da li se pretpostavlja pravo na sudski postupak. Nejasnoće su otklonjene presudom Golder protiv UK, 21 februara 1975, u kojoj Sud naglašava da se član 6. mora čitati u svjetlu sljedeća dva pravna principa:

1. princip po kome se građanska tužba obavezno može podnijeti sudiji kao jedno od univerzalno priznatih trajnih principa prava i
2. princip međunarodnog prava koji zabranjuje odricanje pravde.

U presudi Golder Sud ističe: “Kada bi član 6(1) bio shvaćen kao nešto što se isključivo odnosi na vođenje postupka koji je već bio pokrenut pred sudom, države bi mogle, bez kršenja odredbi u ovom tekstu, eliminisati svoje sudove, ili im oduzeti njihovu nadležnost da rješavaju u određenim stvarima po građanskim tužbama i tu nadležnost dati organima koji su ovisni od vlade. Po mišljenju Suda bilo bi neshvatljivo da član 6 (1) detaljno opisuje proceduralne garancije obezbijedene strankama u tekućoj parnici, a da prvo ne zaštiti ono što samo po sebi omogućava korist od takvih garancija tj pristup sudu.” U ovom predmetu radi se o zatvoreniku kome nije data dozvola da kontaktira svog advokata kako bi podnio tužbu protiv jednog od lica zaposlenih u zatvoru, zbog klevete. Sud je utvrdio da se radi o kršenju prava na pristup sudu iz člana 6(1). Sud je smatrao da nemogućnost da zatvorenik ima konsultacije sa svojim advokatom u potpunoj privatnosti predstavlja uskraćivanje djelotvornog pristupa sudu.

P.van Dijk i G.J.H van Hoof u priručniku: „Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima”⁴⁸, navode: Član 6. se primjenjuje na slučajeve gdje domaće pravo tradicionalno ne pruža mogućnost sudske revizije, znači da se primjenjuje na sva tumačenja građanskih prava i obaveza, a ne samo na ona vezana za jedno od prava koje garantuje Konvencija.⁴⁹

7.5.1.1. Pristup sudu podrazumijeva:

Nezavistan i nepristrasan sud - samo sud pune jurisdikcije, kao nezavisan i nepristrasan organ može da odluči o građanskim pravima i obavezama osobe, odnosno o osnovanosti krivične optužbe protiv nekog lica.

Već prvim stavom ovog člana ukazuje se na potrebu postojanja nezavisnog i nepristrasnog suda kao institucije ustanovljene zakonom.⁵⁰

Nezavisnost, kao objektivna kategorija, predstavlja mogućnost da sud radi potpuno samostalno, bez pritiska izvršne ili zakonodavne vlasti, a kao subjektivna kategorija da sudije, imajući potpunu samostalnost u odnosu na druge sudove i sudije, presude donose primjenom zakona na utvrđeno činjenično stanje. Nepristrasnost je potpuno odsustvo predrasuda o licima, predmetima i stanjima predmeta. Ovakav sud mora biti ustanovljen zakonom i takođe zakonom zaštićen od mogućih djelovanja na integritet i samostalnost suda i sudija.

⁴⁸ Izdavač Muller Sarajevo, 2001. godina, na str. 393.

⁴⁹ Isto

⁵⁰ Pitanjima nezavisnosti i nepristrasnosti suda se bavi čitav niz međunarodnih dokumenata, počev od Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, ali su ovom osnovnom zahtjevu koji se stavlja pred države s ciljem obezbjeđenja vladavine zakona značajan doprinos dale i internacionalne organizacije sudija i tužilaca i njihova tijela poput Konstitutivnog vijeća evropskih sudija. Doprinos shvaćanju pojmova nezavisnosti i nepristrasnosti dale su i Evropska povelja o zakonima za sudije i Bangalorški principi iz 2002. godine.
Pogledati modul 1- Nosioci pravosudne funkcije i društvo

Sud mora imati jurisdikciju kako bi mogao odlučivati o predmetu spora. To znači da se mora raditi o sudu koji ima nadležnost da odluči o samom meritumu spora, tj da raspravlja i o pravnim i o činjeničnim pitanjima. U presudi *Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije 1981. godine*, Sud ističe: „*Kod građanskih postupaka , kao i kod krivičnih optužbi, član 6 ne pravi razliku između činjeničnih i pravnih pitanja. I činjenična i pravna pitanja su podjednako suštinska za ishod postupka koji se odnosi na građanska prava i obaveze.*”

7.5.1.2. Upravni postupak

Kada se radi o pravima i obavezama o kojim se odlučuje u upravnom postupku, pravo na pristup sudu je zadovoljeno ako je obezbijedeno da se konačno o tim građanskim pravima i obavezama odluči od strane suda koji ima nadležnost da meritorno odluči.

U BiH je zadovoljen zahtjev da se obezbijedi sudsko preispitivanje odluke donesene u upravnom postupku i entitetskim i državnim zakonima o upravnom sporu. Forma je zadovoljena, ali je određeni broj presuda Ustavnog suda BiH ukazao da je došlo do kršenja člana 6., obzirom da su sudovi pogrešnom primjenom propisa povrijedili pravo apelanta na pristup sudu, propuštajući da riješe stvar u meritumu tamo gdje su postojali uslovi.

7.5.1.3. Odnos prema članu 13 Konvencije

Na određen način stav 1. člana 6. u znatnoj mjeri preuzima funkciju člana 13., koji predviđa pravo na djelotvoran pravni lijek, ali član 6. je širi od člana 13., jer podrazumijeva pravo na sud i primjenjuje se na sva tumačenja građanskih prava i obaveza, a ne samo ona vezana za jedno pravo koje garantuje Konvencija.

7.5.1.4 .Suđenje u razumnom roku

Ovo je pravni standard koji je, vjerovatno, izazvao najviše polemike u praksi. Član 6. garantuje svakome pravo na raspravu u razumnom roku.

*Period koji se razmatra počinje teći sa pokretanjem postupka u parničnim predmetima, a u krivičnim sa optužnicom, a ističe kada je postupak okončan na najvišoj instanci, tj kada je odluka konačna.*⁵¹

Sud nije odredio neku apsolutnu vremensku granicu. Procjenjuju se okolnosti svakog pojedinačnog predmeta, bez apstraktnosti, pri čemu se interesi dotične osobe u vezi sa najbržom mogućom odlukom moraju vagati u odnosu na zahtjeve brižljive provjere i ispravnosti vođenja postupka.⁵²

Za procjenu razumnog roka uzima se i faza u kojoj se postupak našao u tom trenutku. Tako se može desiti da Sud prihvati raspravljanje iako nisu iscrpljena sva domaća prava sredstva. Ovo se dešava u situaciji kad Sud nađe da postupak pred domaćim sudovima traje toliko dugo da dolazi do kršenja člana 6. i nema izgleda da će apelant riješiti spor u nekoj bliskoj budućnosti.

U građanskom postupku Sud je utvrdio kršenje člana 6 u slučaju kada je postupak za razvod braka trajao devet godina,⁵³ kada je trebalo sedam godina i sedam mjeseci da stvar stigne od

⁵¹ *Scopelitti protiv Italije, 23. novembar 1993. godine, stav 19. i Dewwer protiv Belgije, 27. februar 1980. godine, stav 42.*

⁵² *Savjet Evrope, Vodič za primjenu člana 6. EKLJP, str 53*

⁵³ *Bock protiv SR Njemačke 1989. godine,*

prvostepenog upravnog suda do Državnog vijeća,⁵⁴ kada je na konačnu odluku po zahtjevu za naknadu štete trebalo čekati 6 godina i 7 mjeseci.⁵⁵ Sud nije prihvatio argumente Vlade Njemačke kada je dugo odgađanje rješenja predmeta pravdala političkim okolnostima koje su nastale godinama nakon pokretanja postupka, u predmetima *Pammel protiv Njemačke, 1997 godine* i *Probstmeier protiv Njemačke 1997 godine*.

Pravičnost postupka se ocjenjuje na osnovu postupka kao cjeline.⁵⁶

7.5.1.5. *Javnost postupka* - Član 6. garantuje svakome pravo na javnu raspravu prilikom utvrđivanja njegovih građanskih prava i obaveza ili bilo kakve optužbe protiv njega. Javnost može biti isključena u interesu morala, javnog reda, kada to zahtijevaju interesi državne bezbjednosti, maloljetnika, potreba zaštite privatnosti ili kada sud nalazi da bi publicitet mogao nanijeti štetu interesima pravde.

Obim načela javnosti je jasniji nego što je slučaj sa drugom vidovima prava na pravično suđenje, pa je vjerovatno to razlog da se u praksi srazmjerno rijetko postavljaljalo pitanje primjene ove klauzule člana 6 (1). Javno suđenje ne služi samo interesima stranaka, nego i šireg kruga građana, cilj je očuvati povjerenje u vršenje pravde. U predmetu *Axen protiv Njemačke* Sud je utvrdio da se načelo javnosti odnosi na svaku fazu postupka koja može uticati na konačnu odluku.

Pravo na javnu raspravu obično podrazumijeva pravo na ročište pred prvostepenim sudom i pravo na javno objavljivanje presude. Javno objavljivanje ne znači i javno izricanje konstatovao je Sud u presudi *Sutter protiv Švajcarske*⁵⁷, te obrazložio da je presuda na drugi način bila dostupna javnosti, mogla se pribaviti kopija iz sudskog registra, a bila je objavljena u službenoj zbirci presuda nadležnog suda.

Ovo nije nov institut za BiH, jer je povreda načela javnosti bila predviđena kao apsolutno bitna povreda građanskog i krivičnog postupka i u propisima bivše SFRJ. Pozitivni procesni zakoni BiH su propisali javnost rasprava i pretresa, te slučajeve kada se i pod kojim uslovima javnost može isključiti. ZKP propisuje kao bitnu povredu postupka ako je protivno zakonu bila isključena javnost. U primjeni procesnih zakona, kod isključenja javnosti, najviše dilema izaziva mogućnost isključenja javnosti radi zaštite nacionalne bezbjednosti, jer nije definisano koje su to situacije, niti su date smjernice za utvrđenje, nego je ostavljeno kao diskreciona odluka suda. Isključenju javnosti prethodi uvijek saslušanje stranaka.

7.5.1.6. *Privilegija protiv samooptuživanja* - Ovaj princip nije eksplicitno naveden u Konvenciji, njegovo uporište je Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, ali je Sud razmatrao nekoliko predmeta u kojima su se pojedinci žalili na kršenje prava da se iznose optužbe protiv sebe. Sud je utvrdio kršenje člana 6(1) u predmetu *Funke protiv Francuske 1993. godine*, u kojem je aplikant žalio na izricanje novčane kazne zbog njegovog odbijanja da predoči bankovne izvode i druge dokumente za koje su carinske vlasti bile uvjerene da postoje, ali ih tokom pretresa prostorija nisu uspjeli pronaći. Kršenje je utvrđeno i u predmetu

⁵⁴ *H protiv Francuske 1989 godine*,

⁵⁵ *Neves i Silva protiv Portugala 1989 godine*.

⁵⁶ *Vidi presudu Barbera, Messeque i Jabardo protiv Španije od 6.decembra 1988.godine, serija A, broj 146,stav 68, Odluka Ustavnog suda BiH broj U 63/01 od 27.juna 2003.godine*

⁵⁷ *22 februar 1984, stav 24.,*

Saunders protiv UK 1996.godine, u kojem je rukovodilac kompanije bio prisiljen vlastima dati informacije o poslovnim aktivnostima kompanije, a zatim su te informacije predate tužilaštvu i korištene u kasnijem krivičnom postupku protiv rukovodioca.

Dakle, iako pravo pojedinca da ne iznosi dokaze protiv sebe nije izričito navedeno u Konvenciji, Sud je dejstva člana 6(1) proširio i na ovaj princip.

7.5.2. *Pretpostavka nevinosti*

Pretpostavka nevinosti je specijalni aspekt opšteg prava na pravično suđenje i odnosi se na krivične postupke, te na druge postupke - poput disciplinskog postupka koje Sud prihvata kao krivične, a po kriterijima uspostavljenim u predmetu *Engel i drugi protiv Holandije*,⁵⁸ 8. juni 1976 godine.

Kad je kršenje člana 6(1) već ustanovljeno ne provodi se dalje ispitivanje u vezi sa kršenjem pretpostavke nevinosti.

Smisao ove pretpostavke Sud je odredio u predmetu *Minelli protiv Švajcarske 1983 godine*, u kojem se aplikant žalio da ga je domaći sud obavezao da snosi troškove postupka koji je protiv njega vođen i obustavljen zbog nastupanja zastarjelosti: „*Iako optuženi nije prethodno oglašen krivim na osnovu zakona i naročito, ako mu nije data mogućnost da koristi svoje pravo na odbranu, sudska odluka o njemu izražava da je kriv*”. Kršenje člana 6(2) je ustanovljeno i u predmetu *Sekanina protiv Austrije 1995. godine*. Domaći sud je odbio zahtjev za dosuđenje pravične naknade za vrijeme provedeno u pritvoru pojedincu koji se bio oslobođen optužbe da je počinio ubistvo, a u obrazloženju ove odluke sud je naveo da je razlog za odbijanje zahtjeva okolnost „*da nije bilo moguće otkloniti sve sumnje koje se tiču izvršenja krivičnog djela*” i da je aplikant bio oslobođen „*samo zato što je sumnja išla u njegovu korist*”.

Pretpostavka nevinosti štiti osobe ne samo od tužilaštva i suda, nego i od drugih nosilaca javnih vlasti, poput predstavnika vlade ili policajca. Tako je kršenje utvrđeno u predmetu *Allent de Ribemont protiv Francuske, 1995 godine*, kada su policajac zadužen za istragu i vladin predstavnik na konferenciji za štampu izjavili da sumnjaju da je aplikant kriv prije nego je protiv njega podignuta optužnica.

Ipak, član 6(2) ne štiti pojedinca od svih neprijatnosti koje nameće istraga, kao što je naprimjer pretres stana, oduzimanje predmeta, podvrgavanje pregledu krvi, pritvor. Ovim članom se pojedinac štiti od odgovornosti za kriminalne radnje drugih. Sud je u predmetima vođenim protiv *Švajcarske 1997 godine* utvrdio kršenje člana 6(2) kada je vlada novčanom kaznom kaznila nasljednike pojedinaca koji su bili odgovorni za neplaćanje poreza.

Sušтина prezumpcije nevinosti vidljiva je iz konstatacije Suda u predmetu: *Barbera, Messegue i Jabardo protiv Španije*,⁵⁹: „*Pretpostavka nevinosti zahtijeva, inter alia, u vršenju svoje obaveze, da članovi suda ne trebaju počinjati od unaprijed stvorene ideje da je okrivljena osoba izvršila djelo za koje se tuži, teret dokaza je na optužbi, a svaka sumnja treba ići u korist okrivljenog*”.

U slučaju priznanja djela, ako se presuda temelji isključivo na njemu, sud mora do kraja

⁵⁸ Presuda od 8. juni 1976 godine.

⁵⁹ Presuda od 6.decembra 1988.godine, serija A, broj 146,

utvrditi da je to priznanje dato potpuno slobodno, dok se iz izjave optuženog koja nije imala priznanje krivice kao namjeru, takvo priznanje ne može prihvatiti.

7.5.3. *Jednakost postupanja strana u postupku –
sadržane su u proceduralnim garancijama po članu 6(3)*

Stav (3) sadrži neka minimalna prava optuženog koja imaju značaj samo uz primjenu stava (1), obzirom da prvi stav predstavlja opštu garanciju prava na pravično suđenje.

Optuženi ima pravo

- a. da odmah, na jeziku koji razumije, bude podrobno obaviješten o prirodi i razlozima optužbe protiv njega; - logika ovog prava upravo proizilazi iz opšte garancije člana 6, prava da suđenje bude pravično, što podrazumijeva da optuženi razumije činjenične i pravne razloge optužbe koja se podnosi protiv njega. Tako, Njemac koji je obaviješten na talijanskom jeziku, koji ne razumije, nije obaviješten na način koji propisuje član 6(3).⁶⁰ *Brozicek protiv Italije*.

U odgovarajućim odredbama zakona o krivičnim postupcima u BiH je predviđeno pravo optuženog da ima pravo na upotrebu vlastitog jezika, u postupku pred sudom.

- b. da mu se obezbijede vrijeme i uslovi neophodni za pripremanje odbrane - ova garancija je usko povezana sa garancijom i tačke a) i tačke c). Optuženo lice je zaštićeno pretpostavkom nevinosti i kao takvo ima potpuno pravo da zna razloge za podizanje optužnice, da vidi dokaze koji ga terete, da angažuje kao branioca lice sa odgovarajućim pravnim znanjem i da ima dovoljno vremena da pripremi svoju odbranu. Jedna od najvažnijih mogućnosti za pripremu odbrane je nesmetan kontakt sa braniocem. U predmetu *Can protiv Austrije* iz 1985 godine Sud je utvrdio da u načelu dogovor između optuženog i branioca treba da se odvija nasamo, a u predmetu *Campbell i Fell protiv UK* iz 1984 godine, da, pod izvjesnim okolnostima, država može ograničiti ove kontakte, na primjer kad ima dovoljno osnova da pretpostavi da postoji mogućnost da branilac zloupotrebljava svoj profesionalni položaj na način da se sporazumijeva sa branjenikom da sakrije dokazni materijal. Ova ograničenja moraju biti izuzetak, a ne pravilo i uz postojanje ozbiljnih razloga. Odgađanje slanja pisma zatvorenika njegovom advokatu ocijenjeno je kao kršenje člana 6/3) (b) u predmetu *Domenichini protiv Italije* iz 1996. godine.

Zahtjev za „odgovarajućim vremenom” proteže se i na žalbeni postupak.⁶¹

- c. da se brani sam ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili da, ukoliko ne raspolaže sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno, kada to nalažu interesi pravde - pravo na branioca je u duhu načela ravnopravnosti stranaka u postupku. Teško je obezbijediti pravično suđenje po optužbi za krivično djelo protiv osobe koja nema osnovna pravna znanja i gdje do propuštanja prava dolazi iz neznanja.

Sud zahtijeva da se optuženim dodijeli branilac i da ta pomoć bude stvarna i djelotvorna, dakle da se ne radi o „imenovanju“ branioca *de jure*, samo radi zadovoljenja propisa.⁶²

Takođe, Sud je utvrdio da pravo na besplatnu pomoć kada to zahtijevaju interesi pravde nije alternativa prava čovjeka da se brani sam, nego nezavisno pravo na koje se

⁶⁰ Presuda *Brozicek protiv Italije*.

⁶¹ Presuda *Hadjianastassiou protiv Grčke*, 1992 god.

⁶² Presuda *Artico protiv Italije* 1980 i *Goddi protiv Italije* 1984. godine.

primjenjuju objektivni standardi. Ako se u izvjesnom predmetu pokreću pravna pitanja koja zahtijevaju određeni stepen profesionalnog znanja, država ne može stražiti od optuženog da se njima bavi.⁶³

- d. da sam ispituje ili zahtijeva ispitivanje svjedoka optužbe i da se prisustvo i saslušanje svjedoka odbrane odobri pod uslovima koji važe i za svjedoka optužbe - namjera odredbe je obezbijediti optuženom procesnu mogućnost da se brani na način koji podrazumijeva pristup svim svjedocima optužbe i njihovo ispitivanje na okolnosti koje su im poznate i na kojim se, konačno, može temeljiti krivična odluka. Odbijanje domaćeg suda da dozvoli okrivljenom ispitivanje člana belgijske kraljevske porodice, na čijim je navodima optužnica bila zasnovana, u predmetu *Bricmont protiv Belgije 1989 godine*, ocijenjeno je od Suda kao kršenje člana 6(3) (d)
- e. da koristi besplatnu pomoć tumača ukoliko ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi na sudu - Po shvatanju Suda, ova odredba se odnosi na „*sve spise ili izjave u postupku... koje optuženi treba razumjeti da bi mu se pravično sudilo.*”⁶⁴ Sud dalje nalazi da se optuženom na račun države trebaju prevesti optužnica, razlozi za hapšenje i sam usmeni pretres. Ipak, u predmetu *Kamasinski protiv Austrije iz 1989 godine*, sud nije utvrdio kršenje člana 6(3)(e) obzirom da je branilac formalno poznavao maternji jezik optuženog i službeni jezik suda.

*„Zadovoljenje principa jednakosti u postupanju podrazumijeva da svako ko je strana u postupku mora da ima razumnu mogućnost na zastupanja odbrane ili optužbe pod uslovima koji ga neće dovesti u nepovoljniji položaj i suštinsku nejednakost u odnosu na suprotnu stranku. Uspostavljanje principa pravične ravnoteže mora, u suštini, da dovede do principa apsolutne ravnopravnosti stranaka u postupku.”*⁶⁵

Da bi u potpunosti bilo respektovano pravo na pravično suđenje, neophodno je da se procesne radnje odvijaju u skladu sa zahtjevima koji su implicite sadržani u garancijama koje obezbjeđuju pravo na pravično suđenje. Ti zahtjevi se u utvrđivanju građanskih prava i obaveza odnose na standard „*jednakosti u postupanju, koji podrazumijeva da svakoj strani u postupku mora da se da razumna prilika da prezentuje svoj slučaj - uključujući i svoje dokaze - pod uslovima koji je u značajnoj mjeri ne stavljaju u nepovoljan položaj vis-avis suprotne strane. To, u principu, znači mogućnost za strane u postupku da se upoznaju sa svim predloženim dokazima ili zapažanjima, te da daju komentar na te dokaze ili zapažanja.*”⁶⁶

⁶³ Presuda *Pakelli protiv SR Njemačke, 1983. godine.*

⁶⁴ Presuda *Luedicke, Belkacem i Koc protiv SR Njemačke 1978 godine.*

⁶⁵ Prof.dr.Miodrag N. Simović, Mr. Vladimir M.Simović i Ljubo Todorović: *Komentar ZKP, izdanje „Fineks“ doo Sarajevo, mart 2009. godine str. 644.*

⁶⁶ Presuda *Golder protiv UK, od 21.februara 1975 , serija A, broj 18,stav 36.*

7.6. Pozitivne obaveze države ugovorne strane

Obaveza koja se postavlja pred državu članicu, sudeći ne samo prema tekstu Konvencije nego i prema dosadašnjoj sudskoj praksi, je da uspostavi jasna i dostupna pravila koja će obezbijediti uslove za ostvarenje garancija koja pruža član 6. stavovima 2 i 3. Ne smije se razdvajati značaj procedura koje primjenjuju policija i tužilaštvo, u odnosu na pravila koja primjenjuju sudovi i upravni organi, jer se postupanje svih institucija države posmatra kao njeno postupanje, koje je podložno posmatranju kroz objektiv člana 6. Konvencije

Značajno je ukazati da se član 6. ne bavi pitanjima žalbe, ali je Sud u praksi zauzeo stav, da se garancije iz člana 6. odnose i na postupak po žalbi, ako država svojim domaćim zakonima garantuje pravo na žalbu, te da se ovaj član primjenjuje i na postupak pred ustavnim sudom ukoliko ishod ovog postupka direktno odlučuje o građanskom pravu ili obavezi.

8. Praksa Ustavnog suda Bosne i Hercegovine

8.1. APP 464/04 od 17.februara 2005, pravo na pravično suđenje

„Ustavni sud ističe da se na pojedinca ne može staviti pretjeran teret u otkrivanju koji je najefikasniji put kojim bi se došlo do ostvarenja njegovih prava. Takođe, Ustavni sud zapaža da je jedan od osnovnih postulata EK da pravna sredstva, koja pojedincu stoje na raspolaganju, treba da budu lako dostupna i razumljiva, te da propust u u organizaciji pravnog i sudskog sistema države, koja ugrožava zaštitu individualnih prava, ne može da se pripíše pojedincu. Pored toga, dužnost države je da organizuje svoj pravni sistem tako da omogući sudovima da se povinuju zahtjevima i uslovima EK- presuda Zanghi protiv Italije, 19 februara 1991, serija A broj 194, stav 21)

U konkretnom slučaju Sud smatra da se radi o propuštanju izvršenja pravosnažnog rješenja o dozvoli izvršenja sudske presude, kao i da apelanti nisu imali na raspolaganju efektivan pravni lijek kojim bi ishodili traženo izvršenje... Pravo na pravično suđenje” bi bilo iluzorno ukoliko domaći pravni sistem država ugovornica dozvoljava da konačne, izvršne odluke suda ostanu neizvršene na štetu jedne od stranaka. Bilo bi neprihvatljivo da član 6. Evropske konvencije detaljno propisuje proceduralne garancije date strankama - postupak koji je pravičan, javan i ekspeditivan - bez zaštite sprovođenja sudske odluke. Tumačiti član 6. Evropske konvencije lkao da se tiče isključivo vođenja postupka vodilo bi, sigurno, u situacije inkompatibilne principima vladavine prava koje su države ugovornice preuzele kada su ratifikovale Konvenciju, presuda Golder protiv UK od 7 maja 1974 godinems erija A-18, str; 16-18, str 34-36

8.2. AP 2634/06, nepristrasnost suda

Ustavni sud smatra da je sud dao jasne i precizne razloge svojih stavova u obrazloženjima pobijanih presuda, te da je za svaki dokaz koji je prihvatio, kao i onaj koji nije prihvatio, dao logično i uvjerljivo obrazloženje, koje ni u jednom dijelu ne izgleda proizvoljno ili neprihvatljivo samo po sebi, niti ima elemenata koji bi ukazali da je prvostepeni sud zloupotrijebio dokazni postupak na štetu apelanta.

Osim toga, u apelaciji se ne nude nikakvi drugi dokazi i argumenti, različiti od onih koje je apelant već isticao u žalbi na prvostepenu odluku. Pored toga, nesporno je da je apelant, tokom cijelog postupka, tretiran kao ravnopravna stranka, te da mu je omogućeno da aktivno učestvuju u postupku, da bude saslušan, da predlažu dokaze, daje svoje primjedbe, mogao je ulagati žalbe, te nema ni jednog razloga da se opravda sumnja da je povređeno pravično suđenje prema apelantu.

Apelant ističe da je povređeno njegovo pravo na pravično saslušanje i sa stanovišta razumnog roka, odnosno navodi da je krivični postupak trajao predugo. Međutim, apelant te navode nije posebno obrazložio niti je dostavio Ustavnom sudu dokaze u prilog svojih navoda iz apelacije. Činjenica je da dužinu krivičnog postupka treba cijeliti prema cjelokupnom postupku koji uključuje istražne radnje, podizanje optužnice i konačno samo presuđenje, kako i nalaže utvrđena praksa Evropskog suda za ljudska prava po kojoj se pravičnost postupka ocjenjuje na osnovu postupka kao cjeline (vidi Evropskog suda za ljudska prava, Barbera, Messeque i Jabardo protiv Španije, presuda od 6. decembra 1988. godine, seria A, broj 146, stav 68, i Ustavni sud, odluku broj U-63/01 od 27. juna 2003. godine, objavljena u «Službenom glasniku Bosne i Hercegovine», broj 38/03).

*Obzirom na navode apelanta o nerazumnoj dužini postupka u njegovom predmetu, Ustavni sud nalazi da iz samog spisa predmeta proizilazi da je istraga počela saslušanjem apelanta pred istražnim sudijom u Opštinskom sudu u Cazinu 19. aprila 2003. godine, a da je Opštinsko tužilaštvo Cazin podnijelo optužnicu 18. novembra 2003. godine. Nadalje, apelant se izjasnio o krivici po navedenoj optužnici pred sudijom za prethodno saslušanje Opštinskog suda Cazin na zapisnik 9. januara 2004. godine, izjavljujući da nije kriv za krivična djela koju mu se stavljaju na teret. Nakon održanog glavnog pretresa, na kome su utvrđivane sve okolnosti izvršenja krivičnih djela, donesena je prvostepena presuda, broj K-115/05 od 17. marta 2006. godine, koja je potvrđena presudom Kantonalnog suda, broj 001-0-Kž-06-000064 od 12. jula 2006. godine. Dakle, postupak koji se vodio protiv apelanta **trajao je tri godine i tri mjeseca**, računajući od pokretanja istrage do donošenja drugostepene presude, u okviru čega je sam žalbeni postupak trajao nepuna tri mjeseci. Imajući ovo u vidu, Ustavni sud ne nalazi da u postupku u kojem su donijete osporene odluke može naći povredu prava na razumnu dužinu postupka.*

Iako ne postoji vremensko ograničenje u pogledu toga u kojem roku sud mora donijeti pravosnažnu odluku i kada se uzme u obzir činjenica da je sud proveo veliki broj dokaza, izveo saslušanja svjedoka koji su ili bili nedostupni ili se njihovo saslušanje moralo ponovo zakazivati, zbog čega krivicu ne može snositi redovni sud, kao i postojanje drugih objektivnih okolnosti koji su uticali na dužinu krivičnog postupka Ustavni sud smatra očiglednim da ove okolnosti ni na koji način ne mogu opravdati tvrdnju da postoji kršenje prava na suđenje u razumnom roku kao jednog od principa iz člana 6. Evropske konvencije.

8.3. AP 2963/06, ravnopravnost stranaka u postupku

42. Ustavni sud se, takođe, poziva na stav Evropskog suda za ljudska prava «[...]da objema stranama mora da bude data razumna mogućnost da izlože svoj predmet -uključujući i iznošenje dokazne građe - pod uslovima koji ih ne stavljaju u znatno podređeniji položaj u odnosu na protivnika[...]» (vidi presudu *Dombo Beheer B.V.* od 27. oktobra 1993. godine). Sem toga, Ustavni sud se poziva i na član 13 stav 1 Zakona o krivičnom postupku koji u svom relevantnom dijelu navodi: «[...]dužni su da istinito i potpuno utvrde činjenice koje su važne za donošenje zakonite odluke[...]».

U konkretnom slučaju nesporno je da je apelant imao uvid u sve dokaze na kojima su zasnovane presude koje se osporavaju apelacijom. Navedena činjenica mora da se dovede u vezu sa zakonskim ovlašćenjem redovnih sudova da utvrde činjenice za koje oni smatraju da su bitne za donošenje odluke, te sa njihovim pravom da izvrše njihovu procjenu u smislu koje će prihvatiti, a koje ne. S obzirom na navedeno, Ustavni sud neće ulaziti u ispitivanje apelantovih navoda da redovni sudovi nisu dovoljno dokazali njegovu krivicu, kao i da nisu uzimali u obzir dokaze koji mu idu u korist. Naime, Ustavni sud je već naveo da je uvidom u obrazloženja osporavanih presuda vidljivo da je prvostepeno vijeće izvelo veliki broj dokaza, te da je za svaki dokaz koji je prihvaćen, kao i onaj koji nije, dato logično i uvjerljivo obrazloženje koje ni u kom slučaju ne izgleda proizvoljno ili neprihvatljivo samo po sebi. Nesporno je da je apelant tokom cijelog postupka tretiran kao ravnopravna stranka, te da mu je omogućeno da aktivno učestvuje u postupku, da bude saslušan, da predlaže dokaze, daje svoje primjedbe, zatim apelant je tokom cijelog postupka imao branioca, mogao da ulaže žalbe, te nema ni jednog razloga da se posumnja u pravičnost suđenja u cjelini. Ustavni sud smatra da nije došlo do povrede prava na pravično suđenje iz člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6 stav 1 Evropske konvencije.

9. ZABRANA DISKRIMINACIJE
ČLAN 14.

„Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status“

Član II/4. Ustava Bosne i Hercegovine glasi:

„Uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog ustava, obezbijedeno je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije prema bilo kojem osnovu kao što su pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status“.

Načelima jednakosti i nediskriminacije bave se i unutrašnje i međunarodno pravo. Ova načela mogu se formalno izražavati, kao npr. formulacijom da se zakon odnosi podjednako na sve, ali Konvencija nije na takav način regulisala ovo pravo.

U fazi nacрта Protokola broj 4. Konsultativna skupština je savjetovala uvođenje opšte odredbe u smislu „da su sve osobe jednake pred zakonom“, ali Komitet eksperata nije prihvatio ovaj prijedlog. Stav jednog dijela pravne misli je da Konvencija kasni u odnosu na razvoj na globalnom nivou, gdje je eliminaciji diskriminacije posvećena velika pažnja. Zaključen je veliki broj sporazuma, poput Konvencije UN o političkim pravima žena iz 1952 godine, Konvencije MOR o jednakom nagrađivanju i diskriminaciji u zapošljavanju i profesijama iz 1951 i 1958 godine, Konvencija UNESCO iz 1960 godine, Konvencije uN o zabrani svih oblika rasne iskriminacije iz 1965 godine, Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena iz 1979 godine, te član 26 Pakta UN o građanskim i političkim pravima.

Dva složena pitanja su se iskristalisala u sudskoj praksi u vezi sa primjenom ovog člana: prvo, da li član 14 ima vlastito nezavisno značenje od prava i sloboda koje su osigurane Konvencijom i drugo, da li u odnosu na prava i slobode član 14 obezbjeđuje autonomnu ili samo pomoćnu zaštitu, tj da li primjena ovog člana zavisi od činjenice da li je utvđena povreda nekog drugog prava.

9.1. Akcesorno pravo.

9.1.1. Konvencija ne predviđa actio popularis. Evropska konvencija o ljudskim pravima štiti pojedinca i njegova prava, a ne grupa i njihovih prava. Tako i član 14. primjenu nalazi u slučaju kada je prekršeno neko od prava pojedinačno zagarantovanih Konvencijom. Samo lica koja su neposredno pogođena kršenjem jednog ili više prava zaštićenih Konvencijom mogu podnijeti aplikaciju organima u Strazburu: niko se ne može žaliti u ime neke druge navodne žrtve. Čak i ako više lica podnosi zajedničku tužbu, svaki pojedinac u okiru grupe mora pokazati da je žrtva kršenja prava.

Dakle, član 14, nema značaja nezavisno od drugih prava i sloboda priznatih u Poglavlju 1. Postupajući po predavci 8410/78 Komisija navodi: „Član 14 nije usmjeren protiv diskriminacije općenito, već samo protiv diskriminacije u odnosu na prava i slobode koje su

garantovane konvencijom”.⁶⁷ Prema tome, član 14, prema svojoj formulaciji ne obezbjeđuje nezavisno pravo, u ovom slučaju pravo na slobodu od diskriminacije.

9.1.2. Član 14 i stepen kršenja drugih prava

Prvi stav Komisije je bio da se uopšte ne može dovoditi u pitanje primjena člana 14, ukoliko nije izraženo kršenje nekog drugog prava iz Konvencije. Sudska praksa je vremenom ublažila stav i izjasnila se da se član 14. odnosi na svako diskriminatorno ograničenje uživanja prava i sloboda. „Čak iako neko ograničenje ima uporište u relevantnoj odredbi Konvencije, ne smije se primjenjivati na diskriminatoran način.”⁶⁸

Praksa navodi Belgian linguistic, predmet iz 1968. godine, kao primjer promjene stava da se kršenje člana 14. može ispitivati samo ako je već utvrđeno kršenje nekog drugog člana Konvencije. Dakle, može se desiti da Komisija i Sud utvrde da nema povrede prava zagaranovanog nekim članom Konvencije, npr. članom 8, koji garantuje pravo na dom, ali da kršenje prava nastaje kad se zagaranovano pravo tog člana posmatra sa stanovišta člana 14. U predmetu X protiv Holandije iz 1975 godine⁶⁹, Komisija navodi: „Član 14 se može uzeti u vezi sa drugim članom koji ne mora biti prekršen. Dovoljno je da predmet bude pokriven tim drugim članom.”

Razvoj u sudskoj praksi kulminirao je, barem za sada, u sljedećoj formuli koju koristi Sud: „Član 14. dopunjava druge osnovne odredbe Konvencije i Protokola. Ovaj član ne postoji nezavisno, pošto se njegova djelotvornost odnosi isključivo na „uživanje prava i obaveza“ zaštićenih ovim odredbama. Premda primjena člana 14 nužno ne pretpostavlja kršenje ovih odredbi - i u toj mjeri isti je autonoman - nema prostora za njegovu primjenu, osim ako činjenice u pitanju ne potpadaju pod opseg jedne ili više tih odredbi.”⁷⁰

Prema Sudu član 14 ima pravnu formu kao je „interalni dio svakog od članova u kojima se propisuju prava i slobode.”⁷¹

Dakle, sudska praksa navodi na zaključak da „član 14 sadrži autonomnu, mada dopunsku garanciju, u odnosu na prava i slobode priznate u Poglavlju I. Premda sama „glavna odredba” nije prekršena, činjenice mogu ukazivati na prekršaj te odredbe u vezi sa članom 14 i široko tumačenje opsega „glavne odredbe” će voditi do proširenja primjenjivosti člana 14.”

9.2. Opseg člana 14

U osnovi ovog člana je jedno do osnovnih pravnih načela, načelo jednakosti. Član 14 se ne bavi samo formalnom jednakošću- jednakim tretmanom jednakih slučajeva - nego i substantivnom jednakošću - nejednak tretman nejednakih predmeta u proporciji sa njihovom nejednakošću.

9.2.1. Nedopuštene razlike po članu 14.

Država mora imati objektivno i razumno opravdanje za svako različito postupanje s pojedincima, ako se oni nalaze u sličnom položaju. U predmetu *Marckx protiv Belgije 1979*

⁶⁷ *X protiv Federal Republic of Germany*, D&R 18(1980) str. 216.

⁶⁸ *P.van Dijk i G.J.H van Hoof u priručniku: „Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima”* izdavač Muller Sarajevo, 2001. godina, na str. 672.

⁶⁹ *Predstavka 6573/74, (1975) D&R, str 87*

⁷⁰ *Presuda Abdulaziz, Cabales i Balkandali, od 28 maja 1985. godine.*

⁷¹ *Presuda od 18. jula 1994. godine, Karlheinz Schmmidt, A 291-B str;34.*

godine, Sud je utvrdio da je položaj majke i njene vanbračne kćeri dovoljno sličan onom koji imaju udata žena i njena kćer, pa im u tom smislu država mora garantovati i ista prava u primjeni člana 1 Protokola I - koji garantuje pravo na imovinu, člana 8 sa pravom na porodični život i člana 14. U predmetu *Ince protiv Austrije 1987 godine*, Sud je takođe našao kršenje i nejednak tretman u primjeni austrijskog nasljednog zakona koji je prednost davao djeci rođenoj u braku u odnosu na djecu rođenu van braka, prilikom dodjeljivanja poljoprivrednog zemljišta u roditeljskom testamentu.

Kao suprotan primjer može se navesti presuda u predmetu *Abdulaziz, Cabales i Balkandal*, kojom je Sud utvrdio da nije prekršen član 8 Konvencije britanskim zakonima o useljavanju stranaca, mada je strancima muškog pola bilo teže da dobiju useljeničke vize i pridruže se suprugama koje su ostvarile zakonit boravak u UK. Sud je utvrdio da zemlje ugovornice nisu dužne poštovati izbor zemlje boravka bračnog para, pa prema tome ne moraju dozvoliti ni naseljavanje bračnim drugovima koji nisu njihovi državljani. Istovremeno je utvrđeno kršenje člana 14 u vezi sa članom 8, jer nije bilo dovoljno opravdanja da se s nekim licima postupa nepovoljnije nego s drugim.

Kršenje člana 14. u vezi sa članom 8. je utvrđeno i u predmetu *Burghartz protiv Švajcarske iz 1994 godine*, obzirom da muškarcu nakon ženidbe nije bilo dozvoljeno da uzme ženino prezime kao porodično ili da to prezime doda svom, dok je suprotna praksa bila dozvoljena.

9.2.2. Dopusnene razlike po članu 14

Prepoznatljiv je primjer tretiranja dopuštenih razlika u predmetu *Van der Musselle protiv Belgije iz 1983 godine*. Po pritužbi advokatskog pripravnika od koga se tražilo da bez naknade zastupa siromašne klijente, Sud je zaključio da država ima pravo nametati advokatima ovakve obaveze, jer ne samo što su advokati u drugačijem položaju od pripadnika drugih profesija, već je osporena praksa jedan od načina na koji Belgija obezbjeđuje pravo na pravično suđenje iz člana 6 Konvencije, pa prema tome nema kršenja člana 4. koji zabranjuje prinudni rad i člana 14. koji zabranjuje diskriminaciju.

Često se navodi i predmet *Rasmussen protiv Danske iz 1984 godine*, po pritužbi osobe koja je odbijena sa zahtjevom za osporavanje očinstva djeteta koje je rodila njegova žena. Razlog za odbijanje je protek roka za pokretanje postupka. Supruga je mogla, da je htjela, zahtijevati ispitivanje očinstva sve do djetetovog punoljetstva. Danska vlada je mogla opravdati razlikovanje između položaja majki i očeva, pa Sud nije utvrdio kršenje člana 14 u vezi sa članom 8. Konvencije

9.2.3. Neupuštanje u tumačenje člana 14.

Komisija i Sud se ponekad ne bave navodnim kršenjima člana 14, onda kada se već utvrdi da je prekršeno jedno ili više prava garantovanih drugim članovima Konvencije. U predmetu *Dudgeon protiv UK iz 1981. godine*, tvrdnja se odnosila na kršenje člana 14. obzirom da su postojale različite donje vremenske granice za dozvoljene i dobrovoljne seksualne odnose između muškaraca, u odnosu na relacije iste prirode između žena ili heteroseksualne odnose. Sud je utvrdio kršenje člana 8, prava na privatni život, ali nije provjeravao kršenje člana 14. uz obrazloženje da: „nema korisnog pravnog cilja da se utvrđuje je li on, pored toga, bio i žrtva diskriminacije u poređenju s drugim licima čije je pravo manje ograničeno”.

10. Praksa Ustavnog suda Bosne i Hercegovine

10.1. AP-2666/06, naknada štete 5(5)

“Prema praksi Evropskog suda za ljudska prava, diskriminacija nastupa ako se lice ili grupa lica koji se nalaze u analognoj situaciji različito tretiraju na osnovu spola, rase, boje, jezika, vjere (...) u pogledu uživanja prava iz Evropske konvencije, a ne postoji objektivno i razumno opravdanje za takav tretman ili upotrebu sredstava naspram željenog cilja koji nisu u proporcionalnom odnosu (vidi, Evropski sud za ljudska prava, Belgijski jezički slučaj, presuda od 9. februara 1967, serija A broj 6, stav 10). Pri tome je nevažno da li je diskriminacija posljedica različitog zakonskog tretmana, ili primjene samog zakona (vidi, Evropski sud za ljudska prava, Irska protiv Velike Britanije, presuda od 18. januara 1978, serija A broj 25, stav 226).

U konkretnom slučaju apelant svoje navode u pogledu diskriminacije potkrepljuje činjenicom da je u druga dva slučaja licima neopravdano držanim u pritvoru dosuđena naknada štete. Uzimajući u obzir slučajeve koje je apelant dostavio Ustavnom sudu, ovaj sud smatra da su u oba slučaja oslobađajuće presude postale pravosnažne 2000. i 2001. godine. Dakle, u vrijeme važenja ZKPFBiH („Službene novine FBiH“ broj 43/98) kojim je bilo propisano pravo na naknadu štete licima koja su bila u pritvoru, a koja su kasnije pravosnažnom presudom oslobođena optužbe. Stoga, Ustavni sud smatra da se navedeni slučajevi razlikuju od apelantovog, jer je apelant pravosnažno oslobođen od optužbe 1996. godine, kada je na pravnoj snazi bila odredba člana 13. Zakona o primjeni Zakona o krivičnom postupku. Navedena odredba je bila na snazi sve do 28. novembra 1998. godine, kada je na snagu stupio ZKPFBiH („Službene novine FBiH“ broj 43/98).

Dalje, Ustavni sud podsjeća da ovaj sud prilikom odlučivanja o navodima o diskriminaciji razmatra okolnosti svakog konkretnog slučaja. Prema tome, razmatrajući predmetni slučaj, Ustavni sud nije ustanovio ništa što ukazuje na to da je apelant u predmetnom postupku bio diskriminiran. Navedeno Ustavni sud nije mogao zaključiti ni uvidom u dokumentaciju koju je apelant dostavio. Stoga, Ustavni sud smatra da su apelantovi navodi o povredi njegovog prava na nediskriminaciju neosnovani.

Imajući u vidu izloženo, Ustavni sud smatra da u predmetnom slučaju nije povrijeđeno apelantovo ustavno pravo na zabranu diskriminacije iz člana II/4. Ustava Bosne i Hercegovine i člana 14. Evropske konvencije.

10.2. AP -2963/06, jednakost postupanja

Shodno pravnoj praksi Evropskog suda, pravo iz člana 14 Evropske konvencije je akcesorno pravo. To znači da ovaj član ne obezbjeđuje nezavisno i samostalno pravo na nediskriminaciju, već na diskriminaciju po ovom članu može da se poziva samo u vezi sa „uživanjem prava i sloboda garantovanih Evropskom konvencijom”. Iako to eksplicitno ne navodi, iz navoda apelacije proizilazi da se apelant žali da je iskriminisan u vezi sa pravom na pravičan postupak.

Ustavni sud podsjeća na praksu Evropskog suda, shodno kojoj diskriminacija postoji samo ako se lice ili grupa lica u istoj situaciji tretiraju različito, a ne postoji neko objektivno i razumno opravdanje za različit tretman (vidi Evropski sud, Belgijski predmet o jezicima, presuda od 23. jula 1968, serija A, broj 6).

Ustavni sud, prije svega, mora da utvrdi da li se prema apelantu postupalo različito od drugih u istoj ili sličnoj situaciji. Svako različito postupanje se smatra diskriminatorским, ukoliko nema razumno i objektivno opravdanje, odnosno ukoliko ne slijedi zakoniti cilj ili ako nema razumnog odnosa proporcionalnosti između sredstava koja su upotrijebljena i cilja koji se želi postići.

Ustavni sud je već zaključio da je u konkretnom slučaju protiv apelanta pokrenut i okončan krivični postupak u skladu sa zakonskim propisima i nadležnostima ovlašćenih organa, te da nije bilo kršenja apelantovog prava na pravičan postupak. U konkretnom slučaju, odluka o pravnoj kvalifikaciji, krivici i kazni je rezultat sveukupne sudijske ocjene dokaza, kao ponašanja i apelantovih ličnih okolnosti, o čemu je sud dao detaljna obrazloženja, pa ne može da se kaže da je apelantov tretman bio različit u odnosu na druge u smislu člana 14 Evropske konvencije.

Kako apelant u vezi sa navodnom diskriminacijom ne nudi nikakve druge argumente i dokaze, te kako u konkretnom slučaju član II/4 Ustava Bosne i Hercegovine ne pruža širu zaštitu od člana 14 Evropske konvencije, Ustavni sud zaključuje da nije povrijeđeno apelantovo pravo na nediskriminaciju iz člana II/4 Ustava Bosne i Hercegovine i člana 14 Evropske konvencije, a u vezi sa članom II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i članom 6 Evropske konvencije.

PODMODUL II.

RAVNOPRAVNOST POLOVA

- CILJEVI
- UVOD
- MEĐUNARODNI DOKUMENTI ZAŠTITE RODNE JEDNAKOSTI I RAVNOPRAVNOSTI
- PROPISI U BOSNI I HERCEGOVINI ZAŠTITE RODNE JEDNAKOSTI I RAVNOPRAVNOSTI
- ZAŠTITA OD NASILJE U PORODICI PO DOMAĆEM ZAKONODAVSTVU
- INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA JEDNAKOST I RAVNOPRAVNOST POLOVA U BOSNI I HERCEGOVINI
- DRŽAVNI PLAN AKCIJE

CILJEVI

U cilju edukacija budućih nosilaca pravosudnih funkcija i podizanja svijesti o problematici jednakosti i ravnopravnosti polova (gender problematici), polaznici početne obuke će se u ovom dijelu modula upoznati sa međunarodnim i domaćim pravnim okvirom i normama o ravnopravnosti i jednakosti polova koje su na snazi u Bosni i Hercegovini, kako bi bili osposobljeni da ih primjenjuju na rješavanje konkretnih slučajeva u njihovoj budućoj praksi, u kojoj će se od njih očekivati da postupaju u skladu s najvišim dostignutim standardima u oblasti ljudskih prava uopšte, jer samo na taj način, mogu odgovoriti ulozi i zadatku sudije ili tužioca i svojim radom doprinijeti suzbijanju nasilja i svih drugih vidova diskriminacije po osnovu pola, što je postao imperativ prosperiteta naše uže i šire društvene zajednice.

Ovi ciljevi će se postići u toku obuke čitanjem i analitičkim studiranjema prethodno dostavljenih materijala, analizom zakonskih tekstova i prezentovanim slučajeva iz domaće i međunarodne prakse, radom u grupama na rješavanju potencijalnog slučaja i zajedničkom analizom rezultata rada svih grupa.

UVOD

I pored toga što je pravo svakog čovjeka na život bez nasilja, višestruko zaštićeno domaćim i međunarodnim pravom, u savremenim društvima su mnogi izloženi nasilju kako u javnom, tako i u privatnom životu. Nasilje je prisutno unutar porodičnih, životnih i širih društvenih zajednica, u svim slojevima društva i među svim starosnim, etničkim i religijskim grupama. Ispoljava se kao verbalno, fizičko, seksualno, psihološko ili emocionalno nasilje. Ispitivanja su pokazala da su žene izložene višestrukoj diskriminaciji zbog svog pola i porijekla, raznih tradicionalnih postupanja i običaja, koji su nespojivi sa ljudskim pravima. Sa priznanjem de jure ravnopravnosti muškaraca i žena, došlo je do razotkrivanja problema radne neravnopravnosti i nasilja nad ženama, koje je vremenom i formalno označeno kao kršenje ljudskih prava.

Iako se sva savremena društva zalažu za univerzalna ljudska prava i jednake mogućnosti Ravnopravnosti muškaraca i žena pitanje ljudskih prava i uslov za socijalnu pravdu, ipak u stvarnosti još uvijek nedopustite oštro osuđeno nasilje nad ženama. U svim savremenim društvima je prisutno kao rezultata neravnomjerne moći između muškaraca i žena

**2. MEĐUNARODNI
DOKUMENTI ZAŠTITE
RODNE JEDNAKOSTI I
RAVNOPRAVNOSTI**

Prve deklaracije o pravima i slobodama, kao što su Američka deklaracija o nezavisnosti (1776) i Francuskom deklaracijom o pravima čovjeka i građanina (1789), kojima je proklamovano je da su ljudska prava imanentna svakom ljudskom biću i da se ljudi rađaju slobodni i jednaki u svojim pravima, nisu ni pravno ni terminološki podjednako uključivale žene i druge grupe ljudi koje su marginalizovane po osnovu rase i drugim osnovima. Još se tolerisalo ropstvo, a žene nisu uživale puna građanska i politička prava. Tek je poslije Drugog svjetskog rata, formiranjem Organizacije ujedinjenih nacija (UN), došlo do značajnog napretka u ostvarivanju ravnopravnosti žena i muškaraca i uspostavljanja modernog konteksta ljudskih prava.

2.1. DOKUMENTI UJEDINJENIH NACIJA

2.1.1. *Povelja UN* promovše prava čovjeka, dostojanstvo i vrijednost čovjekove ličnosti i ravnopravnost muškaraca i žena, zabranjena je diskriminacija i države članice su obavezane na poštovanje ljudskih prava i sloboda, kao osnova ekonomskog razvoja, mira i međunarodne bezbjednosti. Nastavljajući pravnu tradiciju bivše Jugoslavije, ove obaveze je preuzela Bosna i Hercegovina, kao članica UN od 22.maja 1992.godine.

2.1.2. *Opšta deklaracija o pravima čovjeka* iz 1948.godine (proglašena 10.decembar te godine, koji dan se obilježava kao međunarodni dan ljudskih prava) garantuje uživanje jednakih prava bez obzira na rasu, boju, pol, jezik, vjeru ili društveno porijeklo, a vodi računa i o rodnoj osjetljivosti jezika tako da umjesto pojma muškarac – men, upotrebljava pojam ljudi – human beings, koji uključuje podjednako i muškarca i ženu. Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Paktom o građanskim i političkim pravima (1966), razrađena su prava iz Opšte deklaracije i proširen njihov krug.

2.1.3. *Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* obavezane su države da pod jednakim uslovima osiguraju uživanje tih prava ženama i muškarcima, što se prvenstveno odnosi na prava na rad, pravične uslove rad, pravičnu zaradu, na odmor, odsustvovanje, socijalno osiguranje i sindikalno organizovanje. Međunarodne organizacije rada (MOR) je od svog osnivanja (1919) intenzivno radila na poboljšavanju uslova rada, što je rezultiralo usvajanjem velikog broja konvencija, među kojima i onih kojima se štite u oblasti rada i zapošljavanja, kao što su - Konvencija o zapošljavanju žena prije i poslije porođaja (1919), Konvencija o zaposlenju žena na podzemnim radovima i rudnicima svih kategorija (1935), Konvencija o zaštiti materinstva (1952) i Konvencija o noćnom radu žena zaposlenih u industriji (1948).

2.1.4. *Konvencija o političkim pravima žena* (1953), afirmiše pravo žena da biraju i budu birane na javne dužnosti. Ovom konvencijom se osiguravaju ženama politička prava pod jednakim uslovima kao i muškarcima. Priznavanje političkog subjektiviteta ženama imalo je značajne implikacije na osiguravanje njihove ravnopravnosti u porodici, oblasti rada, obrazovanja i svim drugim oblastima društva. U tom pogledu su značajne Konvencija o borbi protiv diskriminacije u oblasti prosvjete (1960) i Konvencija o državljanstvu udate žene iz 1957.godine, koja garantuje ženama državljanstvo nezavisno od njihovog bračnog stanja i državljanstva muža.

2.1.5. *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* (usvojen od Generalne Skupštine UN 1966, a stupio na snagu 1976), zabranjuje diskriminaciju i navodi da su sva lica jednaka pred zakonom i imaju prava bez ikakve diskriminacije na jednaku zaštitu pred zakonom, te da zakon s tim u vezi treba da zabrani svaku diskriminaciju i garantuje svim licima jednaku i efikasnu zaštitu protiv diskriminacije po bilo kom osnovu (rase, boje, pola, vjere, jezika, političkog ili drugog mišljenja, porijekla i dr.), sa čim moraju biti u saglasnosti zakoni država članica. Uspostavljen je i mehanizam nadzora i zaštite zagwarantovanih prava putem Komiteta za ljudska prava, koji nema nadležnost suda, ali ima važan uticaj, pošto postupajući po žalbama pojedinaca, upozorava državu različitim vrstama pritisaka da eliminiše diskriminaciju.

2.1.6. *Konvencija UN o pravima djeteta* (usvojena 1989, a stupila na snagu 1990), koju je naša država ratifikovala 1993. godine i sastavni je dio kataloga ljudskih prava njenog ustavnopravnog poretka, definiše (član 1.) da se djetecom smatra lice ispod 18 godina, ukoliko se zakonom date zemlje punoljetstvo ne stiče ranije. Konvencija zabranjuje diskriminaciju djece (član 2) navodeći da države članice poštuju i osiguravaju prava sadržana u konvenciji, svakom djetetu pod njihovom jurisdikcijom, bez obzira na rasu, boju, pol, jezik, vjeroispovjest, političko i drugo uvjerenje, nacionalno, etničko, socijalno porijeklo, imovno stanje, onesposobljenost, rođenje ili drugi status djeteta ili uvjerenja roditelja ili zakonskih skrbnika, te da je država članica poduzimaju sve potrebne mjere da bi se osigurala zaštita djeteta od svih oblika diskriminacije ili kazne temeljene na statusu, aktivnostima, izrečenom mišljenju ili uvjerenju roditelja, ili zakonskih skrbnika ili članova porodice djeteta. Domaće krivično zakonodavstvo ne određuje pojam djeteta kao Konvencija, već se djetetom smatra samo lice koje nije navršilo 14 godina, mlađim maloljetnikom lice između 14 i 16 godina, a starijim maloljetnikom lice između 16 i 18 godina, što može dovesti do nejednakog tretmana djece u postupcima koji se vode pred sudovima ili drugim državnim institucijama, a vezana su za njihova prava i slobode zagarrantovana pored ostalih i UN konvencijom o pravima djeteta.

Još 1946. godine je osnovana Komisija UN o statusu žena (Commission on the Status of Women - CSW), sa ciljem implementacije jednakih prava žene i zadatkom da pripremi preporuke i izvještaje o promociji prava žena na političkom, ekonomskom, društvenom i obrazovnom planu, a prema potrebama i druge preporuke, vrhunac čijeg rada predstavlja Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW konvencija - usvojena u Generalnoj skupštini UN 18. decembra 1979.) i Deklaracije o eliminaciji nasilja nad ženama (1993). Mandat komisije je proširen 1987. godine, a nakon IV Svjetske konferencije žena 1995. godine u Pekingu, Generalna skupština UN je dala komisiji mandat da prati procesa provođenja zaključaka te konferencije, redovno prati kritična područja navedena u Platformi za akciju i da integrše gender komponente u aktivnosti OUN. Zadatak ove komisije je modifikovan posebnom rezolucijom (1996). Sačinjen je 2000. godine sveobuhvatni pregled o napretku postignutom u primjeni Platforme za akciju, na 23. Sjednici Ekonomskog savjeta UN, pod nazivom "Žene 2000 - rodna ravnopravnost, razvoj i mir u 21. vijeku". Generalna skupština je usvojila političku deklaraciju, buduće aktivnosti i inicijative za provođenje Pekinške deklaracije i Platforme za akciju.

2.1.7. *Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama* (1993), uz CEDAW konvenciju predstavlja važan instrument UN kojim se države članice obavezuju na preduzimanje svih potrebne mjere u cilju zaštite žena od nasilja u porodici i uopšte nasilja nad ženama, što uključuje donošenje novih i usklađivanje postojećih zakona, te donošenje i provođenje državnih planova

za akciju u borbi protiv nasilja nad ženama i senzibilisanje javnosti, a posebno onih koji direktno rade sa žrtvama i počiniocima nasilja.

2.1.8. *Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena* (poznatija kao CEDAW konvencija) smatra se međunarodnom poveljom prava žena. Usvojila ju je Generalna skupština UN krajem 1979. godine i danas obavezuje 185 zemalja svijeta. Bosni i Hercegovini ju je preuzetla 01.09.1993. godine izjavom o sukcesiji (prema podacima na zvaničnoj internet prezentaciji vezanoj za CEDAW konvenciju, Bosna i Hercegovina je obavezana njenim odredbama od 01.10.1993. godine), a uvedena je u njen pravni poredak i Ustavom Bosne i Hercegovine.

CEDAW konvencija sadrži preambulu i 30 članova, u kojima se definiše šta predstavlja diskriminaciju žena i uspostavljaju mjere i aktivnosti za nacionalnu akciju, koja bi onemogućila tu diskriminaciju. Prema CEDAW konvenciji (član 1), pojam “diskriminacija žena” označava svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje po osnovu pola, što ima za posljedicu ili cilj da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili korišćenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.

Konvencija ima za cilj da eliminiše diskriminaciju na svim poljima, kako javnog tako i privatnog života, imajući u vidu da je diskriminacija nad ženama možda upravo tu najprisutnija.

U Opštoj preporuci 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (koji ima mandat da praćeti primjenu CEDAW konvencije), zaključio da je nasilje zasnovano na genderu - nasilje nad ženom zato što je žena ili koje disproporcionalno utiče na žene, bilo da je izvršeno od strane javnih vlasti ili neke ličnosti, organizacije ili preduzeća – spada pod definiciju člana 1.

Konvencija navodi diskriminatorne prakse koje za cilj ili posljedicu imaju sprečavanje ili ometanje priznavanja žena i uživanja prava u istoj mjeri kao i muškarci, što uključuje namjernu i nenamjernu diskriminaciju, različit tretman, kao i tretman koji različito utiče i ide na štetu žena u odnosu na muškarce.

Države potpisnice su obavezane da usvoje sve potrebne mjere na unutrašnjem planu radi potpunog ostvarenja prava priznatih konvencijom i unesu u svoj pravni sistem princip rodne ravnopravnosti i jednakosti, da ukinu sve akata po kojima se vrši diskriminacija prema ženama od strane pojedinaca, organizacija ili preduzeća, te usvoje zakone koji zabranjuju diskriminaciju žena i uspostavave sudove ili druge javne institucije koje će provoditi te zakone i osigurati efikasnu zaštitu žena od diskriminacije. Ove obaveze (člana 2) dakle prevazilaze samu zakonodavnu reformu i zahtijevaju od država potpisnica da osiguraju praktično ostvarenje načela jednakosti žena putem pravnih i drugih odgovarajućih mehanizama.

CEDAW konvencija predstavlja osnovu za realizaciju rodne ravnopravnosti kroz osiguranje jednakog pristupa žena u političkom i javnom životu (uključujući pravo da bira i bude birana), kao i u oblasti obrazovanja, zdravlja i zapošljavanja, a države potpisnice su se obavezale da će preduzeti sve potrebne mjere (uključujući zakonodavne i posebne privremene mjere) da žene mogu uživati sva ljudska prava i slobode. Ova konvencija afirmiše i reproduktivna prava žene i ima za cilj da utiče na kulturu i tradiciju, koje u bitnom određuju stvarni položaj i žena i muškaraca, naročito u oblasti porodičnih odnosa, te afirmiše pravo svake žene da stekne, zadrži ili promijeni državljanstvo, bez obzira na državljanstvo supruga i državljanstvo djece.

Radi praćenja napretka u primjeni CEDAW konvencije, formiran je Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, a države članice su se obavezale da će s tim u vezi podnositi Generalnom sekretaru UN, periodični izvještaj o zakonodavnim, sudskim i drugim mjerama koje su usvojile radi primjene odredba konvencije i ostvarenom napretku u prethodnom izvještajnom periodu. Prvi (inicijalni) izvještaj se podnosi nakon godinu dana od stupanja CEDAW konvencije na snagu u određenoj državi, a nakon toga se podnose periodični izvještaji, najmanje svake 4 godine, ili na traženje Komiteta.

2.1.9. *Opcioni protokol uz CEDAW konvenciju* otvoren je za potpis 10. decembra 1999. godine i stupio je na snagu nakon prikupljenih deset ratifikacija 22.12.2000.godine, a BiH je njime obavezana od 4.9.2002.godine. Protokol predviđa mogućnost podnošenja Komitetu za eliminisanje diskriminacije žena, individualnih dopisa (communications) protiv država, zbog kršenja prava iz Konvencije. Dopise mogu podnijeti u svoje ime svi koji smatraju da su žrtve kršenja prava, ili pak u ime određenih pojedinaca ili grupa kao žrtava. Prethodno moraju biti iscrpljena sva unutrašnja pravna sredstva u državi protiv koje se stranka žali, izuzev ako taj postupak nerazumno dugo traje ili je pak vjerovatno da neće dovesti do efikasnog otklanjanja povrede.

Činjenice na koje se žalba odnosi treba da su nastale nakon stupanja na snagu Protokola u odnosu na tuženu državu, odnosno ako su nastale prije toga a i dalje postoje. Slučajevi se razmatraju na zatvorenim sjednicama, a mišljenja i preporuke se dostavljaju stranama. Komitet može tražiti od države preduzimanje privremenih mjera za otklanjanje posljedica ponašanja koje je predmet dopisa. Država je dužna u roku od 6 mjeseci da dostavi pismeni odgovor na dopis, te informiše o aktivnostima koje su preduzete. Komitet može i na vlastitu inicijativu provesti istragu, ukoliko dođe do podataka o teškim i sistematskim kršenjima prava iz CEDAW konvencije (kao što je učinjeno 2005.godine u slučaju otmica, silovanja i ubistva žena u regiji Čiuaua u Meksiku, zbog neaktivnog postupanja vlasti države da istraži te slučajeve i kazni počinioce). Komitet je do sada registrovao po više od 10 individualnih dopisa, a prvu odluku je donio jula 2004. godine.

Bosna i Hercegovina je podnijela svoj inicijalni izvještaj, te drugi i treći periodični izvještaj (sledeći periodični treba da podnese 2010.godine) u kojem je ukazano na posebnu ulogu edukacije i širenja informacija o gender problematici od najranijeg uzrasta, kao i vođenju statističkih evidencija razvrstanih po polu u svim segmentima djelatnosti, pe navedeno da je u BiH donesen Zakon o ravnopravnosti polova (2003) i formirana Agencija za ravnopravnost polova BiH formirana, a u entitetima – Federaciji BiH i Republici Srpskoj osnovani Gender centri i da su odredbe o zabrani i kažnjavanju diskriminacija po polu, unesene i u entitetske zakone - Zakon o zaštiti od nasilju u porodici, Krivični zakon, Zakon o radu, Izborni zakon i dr.

Izvještaj BiH je 16.5.2006.godine razmatran u Komitetu za eliminaciju žena, nakon čega su izneseni zaključni komentari i date preporuke, od kojih su za organe koji provode zakone najznačajniji sledeći:

.....

»13. Iako se svi međunarodni sporazumi o ljudskim pravima, uključujući i CEDAW konvenciju, direktno primjenjuju u Državi potpisnici (misli se na BiH), Komitet izražava zabrinutost što tek treba da se uvede praksa da se žene u domaćim parničnim postupcima pozivaju na Konvenciju i da sudovi to počnu primjenjivati.

14. Komitet zahtijeva da Država potpisnica osigura de facto sudsku primjenjivost prava iz Konvencije u svim domaćim sudovima i drugim mehanizmima. Komitet zvanično poziva Državu članicu da uvede dodatne mjere za informisanje o Konvenciji i da provede programe za tužioce i sudije, ombuds-osobe i advokate koji se bave primjenom Konvencije, a posebno njenim konceptom o direktnoj i indirektnoj diskriminaciji i ravnopravnosti polova. Preporuka Komiteta je da se podrže kampanje podizanja svijesti i pravna obuka za žene i nevladine organizacije koje se bave ženskim pitanjima, radi podsticanja i osposobljavanja žena da iskoriste mogućnost postupaka i pravnih lijekova u slučaju kršenja njihovih prava utvrđenih Konvencijom.

...

16. Preporuka Komiteta je da Država potpisnica ubrza postupak harmonizacije zakona, kako bi se ispoštovale obaveze utvrđene Zakonom o ravnopravnosti polova, kao i svim članovima Konvencije, te da se uspostave procedure za uspješno provođenje i izvršavanje zakona.

...

18. Komitet zahtijeva da Država članica uspostavi prioritete u prikupljanju podataka i uključi opsežne statističke podatke razvrstane po polu u naredni izvještaj, kako bi se mogla prikazati prava slika de facto uživanja ljudskih prava žena. Preporuka Komiteta je takođe da kaznene mjere za nepoštivanje ove obaveze, predviđene u Zakonu o ravnopravnosti polova, budu primjenjene.

...

26. Komitet zahtijeva da Država članica harmonizuje zakone oba entiteta i da ubrza formulisanje i usvajanje podzakonskih propisa, kao i uspostavu relevantnih struktura i institucija potrebnih za implementaciju. Pored toga, preporuka je Komiteta da se preduzmu konkretne mjere za ohrabrivanje žena da prijave slučajeve nasilja u porodici i da se osigura, kroz programe obuke, da zvaničnici javnih institucija, naročito oni koji provode zakon, sudstvo, pružaoci zdravstvenih usluga, socijalni radnici i nastavno osoblje, budu istinski upoznati sa primjenom pravnih normi, kao i svim oblicima nasilja nad ženama, te da su obučeni da reaguju na adekvatan način. Komitet takođe podstiče Državu članicu da prikuplja podatke o slučajevima porodičnog nasilja nad ženama i da, na temelju takvih podataka, nastavi sa izradom održivih strategija za borbu protiv ovakvih kršenja ljudskih prava.

...

28. Komitet zahtijeva da Država članica intenzivira svoje napore u borbi protiv trgovine ženama i djevojčicama. Preporuka Komiteta je da se jačaju mjere koje imaju za cilj poboljšanje ekonomskog položaja žena i podizanja svijesti, kako bi se eliminisala njihova podložnost onima koji se bave trgovinom, kao i da se pojača socijalna pomoć, te mjere za rehabilitaciju i reintegraciju djevojčica koje su bile žrtve trgovine ... Komitet poziva vladu da osigura korištenje maksimalnih zakonskih mogućnosti u kažnjavanju onih koji se bave takvom trgovinom, kao i da osigura da žene i djevojčice, žrtve trgovine, dobiju potrebnu pomoć u postupcima, prije, u toku i nakon postupka, kako bi mogle svjedočiti protiv počinitelaca.

...

34. Komitet zahtijeva da Država članica provede relevantne dijelove Zakona o ravnopravnosti polova i relevantne preporuke za implementaciju ovog Zakona, kao i da osigura da državna i privatna preduzeća odgovaraju pred sudom za kršenje odredaba o ravnopravnosti polova, sadržane u zakonu i regulativi iz oblasti rada.

...

44. Komitet zahtijeva široku distribuciju ovih zaključnih Komentara, kako bi ljudi u BiH, bili upoznati sa koracima koji se preduzeti kako bi se ostvarila de iure i de facto ravnopravnost žena, kao i o budućim mjerama koje je neophodno preduzeti u tom smislu ... Komitet zahtijeva da Država članica nastavi sa širenjem informacija ... o Konvenciji, Opcionom protokolu, Opštim preporukama Komiteta, Pekinškoj deklaraciji i Platformi za akciju i ishodima 23. Specijalne sjednice Generalne skupštine pod nazivom »Žene 2000: ravnopravnost polova, razvoj i mir u 21. vijeku.«

2.1.10. Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (koje je BiH potpisala u septembru iste godine), doneseni na IV svjetskoj konferenciji o ženama, održanaj 1995.godine u Pekingu povodom obilježavanja 50 godina od osnivanja UN, utvrđuju državne i međunarodne orijentacije i akcije. Ovi dokumenti predstavljaju osnove kreiranja politika i strategija na ostvarenje konačnog cilja – obezbjeđenja pune ravnopravnosti i jednakosti žena i muškaraca. Reafirmišu postojeći sistem obavezujućih normi međunarodnog prava u ovoj oblasti. Utvrđuju oblasti u kojima je zabrinjavajući položaj žena i ženske djece zbog: postojeće nejednakosti u odlučivanju, podnošenja većeg tereta siromaštva, izloženosti žena nasilju i posljedicama oružanih sukoba, nedostatak poštovanja i nedovoljna promocija i zaštita ljudskih prava žena. Za svaku od tih oblasti određeni su strateški ciljevi i konkretne aktivnostima koje treba da unaprijede položaj žena i ostvare ciljeve ravnopravnost, a za postizanje tih ciljeva istaknut je posebno značaj medija.

Platforma za akciju je program osposobljavanja i davanja većih ovlašćenja ženama, sa ciljom da se unaprijede njihova prava i uklone sve prepreka koje stoje na putu aktivnom učešću žena u svim sferama javnog i privatnog života, što podrazumijeva da se princip ravnopravnog učešća žena i muškaraca u vlasti i odgovornosti trebao ustanoviti kod kuće, na radnom mjestu i u široj državnoj i međunarodnoj zajednici. Platforma za akciju podržava CEDAW konvenciju i ide dalje u pogledu unapređenja položaja žena.

Provođenje Platforme za akciju, kao dijela kontinuiranoga procesa na ostvaranju praktičnih programa i rezultata za žene i žensku djecu svih starosnih dobi, zahtijevalo je i još uvijek zahtijeva odlučnost vlada i međunarodne zajednice. Ovim dokumentima je utvrđeno: da žene daju ključni doprinos ekonomiji i borbi protiv siromaštva svojim plaćenim ili neplaćenim radom kod kuće, u lokalnoj zajednici i na radnom mjestu i da sve veći broj žena postiže ekonomsku nezavisnost putem dobro plaćenog zaposlenja; da je učešće žena u odlučivanju, sprečavanju i rješavanju sukoba kao i u drugim inicijativama za mir od osnovne važnosti za ostvarenje trajnog mira; da žene daju veliki doprinos dobrobiti porodice i razvoju društva, što još nije shvaćeno niti razmotreno u svojoj punoj važnosti; da zbog svoje važnosti u društvua, porodica mora dobiti sveobuhvatnu zaštitu i podršku, a prava, sposobnosti i odgovornosti članova porodice se moraju poštovati, uz puno uvažavanje društvenog značaja materinstva i uloge oba roditelja u porodici uopšte, a naročito u podizanju i vaspitanju djece porodici; da vaspitanje djece zahtijeva zajedničku odgovornost oba roditelja, kao i društva u cjelini; da uloga žene u rađanju i stvaranju porodice ne smiju biti osnova za diskriminaciju i ograničavati njeno puno učešće u društvu; da je broga i njega djece, bolesnih i starijih, odgovornost koja neproporcionalno pada na žene; zbog nedostatka jednakosti i neuravnotežene podjele plaćenog i neplaćenog posla između žena i muškaraca; da će žene biti i dalje pogrešno predstavljane i da će izostati realne slike o njihovom životu, ako mediji ne počnu da prikazuju žene i muškarce na nestereotipne

i uravnotežene načine, s poštovanjem dostojanstva i vrijednosti njihove ličnosti, što se može postići ravnopravnim učestvovanjem i odlučivanjem žena u oblasti komunikacija i masovnih medija, uključujući i umjetnost.

a) Žene i oružani sukob

Oružani i drugi oblici sukoba i terorizma i uzimanja talaca još uvijek postoje u mnogim dijelovima svijeta. Kršenje ljudskih prava u situacijama oružanog sukoba i vojne okupacije jesu kršenja osnovnih principa humanitarnog prava i međunarodnih ljudskih prava, kako su ona formulisana u međunarodnim instrumentima za ljudska prava, Ženevskim konvencijama (1949) i njihovim Dodatnim protokolima (1977). Civilne žrtve, većinom žene i djeca, često su veće po broju nego što su žrtve među samim borcima. Međunarodno humanitarno pravo, koje zabranjuje napade na civilno stanovništvo, ponekad se sistematski ignoriše i ljudska prava se često krše u vezi sa situacijama oružanih sukoba, što pogađa civilno stanovništvo, pogotovo žene, djecu, starije i invalidne osobe. Strogo se osuđuju masovna kršenja ljudskih prava, posebno u obliku genocida, etničkog čišćenja kao strategije ratovanja i njegovih posljedica, te silovanje žena u ratnim situacijama, što dovodi do masovnog egzodusa i izmještnja ljudi. Ukazano je da takva dešavanja moraju biti zaustavljeni odmah i počinioci takvih zločina da moraju biti kažnjeni. Radi prevazilaženja takva stanja neophodno je pored ostalog povećati učešće žena u rješavanju konflikata na nivoima na kojima se donose odluke i štite žene koje žive u situacijama sukoba ili pod stranom okupacijom, te osigurati zaštita, pomoć i obuka žena izbjeglica, kao i drugih raseljenih žena kojima je potrebna međunarodna zaštita.

b) Žene na vlasti i odlučivanju

Utvrđeno je da žene na pozicijama odlučivanja u vladama i zakonodavnim tijelima doprinose prioritetnom rješavanju polno orijentisanih pitanja, vrijednosti i iskustava, te na pružanju novih perspektiva u vezi sa glavnim političkim pitanjima. Bez aktivnog učešća žena i ugrađivanja ženske perspektive na svim nivoima odlučivanja, ne očekuje se postizanje ciljeva ravnopravnosti, razvoja i mira. Usprkos veoma raširenom pokretu ka demokratizaciji u većini zemalja žene uglavnom nemaju dovoljno predstavnika u većini nivoa vlasti, posebno u ministarskim i drugim izvršnim tijelima, i malo su napredovale ka pridobijanju političke moći u zakonodavnim tijelima, ekonomskim i političkim organima koji odlučuju na lokalnom, državnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Vlade, međudržavne i državne korporacije, masovni mediji, banke, akademske i naučne institucije, te regionalne i međunarodne organizacije, uključujući i one u okviru sistema Ujedinjenih naroda, ne iskorištavaju u potpunosti talent žena kao vrhunskih menadžerica, političarki, diplomatkinja i pregovaračica. Stoga se žene moraju ohrabrivati u traženju političkih funkcija, što zahtijeva eliminaciju bilo kakve diskriminacije žena u ovoj oblasti i stravaranje za to povoljnih uslova u njenoj porodičnoj i radnoj sredini.

c) Žene i privreda

U oblasti privrede je utvrđena potreba da se pored ostalog, priznaju kolektivni dogovori kao važan mehanizam eliminacije neravnopravnosti u vezi zarada žena i unapređivanja radnih uslova, prilagođavati radne uslove potrebama invalidnih žena, te poticati stvaranje šema za ocjenu posla na osnovi kriterija koji nisu polno orijentirani i jačati mehanizme sudskog rješavanja pitanja vezanih za diskriminaciju u plaćanju radnika. Uočeno

je da se zaposlene žene suočavaju se sa preprekama koje ih sprečavaju u postizanju njihova potencijala. I one rijetke koje se nalaze na nešto višim nivoima menadžmenta, diskriminacija u smislu pristupa, često sprečava da budu dalje unaprijeđene. Seksualno maltretiranje duboko podriva dostojanstvo radnica i sprečava ih da daju doprinos u skladu sa svojim sposobnostima. Nepostojanje radne sredine koja je pogodna za porodicu, uključujući nepostojanje odgovarajuće brige za djecu i fleksibilnog radno vrijeme, prepreka su ženama da ostvare svoje mogućnosti. Kao strateški cilj je određeno promovisanje i usklađivanje radnih i porodičnih obaveza žena i za njegovu realizaciju utvrđene aktivnosti. Potiče se stvaranje mogućnosti žena i muškaraca da uzmu roditeljsko odsustvo uz zaštitu radnog mjesta i da primaju roditeljske beneficije, ravnopravno podjele obaveza u porodici, posebno u vezi sa djecom i njegom starih osoba, te omogućuje prenosive beneficije zaposlenja i penzionisanja, fleksibilni radni aranžmanarani, čuvanje djece na radnom mjestu i zaštita od seksualnog i drugih oblika maltretiranja zaposlenih. Traži se i eliminisanje rada djece koji je u suprotnosti s prihvaćenim međunarodnim standardima, uz punu implementaciju Konvencije o pravima djeteta i standarda Međunarodne organizacije rada.

d) Obrazovanje žena

Radi osiguraja jednakih prava žena i pristup ekonomskim resursima, štednim i kreditnim mehanizmima i institucijama, skrenuta je pažnja da se treba iskorijeniti nepismenost i obezbijediti ženskoj djeci i ženama ravnopravan pristup obrazovanju i profesionalnoj obuci, nauci i tehnologiji, te omogućiti njihovo permanentno obrazovanje. To pored ostalog zahtijeva eliminisanje polne razlike u pristupu svim oblastima visokog obrazovanja i ukazuje na potrebu stvaranja polno usmjerenog obrazovnog sistema. Cilj je da se obezbjede jednake mogućnosti školovanja i obrazovanja te puno i ravnopravno učešće žena u obrazovnoj upravi i odlučivanju, te ostvari saradnja sa roditeljima, nevladinim organizacijama, omladinskim organizacijama, zajednicama i privatnim sektorom. Mladim ženama treba omogućiti tehničko i akademsko obrazovanje, planiranje karijere, vođstvo, društvene vještine i radno iskustvo, da bi bile pripremljene za puno učešće u društvu.

e) Zdravlje i žene

Zdravlje je stanje ukupne fizičke, mentalne i društvene dobrobiti i nije samo odsustvo bolesti ili invalidnosti. Žensko zdravlje uključuje i emocionalnu, društvenu i fizičku dobrobit žene i određeno je socijalnim, političkim i ekonomskim kontekstom njenog života, kao i biološkim faktorima. Međutim, većina žena nema to zdravlje i dobrobit. Glavna prepreka da žene postignu najviši mogući standard zdravlja je neravnopravnost, i između muškaraca i žena i između žena u različitim geografskim regionima, društvenim klasama i grupama. U državnim i međunarodnim forumima žene ističu da su ravnopravnost, uz podjelu porodičnih odgovornosti, razvoj i mir neophodni uslovi da one imaju optimalno zdravlje tokom cijelog svog života. Dominacija siromaštva i ekonomske zavisnosti kod žena, njihovo iskustvo u vezi sa nasiljem, negativni stavovi o ženama i ženskoj djeci, rasni i drugi oblici diskriminacije, ograničena moć nad svojim polnim i reproduktivnim životom i nedostatak uticaja na odlučivanje jesu društvena realnost koja ima negativne posljedice na njihovo zdravlje.

Ljudska prava žena obuhvataju njihovo pravo da kontrolišu i slobodno i odgovorno odlučuju o svojoj polnosti, uključujući polno i reproduktivno zdravlje, bez prisile,

diskriminacije i nasilja. Ravnopravni odnosi između žena i muškaraca u pitanjima polnih odnosa i reprodukcije, uključujući i puno poštovanje integriteta osobe, zahtijevaju međusobno poštovanje, razumijavanje i dijeljenje odgovornosti za polno ponašanje i njegove posljedice. Polno nasilje, uključujući fizičko i psihološko zlostavljanje, trgovina ženama i djevojkama, te drugi oblici zlostavljanja i seksualne eksploatacije stavljaju žene i djevojke u poziciju visokog rizika od fizičke i mentalne traume, bolesti i neželjene trudnoće. Takve situacije često dovode do toga da žene ne koriste zdravstvene i druge usluge.

f) Ljudska prava žena

Platformom za akciju se reafirmiše da su sva ljudska prava – građanska, kulturna, ekonomska, politička i društvena, uključujući pravo na razvoj – univerzalna, neodvojiva, međusobno povezana (kao što je izraženo u Bečkoj deklaraciji i Akcionom programu, usvojenom na Svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima) i da su ljudska prava žena i ženske djece, sastavni i neotuđivi dio univerzalnih ljudskih prava. Ako se ljudska prava žena, kako su definirana u međunarodnim instrumentima za ljudska prava, ne priznaju u potpunosti i ne budu štita na efikasan način državnim zakonodavstvima, kao i u državnoj praksi - u porodičnom, krivičnom, radnom, građanskom pravu i u upravnim pravilima i propisima, ona će postojati samo nominalno. Od osnovne važnosti za napredak žena i ženske djece je njihovo puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda, što je utvrđeni prioritet vlada i Ujedinjenih nacija. Priznanje važnosti ljudskih prava žena odražava se u činjenici da su tri četvrtine država članica Ujedinjenih nacija postale potpisnice Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena. U onim zemljama koje još nisu postale potpisnice CIDAW konvenciju i druge međunarodnih dokumente o ljudskim pravima, ili gdje su rezervacije u neskladu sa ciljem te konvencije, ili pak gdje državno zakonodavstvo još nije usklađeno sa međunarodnim normama i standardima, ravnopravnost žena de jure još nije osigurana. Uživanje jednakih prava žena se potkopava razlikama između nekih državnih zakonodavstava i međunarodnog prava. Neadekvatno praćenje kršenja ljudskih prava, komplikovani administrativni postupci, nedostatak svijesti u okviru sudskih postupaka obnavljaju de facto ženinu nejednakost. I neprovođenje porodičnih, krivičnih, građanskih, radnih i drugih zakona i administrativnih propisa, kojima se osigurava i štiti uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda žena, de facto se također obnavlja nejednakost.

Imajući na umu Akcioni program Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju i Bečku deklaraciju i Akcioni program, koji je usvojila Svjetska konferencija o ljudskim pravima, IV Svjetska konferencija o ženama je ukazala da se reproduktivna prava zasnivaju na osnovnom pravu svih parova i pojedinaca da slobodno i odgovorno odlučuju o broju, rasporedu i vremenu kada će imati djecu i da imaju podatke i sredstva da tako mogu postupiti, te pravo postizanja najvišeg standarda polnoga i reproduktivnog zdravlja, što uključuje i njihovo pravo na donošenje odluka o reprodukciji bez diskriminacije i nasilja.

g) Nasilje nad ženama

Pekinškim dokumentima je utvrđeno je da nasilje nad ženama predstavlja prepreku postizanju ciljeva jednakosti, razvoja i mira i da su u svim društvima. Nasiljem nad ženama se ugrožava ili poništava uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda žena. Vlade trebaju poduzeti hitne akcije na suzbijanju i eliminisanju svih oblika nasilja nad

ženama u privatnom i javnom životu, bilo da ih čini ili toleriše država ili privatna osoba. Jednakost i nediskriminaciju treba propisati zakonima i provesti u praksi, a žene koje su angažirane u obrani ljudskih prava moraju biti zaštićene.

Izrazom “nasilje nad ženama” označen je svaki akt nasilja zasnovan na polnim razlikama koji dovodi ili će vjerovatno dovesti do psihičkog, tjelesnog ili polnog ugrožavanja ili patnje žena, uključujući i prijetnje takvim aktima, prisilu ili samovoljno oduzimanje slobode, bilo da se to dešava u javnom ili privatnom životu. Shodno tome, nasilje nad ženama obuhvata: (a) tjelesno, polno i psihološko nasilje do kojeg dolazi u porodici, uključujući tuču, polno zlostavljanje ženske djece u domaćinstvu, nasilje vezano za miraz, bračno silovanje, odsijecanje ženskih genitalija i druge tradicionalne postupke koji škode ženama, nasilje koje ne dolazi od bračnog druga i nasilje vezano za eksploataciju; (b) tjelesno, polno i psihološko nasilje do kojeg dolazi u široj zajednici, uključujući silovanje, spolno zlostavljanje, spolno maltretiranje i zaplašivanje na poslu, u obrazovnim institucijama i na drugim mjestima, trgovanje ženama i prisilna prostitucija; (c) tjelesno, spolno i psihološko nasilje počinjeno ili prešutno odobravano od države, gdje god da do njega dolazi. Aktima nasilja nad ženama smatraju se i prisilnu sterilizaciju, prisilni pobačaj i prisilno korišćenje kontraceptivnih sredstava, ubijanje ženske djece i prenatalni izbor pola, ali i drugi vidovi nasilja.

Utvrđeno je da su nasilju više izložene neke grupe žena, kao što su one koje pripadaju manjinama, domorodačke žene, izbjeglice i migrantkinje (uključujući i zaposlene migrantkinje), žene povratnice, žene koje žive u siromaštvu u seoskim i udaljenim sredinama, žene bez sredstava za egzistenciju, žene u institucijama ili u pritvoru, invalidne žene, starije žene i ženska djece. Akti prijetnje nasiljem, bilo da se dešavaju kod kuće ili u zajednici ili da ih čini ili prešutno odobrava država, unose strah i nesigurnost u živote žena i predstavljaju prepreku za postizanje jednakosti i mirnog razvoja, a strah od nasilja, ograničava mobilnost žena i njihov pristup resursima i osnovnim djelatnostima, pa se nasilje nad ženama ispoljava kao jedan od društvenih mehanizama kojima se žene prisiljavaju da budu u podređenoj poziciji u odnosu na muškarce. U mnogim slučajevima nasilje nad ženama i ženskom djecom se dešava u okviru uže ili šire porodice i nerjetko se toleriše, te se često ne prijavljuje zanemarivanje, tjelesno i polno zlostavljanje, pa i silovanje ženske djece i žena od strane članova njihovih porodica ili drugih članova domaćinstva, a i kad se takvo nasilje prijavi, često izostaje zaštita žrtve i kažnjavanje počinilaca.

U ovoj oblasti je ukazano na neophodnost svestranog pristup u promociji porodice, zajednice i države u kojoj nema nasilja nad ženama. Obrazovni sistemi trebaju sistematski promovisati samopoštovanje, međusobno poštovanje i saradnju među muškarcima i ženama, a ravnopravnost, partnerstvo između žena i muškaraca i poštivanje ljudskog dostojanstva moraju prožimati sve faze procesa socijalizacije. Od obuka svih javnih službenika i kažnjavanje počinilaca nasilnih djela nad ženama, očekuje se da dovede do suzbijanja one vrste nasilja koje se nerjetko dešava na domak javnih službenika (uključujući tu policijske i zatvorske službenike), u koje bi žene trebale imati povjerenja.

Uspješno suzbijanje trgovine ženama i ženskom djecom u svrhu seksualne trgovine, određeno je kao prioritetan zadatak svih državnih institucija. Utvrđena je potreba uvođenja i primjene krivične, građanske, radne ili administrativne sankcije u domaćem zakonodavstvu s ciljem kažnjavanja i ispravljanja nepravdi učinjenih ženama i ženskoj djeci koji su izloženi bilo kojem obliku nasilja, bilo da je to u kući, na radnom mjestu,

u zajednici ili društvu. Traži se potpuna implementacija Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (uzimajući u obzir opštu preporuku br.19. Komiteta za eliminaciju diskriminacije nad ženama), te donošenje i provođenje zakone i postupke protiv počinitelja nasilja nad ženama i davanje podrške naporima nevladinih organizacija, kao i provođenje obuke za radnike pravosuđa, obrazovanja, zdravstva, socijalne brige, policijskih i imigracionih službi, kako bi ih upoznali sa prirodom polno zasnovanih djela i prijetnji nasiljem tako da se može osigurati pravičan tretman žena žrtava i izbjeći iskorištavanje moći koje dovodi do nasilju nad ženama. U cilju suzbijanja trgovine ženama i pomaganja žrtvama nasilja uzrokovanog prostitucijom i trgovinom, kao trećeg strateškog cilja, uspostaviće se aktivna saradnja svih nadležnih organa unutrašnjih poslova i institucija s ciljem razbijanja državnih, regionalnih i međunarodnih mreža trgovine, razrađivati obrazovne i programe obuke i politike te razmotriti donošenje propisa kojima je cilj sprečavanje seks-turizma i trgovine, s posebnim naglaskom na zaštiti mladih žena i djece.

Nasilje nad ženama je pogoršano društvenim pritiscima (posebno sramotom od objavljivanja pojedinih postupaka koji se čine nad ženama), nedostatkom pristupa žena pravnim informacijama, pomoći i zaštiti, nedostatkom zakona, neadekvatnim naporima od strane organa vlasti na unapređenju svijesti i provođenju postojećih zakona te odsustvom obrazovnih i drugih sredstava za rješavanje uzroka i posljedica ovog nasilja koje posebno negativno pogađa žensku djecu.

h) Žensko dijete

Polazeći od toga da je žensko dijete današnjice je žena sutrašnjice, utvrđeno je da su sposobnosti, ideje i energija ženskog djeteta, od osnovne važnosti za potpuno postizanje ciljeva jednakosti, razvoja i mira. Da bi žene bile ravnopravni partneri sa muškarcima u svakom aspektu života i razvoja, ženskom djetetu se mora obezbijediti potpuno uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, uključujući ona iz Konvencije o pravima djeteta. Države potpisnice obavezale da će poštovati i osiguravati prava iz te konvenciji “za svako dijete u sklopu svoje jurisdikcije bez diskriminacije bilo koje vrste, bez obzira na rasu, boju lica, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, etničko ili društveno porijeklo, imovinu, zdravstveni ili status pri rođenju djeteta, njegovih roditelja ili staratelja” (član 2, stav 1). Međutim, istraživanja su pokazala da se širom svijeta vrši diskriminacija i nasilje nad ženskom djecom od njihovih najranijih godina života i da se ono nesmanjeno nastavlja tokom cijelog njihovog života, da se ženska djeca često podvrgavaju različitim oblicima seksualne i ekonomske eksploatacije, pedofiliji, prisilnoj prostituciji, nasilju i štetnim običajima, kao što su prenatalno odabiranje pola, incest, mutilacija ženskih genitalija i rani brak. Zabilježena je veća smrtnost ženske djece, kao i da školu pohađa mnogo manji postotak djevojčica u odnosu na dječake. Djevojčice se često tretiraju kao inferiorne i na razne načine se potkopava njihovo samopoštovanje. Diskriminacija i zanemarivanje u djetinjstvu djevojčice dovodi u spiralu koja ih doživotno vodi prema dole i daleko od glavnih društvenih dešavanja. Zbog takvih faktora u njihovoj mladosti, društvenih pritisaka, nepostojanja zakona koji bi ih zaštitili, ili neprovođenja zakona, djevojčice su ugrožene raznim vrstama nasilja, a posebno seksualnim nasiljem, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualnu eksploataciju i trgovinu. Da bi eliminisale sve oblike diskriminacije ženske djece, države preko svojih vlada trebaju osigurati puno provođenje Konvencije o pravima djeteta, revidirati zakone i administrativnu praksu i stvoriti povoljnu sredinu, koja potiče puno

poštovanje prava djece. Sva djeca treba da su jednaka u pravu nasljeđivanja bez obzira na pol. Brak treba da se zaključuje uz svjesni pristanak budućih bračnih partnera, koji imaju minimalnu, zakonom utvrđenu starosnu dob. U zdravstvenom, obrazovnom i drugim sektorima je potrebno osigurati i klasifikovati prema polu i starosnoj dobi sve podatke vezani za djecu, s ciljem uključivanja polne perspektive u izradu i praćenje razvojnih društvenih programa.

U okviru Organizacije ujedinjenih nacija je pored navedenih, donesen i niz drugih značajnih dokumenata. Rezolucijom 1325 Savjeta bezbjednosti UN (2000) je ukazano na potrebe poštovanja principa i ciljeva Povelje UN i drugih dokumenata, u pogledu rješavanja konflikata, zaštite žena i djece u ratnim sukobima, te posvećivanju posebne pažnje tim kategorijama poslije konflikata (uklanjanje mina, uvođenje rodne perspektive u mirovne operacije i dr.). Posebno se naglašava potreba da zemlje članice osiguraju povećano prisustvo žena na svim nivoima odlučivanja u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim institucijama i mehanizmima za sprečavanje, vođenje i rješavanje sukoba. Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/45, koja nosi naziv »Eliminacija nasilja nad ženama«, jedna je u nizu mjera koje se poduzimaju da bi se skrenula pažnja na široko rasprostranjeno nasilje nad ženama i nasilje u porodici (koje se vrlo malo kažnjava u svim društvima) i inicirala akcija na njihovom suzbijanju. Značajan dokument je i Milenijumska deklaracija (2000). Za period 1990-2015 utvrđeni su sledeći razvojni ciljevi: iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi, postizanje opšteg osnovnog obrazovanja, promociju gender jednakosti i jačanje žena, redukciju smrtnosti djece, poboljšanje zdravlja majki, borbu protiv HIV infekcije, malarije i ostalih bolesti, osiguranje očuvanja životne okoline, razvijanje globalnog partnerstva za razvoj.

2.2. DOKUMENTI SAVJETA EVROPE

2.2.1. *Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda* (ECHR-Evropska konvencija), na regionalnom planu je u ovoj oblasti najvažnija. Usvojena je 1950.godine od strane Savjet Evrope (Council of Europe), čija članica je BiH postala 24.4.2002.godine. Jednakost i ravnopravnost polova kao sastavni dio ljudskih prava zagantovanih Evropskom konvencijom, predstavljaju fundamentalni kriterijum demokratije u svakom društvu. Evropska konvencija zabranjuje diskriminaciju u uživanju svih onih prava koja sama predviđa, a njen Protokol 12 (stupio na snagu 1.4.2005.) uspostavlja zabranu diskriminacije u državama članicama u pogledu uživanju bilo kojeg prava prema zakonu tih država, čime se proširuje obim zaštite od diskriminacije i na prava koja sama Evropska konvencija ne predviđa. U slučaju kršenja prava iz Konvencije i njenih protokola, lice se može obratiti Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu, po postupku koji je regulisan Poslovníkom tog suda i Protokolom 11 uz Evropska konvencija (stupio na snagu 1.11.1998.).

Iz prakse Evropskog suda se može vidjeti da se diskriminacija shvata kao različito tretiranje određenog lica ili grupe u analognoj situaciji, bez objektivnog i razumnog opravdanja za mjere i efekte mjera, te bez neophodne proporcionalnosti između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se želio postići. Tužene države lako dokažu da da je postojalo opravdanje za razlikovanje (npr. zaštita prava i interesa trećih lica, zaštita morala, javnog reda i sl.), ali je teško odbraniti postizanje pravičnog balansa između upotrijebljenih sredstava i namjeravanog legitimnog cilja, tj. zaštite interesa zajednice i poštovanja prava i sloboda iz Evropske konvencije. Jedan od

elemenata za utvrđivanje proporcionalnosti je mogućnost da se drugačijim mjerama postigne isti cilj. Obaveze za države iz ECHR nisu samo negativne - da ne vrše diskriminaciju (službenim aktima i aktivnostima), već i pozitivne - da osiguraju efikasno vršenje prava na nediskriminaciju (zabranjivanjem takvih akata, kažnjavanjem određenih aktivnosti i dr.).

2.2.2. *Deklaracija o jednakosti muškaraca i žena* (1988) i više preporuka Savjeta iz oblasti ravnopravnosti polova, uz Evropsku konvenciju i njene protokole, kao pravno obavezujuća dokumenata, predstavljaju politička i strateška dokumenti donesena u okviru rada organa Savjeta Evrope.

2.3. DOKUMENTI EVROPSKE UNIJE

Treba spomenuti i one standarde koji još uvijek ne obavezuju BiH formalno-pravno, ali koji imaju nesumnjivu važnost u ovom periodu kad BiH u ispunjava obaveze za proces pridruživanja Evropskoj uniji (EU). Iako je ovoj regionalnoj organizacija primarni cilj stvaranje jedinstvenog tržišta uz saradnju svih država, ona posvećuje pažnju ljudskim pravima, jednakosti i ravnopravnosti polova.

2.3.1. *Ustav za Evropu*, za osnovne vrijednosti na kojima se EU zasnovana navodi poštovanju ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava. Ravnopravnost muškarca i žene kao osnovna načela ugrađeni su kako u Ustav tako i u konstitutivne akte EU - Ugovore iz Matrihta (1993) i Amsterdama (1999). Njima se promovise društvo preovladavajućeg pluralizma, nediskriminacije, tolerancije, pravde, jednakosti između žena i muškaraca, solidarnost između generacija i zaštita prava djeteta. U Povelji osnovnih prava (koja čini drugi dio Ustava), garantuje se nediskriminacija, a poseban član (II 83), posvećen je jednakosti žena i muškaraca. Taj član predviđa da jednakost žena i muškaraca mora biti osigurana na svim poljima i područjima, uključujući zapošljavanje, rad i platu. Princip ravnopravnosti neće sprečavati održavanje ili uvođenje mjera kojima se obezbjeđuju određene prednosti u korist pola koji je nedovoljno zastupljen.

2.3.2. *EU Gender Roadmap (u slobodnom prevodu - Smjernice za postupanje)* 2006-2010, izrađena u okviru Evropske unije, uključuju ekonomsku nezavisnost žena i muškaraca, promovise profesionalan, privatn i porodični život, jednako učešće žena u procesu donošenja odluka, eliminaciju svih oblika nasilja na osnovu pola, i trgovine ljudima, ukudanju gender stereotipa u društvu, te promovisanje gender jednakosti i van EU.

**3. PROPISI U
BOSNI I HERCEGOVINI
ZAŠTITE RODNE
JEDNAKOSTI I
RAVNOPRAVNOSTI**

Ustav Bosne i Hercegovine posebnu pažnju posvećuje ljudskim pravima i slobodama. Ustav Bosne i Hercegovine, kao i entitetski i kantonalni ustavi (ukupno 13 ustava) i Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, garantuju brojna ljudska prava, te zabranjuju diskriminaciju po bilo kom osnovu. Katalog zaštićenih prava podrazumijeva sva prava i slobode garantovane već pomenutim međunarodnim dokumentima. Pored Zakona o ravnopravnosti polova, koji izričito zabranjuje diskriminacije po osnovu pola u javnom i privatnom životu, i veći broj domaćih zakona sadrže odredbe koje zabranjuju diskriminaciju po osnovu pola, rase, jezika, vjere, nacionalnog ili socijalnog porijekla, kao što su: Krivični zakon, Izborni zakon, Porodični zakon, Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o radu, Zakon o zapošljavanju, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Zakon o lokalnoj samoupravi. Antidiskriminacijske odredbe su sadržane i neki drugi propisi, kao opšti kolektivni ugovori i opšti radno-pravni akti poslodavaca.

3.1. Ustav

Stupanjem na snagu Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonskog sporazuma) 14.12.1995. godine, čiji je sastavni dio i Ustav Bosne i Hercegovine, mnogi međunarodni akti posvećeni zaštiti ljudskih prava, uvedeni su direktno u pravni sistem Bosne i Hercegovine. Već je u Preambuli Ustava naglašena posvećenost dosljednom provođenju principa i odredaba Povelje UN, Opšte deklaracije o ljudskim pravima, međunarodnih paktova o ljudskim pravima, Deklaracije o pravima pripadnika nacionalnih, etničkih, religijskih i jezičkih manjina, kao i drugih instrumenata o ljudskim pravima.

Poglavlje II Ustava BiH, pod nazivom «Ljudska prava i osnovne slobode» posvećeno je ljudskim pravima i principu nediskriminacije, a u Aneksu I su nabrojani međunarodni instrumenti posvećeni ljudskim pravima i član II tačka 4. Ustava garantuje uživanje svih tih prava i sloboda bez ikakve diskriminacije, uključujući i onu po osnovu pola. U BiH i oba njena entiteta ustanovljava se najviši nivo zaštite međunarodno priznatih prava i osnovnih sloboda (pri čemu se prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji i u njenim protokolima, direktno se primjenjuju i ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima), u katalog kojih su uključeni: pravo na život, pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni, pravo lica da ne bude držano u ropstvu, potčinjenosti ili prisilnom radu, pravo na ličnu slobodu i sigurnost, pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom, te prava na - privatni i porodični život, dom i prepisku, slobodu misli, savjesti i vjere, slobodu izražavanja, slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugim, na brak i zasnivanje porodice, na imovinu i obrazovanje, kao i pravo na slobodu kretanja i prebivališta. Ustav BiH (član II stav 4.), pod nazivom »Nediskriminacija«, garantuje uživanje svih prava i sloboda predviđenih u članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava, svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno i socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status. Za implementaciju ovih prava i sloboda su određeni svi organi vlasti i sudovi u Bosni i Hercegovini. Ustavom je utvrđeno da će Bosna i Hercegovina ostati, odnosno da je postala potpisnica svih međunarodnih sporazuma pobrojanih u Aneksu I tog Ustava, dok

su opšta načela međunarodnog prava postala sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i entiteta.

Ustavom se garantuje svim licima, bez diskriminacije po bilo kom osnovu, uživanje prava i sloboda predviđenih u Evropskoj konvenciji i međunarodnim sporazumima iz Aneksa I (Dodatni sporazumi koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini):

1. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948)
2. Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949) i Dopunski protokoli I i II (1977)
3. Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951) i Protokol (1966)
4. Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957)
5. Konvencija o smanjivanju broja lica bez državljanstva (1961)
6. Međunarodna konvencija o uklanjanu svih oblika rasne diskriminacije (1965)
7. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Opcioni protokoli (1966 i 1989)
8. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)
9. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama CEDAW (1979)
10. Konvencija protiv mučenja i drugog nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1984)
11. Evripska konvencija o sprečavanju mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1987)
12. Konvencija o pravima djeteta (1989)
13. Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (1990)
14. Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992)
15. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994).

3.2. Zakon o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini

Zakon o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini (objavljen u Službenom glasniku BiH br.16/2003, stupio na snagu 24.6.2003.godine, u daljem tekstu – ZRP), uređuje i štiti ravnopravnost polova i garantuju jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj tako i u privatnoj sferi društva, te sprečava direktna i indirektna diskriminacija po osnovu pola. Izrazu „pol“ je u ovom zakonu dat značaj koji je unutar društva dat biološkom određenju pola. Zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola i polne orijentacije i garantuje puna ravnopravnost polova u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Nameće obaveze vlastima da uspostave mehanizme prevencije i pružanja zaštite, pomoći i naknade žrtvama nasilja i eliminišu nasilje na osnovu pola. Za kršenje tih obaveza predviđaju se kazne.

Diskriminacija po osnovu pola je definisana kao svako pravo ili faktičko, direktno ili indirektno razlikovanje, privilegiranje, isključivanje ili ograničavanje zasnovano na polu, zbog kojeg se pojedinim licima otežava ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje njihovih ljudskih

prav i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i svakom drugom području javnog života. Razlikuje se direktna i indirektna diskriminacija. Direktna diskriminacija postoji kad je jedna osoba po osnovu pola bilo tretirana, tretira se ili može biti tretirana, nepovoljnije u odnosu na drugu osobu u istoj ili sličnoj situaciji. Indirektna diskriminacija po osnovu spola postoji kada prividno neutralna pravna norma, kriteriji ili praksa jednaka za sve dovede u nepovoljan položaj osobu jednog pola u poređenju sa osobama drugog pola.

Svako kome je povrijeđeno pravo koje garantuje ZRP, može pokrenuti odgovarajući postupak pred nadležnim sudom i prije nego je pokrenut ili okončan postupak zaštite kod poslodavca. Diskriminacija, nasilje na osnovu pola, uznemiravanje i seksualno uznemiravanje zasnovano na polu, predstavlja osnov za naknadu štete, koja se utvrđuje prema Zakonu o obligacionim odnosima u parničnom i izvršnom postupku.

Sudovi su obavezani da sve odluke koje se odnose na povodu neke od odredaba ovog zakona, dostavljaju Agenciji za ravnopravnost polova BiH i entitetskim gender centrima, a svi drugi državni organi na svim nivoima su obavezani na preduzimanje svih potrebnih mjera radi provođenja ovog zakona, što uključuje: donošenje programa mjera radi postizanja jednakosti polova u svim oblastima i na svim nivoima vlasti i donošenje novih ili izmjenu postojećih zakona radi usklađivanja sa odredbama ovog zakona i obezbjeđenja sudske zaštite (građanske i krivične) u svim slučajevima povrede odredaba ovog zakona. ZRP promoviše vođenje rodno osjetljive statistike za širokom krug subjekata i obavezuje ih na razvrstavanje po polu svih statističkih podataka i informacija koje se prikupljaju, evidentiraju i obrađuju u državnim organima na svim nivoima, javnim službama i ustanovama, državnim i privatnim preduzećima i svim ostalim subjektima.

Nepoštovanje propisanih obaveza, predstavlja prekršaje iz člana 28. ZRP, za koje su propisane novčane kazne za pravno lice i odgovorno lice u tom pravnom licu, te pojedince koji su samostalni preduzetnici. Pravnom licu se po ovom zakonu mogu izreći novčane kazne od 1.000 do 30.000 KM, a odgovornom licu u pravnom licu i samostalnom preduzetniku novčane kazne od 100 do 1.000 KM, za prekršaje izvršene: 1.nepreduzimanjem odgovarajućih mjera i efikasnih mehanizama zaštite protiv diskriminacije po osnovu pola, uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja, 2.nepreduzimanjem odgovarajućih mjera radi eliminacije i sprečavanja zabrane diskriminacije po osnovu pola u radu i radnim odnosima kako je definirano članom 7. i 8 ovog zakona, 3.neobezbjeđivanje planova, programa i metodologije u obrazovnim institucijama koje će garantirati eliminaciju stereotipnih programa koji za posljedicu imaju diskriminaciju i nejednakost među spolovima, 4.nerazvrstavanje po polu statističkih podataka i informacija koji se prikupljaju, evidentiraju i obrađuju, 5.neomogućavanje javnosti da ima uvid u statističke podatke koje se vode shodno ovom zakonu i 6.uvredljivim, omalovažavajućim ili ponižavajućim načinom predstavljanja bilo koje ličnosti javno, s obzirom na pol.

Članom 27. ZRP propisano je posebno krivično djelo: “Ko na osnovu pola vrši nasilje, uznemiravanje i seksualno uznemiravanje, opisano u odredbama člana 4. ovog zakona, kazniće se za krivično djelo kaznom zatvora u trajanju od 6 mjeseci do 5 godina”. Prema članu 4. ZRP: - nasilje na osnovu pola je bilo koje djelo koje nanosi fizičku, mentalnu, seksualnu, ekonomsku štetu ili patnju kao i prijetnja takvim djelima koje ozbiljno sputavaju osobe da uživju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti polova u javnoj i privatnoj sferi života, uključujući trgovinu ljudim radi prisilnog rad, te ograničenje ili proizvoljno lišenje slobode, - uznemiravanje na osnovu pola je svaka situacija u kojoj dođe do neželjenog ponašanja u vezi

sa polom, a koje ima za cilj i rezultat nanošenje štete integritetu osobe ili stvaranje zastrašujuće, neprijateljske, ponižavajuće ili prijeteće ili slične situacije i - seksualno uznemiravanje je svako ponašanje koje riječima ili radnjama, ili psihičkim djelovanjem seksualne prirode ima za cilj ili rezultat nanošenje štete integritetu osobe, ili stvaranje zastrašujuće neprijateljske ponižavajuće, prijeteće ili slične situacije, a koje je motivirano pripadnošću različitom polu ili različitom seksualnom orijentacijom, a koja za oštećenu osobu predstavlja nepoželjno fizičko, verbalno, sugestivno i drugo ponašanje.

Ovo djelo se može izvršiti donošenjem nekog pismenog akta ili pak stvaranjem faktičkog stanja koje je u uzročnoj vezi sa nastupanjem zabranjene posljedice. Inkriminisano ponašanje je motivisano diskriminacijom po osnovu pola i izvrilac može biti svako ko je u prilici da vrši takvo nasilje, uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje. Krivična odgovornost postoji samo ako je izvršilac postupao s umišljajem. Nije od značaja da li je do diskriminacijom motivisanog nasilja ili uznemiravanja, dovela njegova naklonost ili pak netrpeljivosti prema određenom polu. Izvršenjem ovog krivičnog djela može biti oštećeno jedno ali i više lica čiji su zakoniti interesi povrijeđeni.

Do nasilja može doći u javnoj ili privatnoj sferi života. Nasilje do kojeg dolazi u vršenju funkcija vlasti ima poseban značaj. Realno je vrlo ograničena mogućnosti suprotstavljanja građana takvom ponašanju nosilaca funkcija vlasti ili javnih ovlašćenja. Zakonodavac je takva ponašanja izjednačio sa ponašanjima u privatnoj sferi. Dosadašnja primjena ovog zakona na području Bosne i Hercegovine nije dala očekivane rezultate. Mali broj proseguiranih slučajeva i sudska praksa upućuju na zaključak da inkriminisana ponašanja nisu prepoznata u većini slučajeva od strane organa gonjenja i pravosuđa, pa ni samih oštećenih lica.

Obaveze poštovanja principa ravnopravnosti i nediskriminacije polova, pored ZRP predviđaja i više drugih zakona koji su u upotrebi u BiH, kao što su krivični i porodični zakoni, zakoni o radu i zapošljavanju, zakoni o zaštiti od nasilja u porodici i dr.

3.3. Krivični zakoni

Posebno poglavlje svih krivičnih zakona koji se primjenjuju u BiH posvećeno je krivičnim djelima protiv sloboda i prava građana, ali su ove vrijednosti zaštićene i velikim brojem krivičnih djela svrstanih u drugim poglavljima tih zakona. Krivični zakon Republike Srpske («Službeni glasnik Republike Srpske» broj 49/03, u daljem tekstu - KZ RS) u grupi krivičnih djela protiv sloboda i prava građana (glava XVII) sadrži sledeća krivična djela: povreda ravnopravnosti građana, povreda prava upotrebe jezika i pisma, prinuda, otmica, protivpravno lišenje slobode, onemogućavanje povratka izbjeglih i raseljenih lica, zlostavljanje, ugrožavanje sigurnosti, narušavanje nepovredivosti stana, protivzakonito pretresanje, povreda tajnosti pisma ili drugih pošiljki, neovlašćeno otkrivanje profesionalne tajne, neovlašćeno rislušivanje i tonsko snimanje, neovlašćeno fotografisanje, neovlašćeno korišćenje ličnih podataka, povreda prava na podnošenje pravnog sredstva, povreda slobode vjere i vršenja vjerskih obreda, povreda slobode izražavanja nacionalne pripadnosti, povreda slobode izražavanja misli, sprečavanje štampanja distribucije štampanih stvari i emitovanja, povreda prava na udruživanje i političko organizovanje i povreda prava na javno okupljanje.

Svim krivičnim zakonima koji se primjenjuju u BiH propano je krivično djelo povreda avnopravnosti građanina (članovima 146. KZ BiH, 162. KZ RS, 177. KZ FBiH i 174. KZ BD BiH), sa određenim razlikama za koje je teško naći opravdanje. Za razliku od ostalih krivičnih

zakona, prema KZ RS izvršilac ovog krivičnog nije nužno službeno lice, već ga može izvršiti i svako drugi “ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, vjeri, polu, jeziku, političkom ubjeđenju, polnoj usmjerenosti, nacionalnoj ili etičkoj pripadnosti, imovnom stanju, rođenju ili socijalnom porijeklu, obrazovanju ili društvenom položaju, uskrati ili ograniči slobodu ili pravo čovjeka utvrđeno ustavom, zakonom ili ratifikovanim međunarodnim ugovorom, ili ko na osnovu ove razlike daje građanima povlastice ili pogodnosti suprotno ustavu, zakonu ili ratifikovanom međunarodnom ugovoru”. Za to djelo je se može izreći kazna zatvora do 3 godine; ista kazna je predviđena i za onog ko proganjanja lica ili organizacija zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost polova; ukoliko je pak nekog od tih djela učinilo službeno lice zloupotrebom službenog položaja ili oblašćenja, to djelu daje teži oblik za koji je propisana kazna zatvora od 6 mjeseci do 5 godina.

Uskraćivanje prava u smislu ovog krivičnog djela podrazumijeva onemogućavanje građana da ostvaruju prava koja im pripadaju po osnovu ustava, zakona ili međunarodnog ugovora, na način da se nekom ne prizna prava koje mu pripada, ako se odbije donošenje odluke o zahtjevu nekog lica, pa i ako se o njemu ne odluči blagovremeno ukoliko se time to lice onemogućuje u korišćenju svog prava, ili pak ako se daju pogrešne upute o načinu korišćenja prava. Ograničenje prava postoji kad građaninu nije u potpunosti uskraćeno pravo koje mu pripada, ali se zbog inkriminisanog postupanja učinioca, to pravo ne može u potpunosti koristiti, što se može postići nekom od naprijed navedenih radnji osim nepriznavanjem prava, pri čemu treba imati u vidu da je osnovna razlika između ova dva načina izvršenja djela u tome što uskraćivanje ima za posljedicu da neko ne može u konkretnoj situaciji ostvariti neko svoje pravo, dok u slučaju ograničenja, to pravo se ne može koristiti u potpunosti ili je njegovo korišćenje u većoj ili manjoj mjeri otežano. Osim toga, djelo se može izvršiti i davanjem povlastica ili pogodnosti građanima bez odgovarajućeg osnova, čime se oni privileguju i dovode u povoljniji položaj u odnosu na druge građane. Nije pri tom od odlučnog značaja na koji način je to učinjeno, o kom pravu se radi i kojim aktom je to pravo utvrđeno, niti se zahtijeva da je neosnovanim davanjem povlastica ili pogodnosti učinjena konkretna šteta drugom.

Djelo štiti ravnopravnosti građana. Postoji u onim slučajevima kad se nekom uskrate ili ograniče njegova građanska prava zbog određenih političkih uvjerenja (koja može izražavati kao pripadnik određene političke partije ili na neki drugi način), ali i ako se to učini zbog njegove političke neopredjeljenosti, jer lična ubjeđenja čovjeka, kako politička tako i ostala, ne smiju biti razlog za neravnopravan tretman građana. Krivično djelo je dovršeno kad nastupi odgovarajuća posljedica, tj. kad je nekom čovjeku uskraćeno ili ograničeno neko pravo, odnosno kad mu je data neopravdana povlastica ili pogodnost. Može se izvršiti samo s namjerom koja obuhvaća svijest da se po osnovu navedenih razlika u nacionalnosti, rasi, polu i dr. građanima ograničavaju ili uskraćuju prava, odnosno daju neopravdane povlastice ili pogodnosti. Krivično gonjenje zbog ovog krivičnog djela, poduzima se i u slučajevima kada imamo povredu ravnopravnosti građana po osnovu pola i polne pripadnosti, ukoliko radnje te povrede ne predstavljaju posebno krivično djelo iz člana 27. ZRP.

Krivilčno djelo povreda prava uporebe jezika i pisma (član 163. KZ RS), čini onaj ko uskrati ili ograniči građanima pravo na upotrebu jezika ili pisma zagwarantovanog ustavom, zakonom ili ratifikovanom međunarodnom ugovoru. U BiH su u ravnopravnoj upotrebi jezici svih konstitutivnih naroda kao i latinično i ćirilično pismo i pravo je građana da se koriste svojim jezikom i pismom u postupcima i prilikom obraćanja organima, javnim institucijama, preduzećima i drugim subjektima.

Krivični zakon BiH predviđa uskraćivanje ili ograničenju prava građaninu na slobodno zapošljavanje na cijelom području Bosne i Hercegovine i pod jednakim propisanim uslovima, kao jedan od oblika krivičnog djela povreda ravnopravnosti čovjeka i građanina, a takva krivična djela su propisana i entitetskim zakonodavstvom.

3.4. Zakoni o zapošljavanju i radu

Evropskom socijalnom poveljom država je obavezna da ženama obezbijedi odsustvo prije i nakon poroda (od najmanje 14 sedmica), bilo putem plaćenog odsustva ili putem odgovorajućih naknada iz socijalnog osiguranja ili državnih fondova (u iznosu koji može biti 80% od normalne zarade), što znači da zaposlena žena treba da ima najmanje 14 sedmica porodiljskog odsustva i da pri tome ima dovoljno sredstava da to odsustvo koristi. Za vrijeme trudnoće žena ne može biti otpuštena sa posla, a majci koja dojilji se mora obezbijediti za to potrebno odsustvo sa postla. Država je obavezna da reguliše rad trudnih žena u noćnim smjenama. Entitetski zakoni o radu na skoro identičan način regulišu status žene za vrijeme trudnoće. Poslodavac, prema ovim zakonima nema pravo odbiti da zaposli ženu zato što je trudna, ili joj zbog trudnoće otkazati ugovor o radu ili rasporediti na drugo radno mjesto i može ženu rasporediti na druge poslove za vrijeme trudnoće ili dojenju djeteta, ako je to po nalazu ovlaštenog ljekara u interesu njenog zdravlja. Ako poslodavac nije u mogućnosti da omogući raspoređivanje, žena ima pravo na odsustvo sa rada uz naknadu plate u skladu sa kolektivnim ugovorom i pravilnikom o radu. Ovaj privremeni raspored ne može uticati na smanjenje plate, a premještaj na drugo radno mjesto se može obaviti samo uz njen pismeni pristanak.

ZRP propisuje da su svi po osnovu pola ravnopravni u procesu zapošljavanja i da poslodavac vrši diskriminaciju po osnovu pola ako ne primjenjuje jednake plate i druge beneficije za jednak rad, odnosno rad jednake vrijednosti. Diskriminacija postoji i ukoliko nisu onemogućeni jednaki uslovi obrazovanja, osposobljavanja i stručno usavršavanja. Diskriminaciju predstavlja i različit tretman zbog trudnoće, porođaja ili korišćenja prava na porodiljsko odsustvo, što uključuje i onemogućavanje povratka na posao ili jednakoplaćen posao na istom nivou nakon isteka porodiljskog odsustva kao i različit tretman muškaraca i žena prilikom odlučivanja o korišćenju odsustva nakon rođenja djeteta. ZRP nalaže poslodavcu da u slučaju diskriminacije po osnovu pola i seksualnog uznemiravanja poduzme sve mjere u cilju njenog otklanjanja i sprečavanja i prema osobi koja se žalila ne smije preduzimati nikakve mjere zbog činjenice da se žalila na to uznemiravanje. Primjenu ove odredbe zakona je teško obezbijediti pošto se zaposleno lice plaši da će poslodavac represivno reagovati i da će ostati bez posla, a društveni mehanizmi mu ne pružaju dovoljnu garanciju za zaštu. Dokazivanje ove vrste diskriminacije najčešće traži složenu proceduru i komplikovan dokazni postupak, za koji je žrtvama potrebna stručna pomoć i uključivanje svih struktura i institucija koje se bave ovom problematikom, ali sa aktivnom ulogom.

3.4. Zakon o radu

Zakon o radu Republike Srpske (prečišćeni tekst - 2007), sadrže odredbe koje štite radnika od diskriminacije na osnovu pola. U osnovnim odredbama Zakon o radu (član 5) zabranjuje diskriminaciju prema radniku kao i licu koje traži zaposlenje i propisuje da radnik koji traži zaposlenje ne može biti stavljen u neravnopravan položaj kod ostvarivanja prava po osnovu rada i prava na zaposlenje zbog rase, etničke pripadnosti, boje kože, pola, jezika, religije,

političkog ili drugog mišljenja i ubjeđenja, socijalno porijekla, imovnog stanja, članstva ili nečlanstva u sindikatu ili političkoj organizaciji, tjelesnog i duševnog zdravlja i drugih obilježja koja nisu u neposrednoj vezi sa prirodom radnog odnosa. Zakon razlikuje (član 107) neposrednu i posrednu diskriminaciju, tako da neporedna diskriminacija predstavlja svako postupanje uzrokovano nekim od navedenih osnovna, kojim se radnik ili lice koje traži zaposlenje stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji. Posredna diskriminacija postoji kada naizgled neutralna odredba, pravilo ili praksa stavlja ili bi stavili u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica lice koje traži zaposlenje ili radnika, zbog određenih osobitna, stratusa, opredjeljenja ili ubjeđenja. Zakon izričito propisuje da diskriminacija nije dozvoljena u odnosu na uslove za zapošljavanje i izbor kandidata za obavljanje određenog posla, uslove rad i sva prava iz radnog odnosa, obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje, napredovanje u poslu i otkaz ugovora o radu. Svi ugovori o radu kojima se utvrđuje diskriminacija i koji sadrže diskriminatorne odredbe, prema ovom zakonu se smatraju ništavnim. Ovim zakonom je proklamovana ravnopravnost polova u postupku zapošljavanja, tako što je zabranjena diskriminacija po osnovu pola u postupku zapošljavanja, trajanja radnog odnosa i otkaza ugovora o radu, a poznaje i opravdanu diskriminaciju koja je dozvoljena i zakonom regulisana, tj. ako je normama, pravilima ili praksom moguće opravdati postizanje zakonitog cilja koji je proporcionalan preduzetim nužnim i opravdanim mjerama, uspostavljanje specijalnih mjera, radi postizanja jednakosti i ravnopravnosti polov i eliminacije postojeće neravnopravnosti, odnosno zaštite polova po osnovu biološkog određenja. U zakonu imamo i primjer za opravdanu diskriminaciju, u propisu (član 52) da se trudnim ženama počevši od šestog mjeseca trudnoće i majkama sa djetetom do jedne godine života zabranjen noćni rad. Za vrijeme trudnoće, porađaja i njege djeteta žena ima pravo na porođajno odsustvo od jedne godine neprekidno, a za bliznace i svako sljedeće dijete ima pravo na porođajno odsustvo od 18 mjeseci neprekidno.

U Zakon o radu RS su inkorporirane odredbe kojima je zbranjeno uznemiravanje i seksualno uznemiravanje po osnovu pola, kao i sistematsko zlostavljanje radnika od poslodavca i drugih zaposlenih (mobing). Prema ovom zakonu uznemiravanje je svako neželjeno ponašanje uzrokovano diskriminacijom koje ima za cilj i li predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i radnika, a izaziva strah ili stvara ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Seksualno uznemiravanje ovaj zakon definiše kao svako verbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj i predstavlja povredu dostojanstva lica koje traži zaposlenje, kao i radnika u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Nasilje po osnovu pola u oblasti rada i radnih odnosa, predstavlja po ovom zakonu bilo koje djelo koje nanosi, fizičku, psihičku, seksualnu ili ekonomsku štetu ili patnju kao i prijetnje takvim djelima koje ozbiljno sputavaju lica da uživaju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti polova, u radu i/ili u vezi sa radom. Mobingom se smatra poseban oblik ponašanja na radnom jestu kojim se jedno ili više lica sistematski, u dužem vremenskom periodu, psihički zlostavlja ili ponižava s ciljem da se ugrozi njihov ugled, čast, ljudsko dostojanstvo i integritet. Zakon obavezuje poslodavca da podizme mjere radi sprečavanja nasilja po osnovu pola, diskriminacije, uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja u radu. Zakonodavac štiti radnika i zabranjuje poslodavcu da preduzma bilo kakve mjere prema radniku zbog činjenice da se žalio na nasilje, diskriminaciju, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje i mobing. Ovim treba da se licu koje prijavi diskriminatorno ponašanje, osigura zaštita od primjene represivne mjere od strane poslodavca i nastupanje bilo kakvih negativnih posljedica. U praksi se za sad ovo teško ostvaruje. Teška ekonomska situacijau i veliki broj nezaposlenih u državi, omogućuje poslodavcima da lakše ostvare razne pritiske na zaposlene, što uključuje i ucjene da će ostati bez

posla zbog bilo kakvog izraženog nezadovoljstva i prijava nadležnim državnim organima, što ima negativne implikacije na ukupni status radnika. Mnogi od njih nisu prijavljeni na obavezne vidove osiguranja od strane poslodavca i rade “na crno“. Termin - “na crno“, koji se odavno udomaćio u upotrebi, najslikovitije odražava stvarni položaj tih radnika. **Ostaje otvoreno pitanje kakvu zaštitu uživa ova sve brojnija populacija radnika i da li je društvo obezbijedilo uslove da se i oni mogu nesmetano obratiti sudu i tražiti punu zaštitu svojih prava iz rada i radnih odnosa.** Zakon omogućuje radniku i licu koje traži zaposlenje da u svim slučajevima diskriminacije pokrene postupak pred nadležnim sudom i traži naknadu štete, pri čemu je teret dokazivanja da nije bilo diskriminacije (odnosno da je postupljeno u skladu sa zakonom) na poslodavcu, a ne na radniku, što je novina u domaćem zakonodavstvu i svakako je povoljnije za radnika, odnosno licekoje traži zaposlenje. **Lica oštećena diskriminacijom imaju pravo da zbog toga pokrenu krivični ili građanski postupak, bez obzira na to što su pokrenula postupak za naknadu štete koji je predviđen ovim zakonom. Ako je radnik ili lice koje traži zaposlenje podnijelo tužbu i tražilo naknadu štete zbog učinjene diskriminacije u radu i zapošljavanju, a sud utvrdi da je tužba osnovana, obavezaće poslodavca da radniku ili licu koje traži zaposlenje odnosno tužiocu obezbijedi ostvarivanje prava koja su mu uskraćena ili da plati odgovarajuću novčanu naknadu.** Pred sudovima je malo ovakvih predmeta i oskudna je sudska praksa. Sve to upućuje na potrebu intervencija kako vladinog tako i nevladinog sektora radi prevazilaženja ove loše prakse i pružanja pomoći i podrške radnicima koji trepe diskriminaciju.

**4. ZAŠTITA OD
NASILJA U PORODICI
PO DOMAĆEM
ZAKONODAVSTVU**

U našem društvu je dat poseban značaj zaštiti porodice od nasilja bilo koje vrste i ispoljena je svijest o višestruko štetnim i dalekosežnim posljedicama nasilja koje se dešava unutar porodica, kako po pojedince i njihove porodice, tako i društvo u cjelini. Nalazeći da sva ponašanja koja se smatraju nasiljem u porodici, realno nisu jednako društveno opasna, zakonodavac je nekima dao značaj krivičnog djela, a nekima značaj prekršaja. Kao krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici prvi put je propisano Krivičnim zakonikom Republike Srpske («Službeni glasnik Republike Srpske» broj 22/00), koji je stupio na snagu 01.10.2000.godine. Tu inkriminaciju u svemu je preuzeo i važeći Krivični zakon Republike Srpske («Službeni glasnik Republike Srpske» broj 49/03, u daljem tekstu - KZ RS), koji je stupio na snagu 1.7.2003. godine. Krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici svrstano je u grupu krivičnih djela protiv braka i porodice. Međutim i pored toga što je nasilja u porodici kao krivično djelo, izjadnjačeno s drugim oblicima kriminaliteta, do danas ipak nisu postignuti očekivani rezultati krivičnopravne zaštite od ovog teškog i specifičnog oblika nasilničkog ponašanja. Donošenje posebnog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici („Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 118/05 i 17/08, u daljem tekstu - ZZNP), kojim je zabranjen bilo koji oblik nasilja u porodici i propisane određene radnje nasilja kao prekršaji, čijim učiniocima se pored novčanih kazni mogu izreći i neke od posebnih zaštitnih mjera, imalo je za cilj pružanje potpunije zaštite svih onih koji su izloženih nasilju u svojim porodicama, kao i otkrivanje i otklanjanje uzroka koji su dovodili do nasilja, kako bi se ova vrsta nasilja što uspješnije suzbijala.

4.1. Krivičnopravna zaštita od nasilja u porodici

Članom 208. KZ RS propisano je krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici: (st.1) „Ko primjenom nasilja, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice ili porodične zajednice, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine); (st.2) Ako je pri izvršenju djela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da tijelo teško povrijedi ili zdravlje naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do tri godine; (st.3) Ako je usljed djela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušenje zdravlja ili su ona učinjena prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina; (st.4) Ako je usljed djela iz prethodnih stavova nastupila smrt člana porodice ili porodične zajednice, učinilac će se kazniti zatvorom od dvije do dvanaest godina; (5) Ko liši života člana porodice ili porodične zajednice kojeg je prethodno zlostavljao, kazniće se zatvorom najmanje deset godina; (st.6) Pod porodicom ili porodičnom zajednicom u smislu ovog djela podrazumijevaju se i bivši supružnici i njihova djeca, kao i roditelji bivših supružnika“.

Učiniocu krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici mogu se pored kazni izreći i mjere bezbjednosti - obavezno psihijatrijsko liječenje, obavezno liječenje od zavisnosti i oduzimanje predmeta. Mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja obavezno se izriče učiniocu koji je ovo krivično djelo učinio u stanju bitno smanjene uračunljivosti ako težina učinjenog djela i stepen duševne poremećenosti učinioca ukažu na opasnost da će učiniti isto tako teško ili teže djelo i da je za otklanjanje te opasnosti neophodno njegovo liječenje. Ova

mjera traje dok ne prestanu razlozi zbog kojih je izrečena, a najduže dok ne istekne izdržavanje kazne ili isteka vremena provjeravanja iz uslovne osude.

Neadekvatan medicinski i socijalni tretman lica sa duševnim poremećajima, može dovesti do njihovog nasilnog ponašanja prema ostalim članovima porodice, a porodica ne želi izlagati javnosti duševnu bolest ili poremećaj nekog od svojih članova, pa se njegovo nasilno ponašanje prikriva, pa se stoga takvi slučajevi nasilja teško otkrivaju i suzbijaju. Otkrivaju se prekasno, najčešće tek kad članovi porodice koji su izloženi nasilju pretrepe ozbiljne tjelesne povrede ili počnu da ispoljavaju znake ozbiljnih duševnih patnji i poremećaja izazvanih nasiljem, pa postaju uočljivi u svojoj sredini i prepoznati kao žrtve nasilja najšešće od strane ljekara ili nastavnika. Naša sudska praksa bilježi slučajeve kad se za nasilje u porodici saznalo tek pošto je nasilnik teško tjelesno povrijedio ili usmrtio člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao, a i slučajeve kada je zlostavljani član porodice usmrtio nasilnika, ne nalazeći druge mogućnosti da se od njega zaštiti ili je kao žrtva nasilja bio doveden u stanje privremene duševne poremećenosti. Mjera bezbjednosti obaveznog liječenja od zavisnosti treba da se primjeni prema svakom učiniocu krivičnog djela nasilje u porodici kad se utvrdi da je to djelo učinio pod odlučujućim djelovanjem zavisnosti od alkohola ili opojnih droga i ako postoji opasnost da će zbog te zavisnosti nastaviti sa kriminalnim ponašanjem. Iako su u velikom broju slučajeva ovi zakonski uslovi bili ispunjeni, u praksi se ova mjera rijetko nedovoljno efikasno primjenjuje. Ovakva praksa ne doprinosi otklanjanju stanja i uslova koji dovode do ponavljanja nasilja u porodicama čiji su članovi zavisnici od alkohola ili opojnih droga, čiji broj je u našem društvu sve veći. Zbog neadekvatnih krivičnih sankcija i nedostatka mjera zaštite lica oštećenih izvršenjem krivičnog djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, kao i neefikasnog i dugotrajnog postupka, stvoreno je nepovjerenje žrtava nasilja u rad pravosudnih organa.

4.2. Prekršajnoppravna zaštita od nasilja u porodici

Članom 6. ZZNP, zabranjen je bilo koji oblik nasilja u porodici. Nasilje u porodici predstavlja svako djelo kojim se nanosi fizička, psihička ili seksualna povreda, patnja ili ekonomska šteta, kao i prijetnja takvim radnjama ili propuštanje dužnog činjenja i pažnje, što ozbiljno sputava članove porodice i lica koja se nalaze u odnosu bliskih socijalnih veza, bez obzira da li među njima postoji ili je postojala zajednica života, da uživaju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti polova i u javnoj i u privatnoj sferi života. Nasilje u porodici, a posebno nasilje prema ženama i djeci unutar porodice predstavlja teško kršenje ženskih ljudskih prava i prava djece. Stavom 2. člana 6. ZZNP određene su radnje nasilja u porodici: 1 - fizički napad člana porodice na drugog člana porodice, bez obzira da li je nastupila fizička povreda ili nije, 2 - svaka primjena fizičke sile koja ne rezultira direktnim napadom ili psihičke prinude na fizički ili psihički integritet člana porodice, 3 - prouzrokovanje osjećaja straha ili lične ugroženosti ili povrede dostojanstva, ucjenom ili verbalnom prijetnjom ili drugom prinudom, 4 - ozbiljni verbalni napadi, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim imenima i drugi način grubog uznemiravanja člana porodice, 5 - uhođenje i svi drugi načini uznemiravanja drugog člana porodice, 6 - oštećenje ili uništenje zajedničke imovine ili imovine u posjedu ili pokušaj da se to učini, 7 - propuštanje dužne pažnje i nadzora ili nepružanje pomoći i zaštite kako za to postoji obaveza po zakonu ili običajima, a što bi imalo za posljedicu osjećaj fizičke, psihičke ili ekonomsko-socijalne ugroženosti, 8 - izolacija i ograničavanje slobode kretanja i komuniciranja sa trećim licima, 9 - seksualno uznemiravanje, 10 - oduzimanje prava na ekonomsku nezavisnost zabranom rada ili držanjem člana porodice u odnosu zavisnosti ili podređenosti, prijetnjom ili

nedavanjem sredstava za život ili drugim oblicima ekonomske dominacije jednog člana porodice nad drugim, 11 -vaspitanje djece fizičkim kažnjavanjem i drugim načinima ponižavajućeg postupanja i druge radnje nasilja u porodici.

ZZNP propisuje da će se za prekršaj novčano kazniti članovi porodice koji izvrše neku od radnji nasilja iz člana 6. stav 2. tog zakona, kao i službena lica i članovi porodice koji ne prijave slučajeve nasilja. Članom 22. stav 2. ZZNP propisano je da će se za prekršaj novčano kazniti lice koje ne postupi po izrečenoj zaštitnoj mjeri. S druge strane, članom 20. ZZNP propisano je da će se novčanom kaznom (od 100 do 300 KM) za prekršaj kazniti počinitelj nasilja koji izvrši neku od radnji nasilja propisanih članom 6. stav 2. tog zakona, dok su teže novčane kazne (od 300 do 1.500 KM) propisane za one koji ponove radnju nasilja, kao i za punoljetne članove porodice koji izvrše radnju nasilja u prisustvu djece ili maloljetnog lica, a ukoliko to ponove predviđene su još teže novčane kazne (od 500 do 1.500 KM); za one koji izvrše radnju nasilja na štetu djeteta ili maloljetnog lica propisane su novčane kazne od najmanje 600 KM do 1.500 KM. Noveliranom odredbom člana 20. stav 6. ZZNP propisano je da će se novčanom kaznom od 100 do 300 KM kazniti za prekršaj službeno lice i lice zaposleno u obrazovnoj, socijalnoj i zdravstvenoj ustanovi koji ne prijavi nasilje u porodici iz člana 6. stav 2. tog zakona, te je dodat novi član 7. koji istu kaznu propisuje i za člana porodice koji ne prijavi nasilje u porodici kada je žrtva nasilja maloljetno dijete.

Da bi se pružila efikasnija zaštita žrtavi nasilja, spriječilo dalje nasilje u porodici i otklonile okolnosti koje pogoduju ili postižu učinioca nasilja da nastavi s njegovim vršenjem, ZZNP je propisao više novih zaštitnih mjera: udaljavanje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog objekta, zabranu približavanja žrtvi nasilja, zabranu uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja, obavezni psihijatrijski tretman, obavezno liječenje od zavisnosti i društvenokoristan rad u korist lokalne zajednice. Ove mjere zaštite ne poznaje Zakon o prekršajima, ali kako je njihovo izvršenje dato u nadležnost određenim organa državne vlasti (ovlaštenim organima unutar Ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite), tim je ispunjen uslov iz člana 16. stav 3. Zakon o prekršajima, pa sud može učiniocu nasilja izreći te zaštitne mjere i bez pristanka okrivljenog. Inače, da nisu predmet direktnog izvršenja od strane organa vlasti, u smislu navedene zakonske odredbe, ove zaštitne mjere, kao mjere određene posebnim zakonom, bile bi uslovljene dobrovoljnim pristankom okrivljenog. Očekuje se da provođenje ovih posebnih zaštitnih mjera spriječi dalje nasilje u porodici i otklone okolnosti koje pogoduju ili postižu učinioca nasilja da nastavi s njegovim vršenjem, što je inače svrha izricanja zaštitnih mjera u prekršajnom postupku.

4.3. Subjekti zaštite određeni Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici

Uspješno suzbijanje i sprečavanje nasilja u porodicama i porodičnim zajednicama zahtijeva aktivnu ulogu društva u cjelini, a prije svega državnih organa i institucija koji su zakonom određeni kao subjekti zaštite, među kojima naročiti značaj imaju organi policije i pravosudni organi – sudovi i tužilaštva. Prema odredbama ZZNP (čl.3.) zaštitu od nasilničkog ponašanja dužni su pružiti: policija, tužilaštva, centri za socijalni rad, odnosno službe socijalne zaštite i sudovi u postupku koji je hitan. Nakon prijema prijave ili saznanja da je učinjeno nasilje u porodici, policija je dužna da odmah o tome obavijesti nadležni centar za socijalni rad, odnosno službu socijalne zaštite, koja će bez odlaganja neposredno pružiti usluge socijalne zaštite i psihosocijalnu pomoć žrtvi nasilja i o tome sačiniti izvještaj. Navedeni subjekti zaštite, kao i

medicinske i druge nadležne službe, obavezane su da ustanove obavezni protokol za postupanje u slučajevima nasilja u porodici, kako bi se obezbijedila potpuna i sinhronizovana povezanost sistema zaštite od porodičnog nasilja.

Od vremena kada je stekla saznanje o izvršenom nasilju u porodici ovlaštena službena lica s jedne strane pružaju fizičku zaštitu žrtvi nasilja, a s druge strane preduzimaju mjere potpunog otkrivanja nasilja i gonjenja njegovog počinioca. Iako su obilježja krivičnog djela nasilje u porodici propisana članom 208. KZ RS i obilježja prekršaja nasilja u porodici, prema članu 6. ZZNP, međusobno isprepletana i ostavljaju prostor širem tumačenju tako da jedna ista radnja, u okolnostima konkretnih slučajeva, može predstavljati nekad samo radnju izvršenja prekršaja, a nekad i radnju izvršenja krivičnog djela nasilja u porodici, to svakako ne smije biti razlog da se takve radnje u svim slučajevima smatraju isključivo prekršajem. O tome da li će povodom određene prijave, odnosno saznanja da se desilo nasilje u porodici, biti vođen krivični postupak ili neće, isključivo je ovlašten da odluči nadležni okružni tužilac.

4.4. Teškoće dokazivanja

Nasilje u porodici teško je otkriti, jer se dešava u privatnosti doma i bračnog života, koja su takođe pravno zaštićeni. I kad se nasilje otkrije i protiv počinioca pokrene krivični ili prekršajni postupak, nerijetko se takvi postupci ne završe osudama. Brojne su teškoće u prikupljanju dokaza protiv počinioca nasilja. Mali je broj neposrednih dokaza i često su to jedino iskazi samih žrtava nasilja. Najčešće su to ugroženi svjedoci (u smislu člana 3. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku), jer su kao žrtve nasilja ozbiljno fizički ili psihički traumatizovane okolnostima pod kojima je nasilje počinjeno, ili usljed toga već pate od ozbiljnih psihičkih poremećaja, što ih čini izuzetno osjetljivim svjedocima, ili se pak radi o maloljetnicima. Stoga je ovim svjedocima potrebno blagovremeno obezbijediti svu potrebnu psihološku, socijalnu i sručnu pomoć i prilikom njihovog saslušanja obezbijediti prisustvo odgovarajućih stručnih lica. Svjedoka treba prilikom saslušanja zaštititi od uznemiravanja i zbunjivanja. Treba imati u vidu i strah žrtava nasilja od osвете nasilnika zbog svjedočenja, naročito kad su u pitanju majke, koje se plaše da će svjedočenjem protiv nasilnika, dovesti u još teži položaj ne samo sebe, već i svoju djecu, pa zbog toga često nisu spremne istinito i potpuno svjedočiti o nasilju koje trpe u kući od nasilnog muža, kao i njihova djeca (bilo da su tom nasilju izložena direktno ili indirektno), vjerujući da da nema izlaza iz te situacije i da moraju nastaviti da trpe nasilje. Zapažen je strah majki kao svjedoka od osude javnosti za nasilje koje se desilo u njihovim porodicama, jer su mnogi skloni da olako da optuže majku (zato što se udala za nasilnika, što nije znala šta se dešava, što je sumnjala a nije rekla, pa i zato što je sama trpila nasilje), čime se zapravo otežava otkrivanje i dokazivanje počinjenog nasilja i nastoji umanjiti odgovornost njegovog učinioca. U društvu u kojim su rasprostranjene patrijarhalne vrijednosti, kao što je naše, majke se smatraju prvenstveno odgovornim za ono što se dešava u porodici, čak i kada nema nikakvu kontrolu nad zbivanjima u njoj i kada je sama žrtva nasilja i njima se stavlja u zadatak da zaštite porodicu od svih problema uključujući i nasilje koje ispoljava bilo koji drugi član porodice, da zaštite djecu od oca i istovremeno da zaštititi i samog oca. S druge strane, oni koji vrše nasilje prema ženi, djeci ili drugim članovima porodice, nastoje na sve načine očuvati brak i porodicu jer u njima ostvaruju svoju destruktivnu moć. Učinioci nasilja u porodici najčešće nisu skloni drugim vidovima kriminala i u spoljnoj sredini ne odaju utisak nasilnika i društvo ih kao takve i ne prepoznaje. Još imamo primjera da se muškarci vaspitaju da je agresivnost dio njihove muške prirode i da im u porodici pripada privilegovan položaj, pa sebe doživljavaju kao gospodare

kojima žene i djeca “pripadaju“ te ih po svom tradicionalnom pravu mogu i fizički kažnjavati, što društvo treba da im toleriše.

Žrtve nasilja još uvijek u velikom broju slučajeva ispoljavaju nepovjerenje prema organima zaštite, što svoje uporište ima u mnogim neuspjesima policije, socijalnih radnika, tužilaštava ili sudova, da žrtvama nasilja u porodici pruže potrebnu zaštitu. U prekršajnim i krivičnim postupcima prava nasilnika kao lica protiv kog se ti postupci vode, dominantna su u odnosu na prava žrtve tog nasilja, a stvarna uloga žrtve nasilja je u postupku mnogo veća, jer je njen svjedočki iskaz najvažniji, a nerijetko i jedini dokaz protiv nasilnika. Stoga im je neophodno preduzeti sve raspoložive mjere zaštite i stvaranja povoljnih uslova da bi svjedočili potpun i vjerodostojano, u čemu se moraju se angažovati svi subjekti zaštite.

Može se zaključiti da je muška dominacija još uvijek široko prihvaćen model ponašanja kako u sferi javnog tako i privatnog života. Ovakve stereotipe mnogi u našem društvu nisu prevazišli, unatoč deklarativnom prihvatanju zabrane nasilja i diskriminacije po osnovu pola, starosti ili bilo kojem drugom osnovu. U svom radu ispoljavaju ga ponekad i radnici organa kojima je povjerena dužnost subjekata zaštite od nasilja u porodici, gdje još uvijek rade i oni koji prihvataju nasilje nad ženama ili djecom kao njihovo discipliniranje i smatraju ga trivijalnim događajem, a ne krivičnim djelom ili prekršajem, čime dovode u pitanje ne samo profesionalnost svog postupanja, već ometaju provođenje zakona u oblasti zaštite od nasilja u porodici, pa izostaju osude učinilaca ove vrste nasilja. Policajaci, socijalni radnici, tužioci, sudije i svi drugi koji u svom radu pružaju zaštitu žrtvama nasilja u porodici i učestvuju u postupcima protiv počinioca takvog nasilja, moraju biti posebno edukovani i provjereni poznavaoци ljudskih prava i dostignutih međunarodnih standarda po svim pitanjima iz ove oblasti, jer samo tako mogu odgovoriti svom zadatku pružanja zaštite od svih vidova nasilja u porodici. Široka akcija koja je pokrenuta na području Republike Srpske u pravcu sprečavanja nasilja u porodici, otkrivanja i eliminisanja uzroka ove izuzetno negativne društvene pojave, obavezuje sve subjekte zaštite, a naročito policijske i pravosudne organe - sudove i tužilaštva, da potpuno i efikasno izvršavaju svoje zakonske obaveze, da u brzim i efikasno sprovedenim postupcima, počiniocima nasilja u porodici izriču adekvatne sankcije, kojim će se iskazati kako društvene osude takvog ponašanja, tako i uticati na počinioca da se ubuduće ne ponaša nasilno prema članovima svoje porodice ili porodične zajednice, te otkloniti uzroke koji su doveli do nasilja u porodici. Time će se doprinijeti suzbijanju ove vrste nasilja u našoj sredini, što je postao imperativ očuvanja zdrave porodice, a time i prosperiteta naše uže i šire društvene zajednice.

**5. INSTITUCIONALNI
MEHANIZMI ZA JEDNAKOST
I RAVNOPRAVNOST POLOVA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

Postoji veliki broj različitih mehanizama koji se bave pitanjima rodne ravnopravnosti i jednakosti, sa različitim mandatima i instrumentarijem. Oni su osnovani kako u okviru zakonodavnih, tako i izvršnih tijela na različitim nivoima, te kao posebni mehanizmi koji stoje izvan klasične tripartitne podjele vlasti.

5.1. Skupštinske komisije i odbori

U okviru državnih i entitetskih organa zakonodavne vlasti formirane su komisije za ravnopravnost i jednakost polova (u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, te oba doma Parlamenta FBiH), odnosno Odbor jednakih mogućnosti u Narodnoj skupštini Republike Srpske. Na kantonalnem nivou u FBiH formirane su komisije za gender pitanja, a u okviru kantonalnih vlada koordinacioni odbori za gender pitanja. Oni se brinu za obezbjeđenje principa ravnopravnosti polova i nediskriminacije, tako što unapređuju zakonodavstvo i nadgledaju primjenu propisa u praksi. Na opštinskom nivou vlasti (opštinskih skupština ili vijeća), u većini opština, formirane su komisije ili odbori za gender pitanja. Negdje je to učinjeno u okviru kabineta predjednika opština tj. gradonačelnika. U okviru ministarstava pojedinih vlada, imenovana su lica koja bi se bavila pitanjima vezanim za gender ravnopravnost, te služile za olakšanje kontakata gender mehanizmima sa njihovim institucijama. Locirani pri organima vlasti na svim nivoima, ovi mehanizmi u saradnji sa nevladinim sektorom (civilnim društvom) i građanima, programski i strateški utiču na razvijanje politika i ugradnju gender komponente u sve te politike, programe i zakone.

5.2. Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine

Osnovana je odlukom Savjeta ministara 2004. godine u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, a sa radom je počela početkom 2005. godine, kada su stvoreni minimalni materijalni i kadrovski uslovi za njen rad. Mandat Agencije je uređen Zakonom o ravnopravnosti polova (čl. 22 i 23). Osim praćenja i nadgledanja provođenja ZRP, Agencija kao najviši organ za ravnopravnost polova pri izvršnoj vlasti na nivou BiH, vrši sljedeće funkcije: izrađuje periodično Državni plan akcije za promovisanje ravnopravnosti među polovima, zasnovan na prijedlozima svih ministarstava na državnom nivou, planu gender centara entiteta, koji Savjetu ministara svake godine predstavlja Ministarstvo za izbjeglice; prati primjenu i vrši koordinaciju aktivnosti sa svim relevantnim subjektima u procesu implementacije Državnog plana; priprema godišnje izvještaje Savjetu ministara BiH o statusu polova u BiH na osnovu izvještaja entitetskih gender centara; vrši ocjenjivanje zakona, akata i podzakonskih akata koje usvaja Savjet ministara, kako bi se pratilo djelovanje na ravnopravnost i ravnopravnu zastupljenost polova; izrađuje metodologiju za ocjenu efekata državne politike i programa u vezi sa ravnopravnošću polova i obavlja druge poslove vezane za promociju gender ravnopravnosti i ostvarenja svrhe ZRP. Agencija učestvuje i u pripremi izvještaja po CEDAW konvenciji i njegovoj prezentaciji pred nadležnim međunarodnim tijelima.

5.3. Gender centri entiteta

Kao stručna tijela entitetskih vlada, u oba entiteta su osnovani Gender centri. Kao mehanizmi ravnopravnosti polova pri izvršnoj vlasti na nivou entiteta oni prate i nadgledaju provođenje ZRP u okviru svoje teritorijalne nadležnosti, saraduju u kreiranju i praćenju Državnog plana akcije u entitetima, saraduju sa Agencijom u pripremi državnih izvještaja po CEDAW konvenciji, te vrše ocjenu usklađenosti propisa sa ZRP i CEDAW konvencijom na entitetskom nivou. Gender centri imaju ovlaštenje prema ZRP da ispituju kršenje tog zakona na zahtjev Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice u Savjetu ministara BiH, građana, nevladinih organizacija ili na vlastitu inicijativu. Gender centri učestvuju u davanju inicijativa i pripremi zakona, kao i drugih propisa i opštih akata, te utvrđivanju mjera radi ostvarivanja gender ravnopravnosti i jednakosti. O svojim analizama sačinjavaju izvještaje i preporuke i dostavljaju ih nadležnim organima i zainteresovanim licima. Mogu davati inicijative za izmjenu ili dopunu propisa za smatraju da nisu u saglasnosti sa ZRP i neobezbjeđuju ravnopravnosti polova.

Gender centri prate i nadgledaju provođenje zakona i najmanje jednom godišnje o tome izvještavaju Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Pri tome su dužni saradivati i konsultovati se sa nevladinim sektorom, a naročito sa organizacijama za zaštitu ljudskih prava. Gender centri mogu prezentovati i posebne izvještaje Ministarstvu, a svi njihovi izvještaji će biti objavljeni u javnosti. Nadležni organi vlasti, druge državne institucije, poslodavci, te druga pravna i fizička lica, dužni su da pruže sve potrebne informacije i omoguće uvid u potrebnu dokumentaciju, na zahtjev Agencije ili gender centara odmah, a najkasnije u roku od 15 dana.

5.4. Ombudsman

Institucija ombudsmana ne pripada nijednom segmentu vlasti, a ima nadležnost da prati rad svih nadležnih organa. Iako ne postoji poseban ombudsman za pitanja ravnopravnosti polova, postojeća institucija ombudsmana ima u svom mandatu i taj segment zaštite ljudskih prava i sloboda. Prati rad vlasti i institucija, prima predstavke građana, te ispituje navode o pojavi «maladministracije» (koji pojam je Ombudsman Evropske unije upotrijebio u svom Izvještaju za 1997.godinu, za nepostupanje javnog tijelo u skladu sa normama i principima koji ga obavezuju), te o povredi (ugrožavanju) ljudskih prava i sloboda, zagarantovanih domaćim i međunarodnim aktima, uključujući ECHR CEDAW konvenciju i druge.

5.5. Nevladine organizacije

Profesionalne i odgovorne nevladine organizacije koje djeluju na našem području, predstavljaju vrlo važan segment zaštite od diskriminacije po osnovu pola i sa svojim mandatima promovisanja i zaštite gender ravnopravnost i jednakost, značajan su partner u provođenju međunarodnih obaveza iz ove oblasti i postizanja kvalitetnijih rezultata rada na ovim pitanjima.

6. DRŽAVNI PLAN AKCIJE

Kao rezultat višegodišnje saradnje i aktivnosti gender mehanizama u cijeloj BiH, u skladu sa obavezom iz člana 23. ZRP, usvojen je Državni plan akcije za promociju gender jednakosti, kao važan strateški politički dokument i osnov aktivnosti na uvođenju gender komponente u sve oblasti života i društva. Uvršten je kao dodatak u BiH Gender akcioni plan (GAP), koji sadrži i obaveze i preporuke iz relevantnih međunarodnih i domaćih dokumenata koji obavezuju BiH. Glavni cilj Gender akcionog plana je da definiše strategije i realizuje programske ciljeve kako bi se ostvarila gender jednakost i ravnopravnost. Važno je napomenuti da integracija principa jednakosti žena i muškaraca nije isključivi zadatak gender institucionalnih mehanizama, nego svih drugih institucija vlasti. Akcioni plan sadrži aktivnosti koje treba preduzeti u čak 15 oblasti - evropske integracije, saradnje i izgradnje kapaciteta, makroekonomske i razvojne strategije, budžeta, politički život i donošenje odluka, zapošljavanja i tržišta rada, socijalne inkluzije, gender osjetljivih medija, učenja tokom cijelog života, zdravlja, prevencije i zaštite, nasilja i trgovine ljudima, uloge muškaraca, pomirenja profesionalnog, privatnog i porodičnog života, očuvanja okoline, informacione i komunikacione tehnologije. Za svaku oblast su opisane aktivnosti, rokovi i nosioci, a zajednički ciljevi u svim oblastima su: harmonizacija zakona sa međunarodnim i domaćim standardima za gender jednakost, unapređenje baza podataka, istraživanje i socijalno-ekonomska analiza gender situacije u svakoj oblasti, edukacija i podizanje svijesti javnosti o potrebi uvođenja jednakosti u svim područjima života i rada, te izgradnja kapaciteta i podsticanje aktivne saradnje svih institucionalnih i vaninstitucionalnih učesnika u BiH.

LITERATURA:

1. Uvod u EK, Vijeće Evrope, Zbirka tekstova 1994 god.
2. Vodič Savjeta Evrope, Pozitivne obaveze prema EKLJP
3. Savjet Evrope, Vodič za primjenu člana 5. EKLJP,
4. Savjet Evrope, Priručnik za primjenu člana 6. EKLJP,
5. Savjet Evrope, Priručnik o ljudskim pravima broj 5.,
6. Dr.prava Nedim Ademović: "Pravo na slobodu i sigurnost", Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo 2005. godine,
7. P.van Dijk i G.J.H van Hoof „Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima“ izdavač Muller Sarajevo, 2001. godina,
8. Prof.dr.Miodrag Simović, Mr Vladimir M.Simović i Ljubo Todorović, Krivični postupak BiH, FBiH i RS, izdanje Fineks doo, mart 2009.godine.
9. Christopher Harland, Ralph Roche, Ekkehard Strauss: „Komentar EKLJP prema praksi u BiH i Strazburu“ izdavač „Graficar promet“ doo Sarajevo, izdanje 2003. god.
11. Amnesty international: „Priručnik za pravična suđenja“, Misija OSCE, 2001. godine
12. Donna Gomien, asistent Norveškog institute za ljudska prava Univerziteta u Oslu: „Kratki vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima“.
13. Savjet Evrope, Fond Otvoreno društvo BiH; „Izvod iz sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava“, Graficar promet doo Sarajevo, 2001,
14. Lex international Banja Luka, „pošteno suđenje“, Grafid doo Banja Luka 2002. god.
15. Ljudska prava u Evropi, pravni bilteni avgust 2003-oktobar 2004, Zemun, 2004.
16. Pekinška deklaracija i platforma za akciju (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine - Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Sarajevo),
17. Ravnopravnost spolova u međunarodnim dokumentima Evropske unije (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine - agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Sarajevo),
16. Grupa autora: Aleksandar Živanović i dr. - Ravnopravnost (s)polova i sudska praksa u Bosni i Hercegovini (Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Banjaluka).
18. Vesna Nikolić Ristanović, Mirjana Dokmanović – Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu (Narodna biblioteka Srbije Beograd).

KORISNE ADRESE:

1. Sve presude Suda su javne i dostupne na internetu, u bazi HUDOC:
<http://www.echr.coe.int>.
2. Dodatne informacije koje se odnose na Evropski sud za ljudska prava možete naći na internet stranici: www.echr.coe.int
3. Evropski sud za ljudska prava možete kontaktirati slanjem elektronske pošte na adresu: webmaster@echr.coe.int
4. www.ustavni.sud.bih

